

Aikuiskasvatuksen tiedeorientaatioita
1930-luvulta 2010-luvulle

**TAMPEREEN
KOULUKUNNAN
SYNTY JA
HAJOAMINEN**

Jyrki Jokinen

TAMPEREEN KOULUKUNNAN SYNTY JA HAJOAMINEN

Aikuiskasvatuksen tiedeorientaatioita
1930-luvulta 2010-luvulle

Jyrki Jokinen

Taitto: Jyrki Jokinen
Kannen graafinen toteutus:
Gekkografia / Marika Elina Kaarlela

Vapaa Sivistystyö VST r.y.
ISBN 978-952-5349-32-0
Paino: Forssa Print 2017

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO.....	4
Tiedeorientaatio ja koulukunta.....	4
Huoli aikuiskasvatustutkimuksen tilasta.....	7
Lähteistä	14
Kirjoittajan positio ja taustaryhmä	16
HAPUILEVA ALKU JA VAPAA SIVISTYSTYÖ.....	18
YHTEISKUNNALLINEN KORKEAKOULU SYSTEMAATTISEN AIKUISKASVATUSTUTKIMUKSEN MAHDOLLISTAJANA	25
ZACHRIS CASTRÉNISTA URPO HARVAAN: KOHTI TIETEELLISTÄ JA PROFESSIONAALISTA TUTKIMUSTA	34
Harvan tieteellinen orientaatio ja tuotanto	34
Työ- ja opiskeluyhteisön esimiehenä	42
Aikuiskoulutuskomitea ja uudet käsitteet	47
TYÖELÄMÄLÄHTÖISEN TUTKIMUSSUUNNAN ESIINMARSSI JA KOULUKUNNAN HAJOAMISEN ALKU - MATTI PELTONEN VALITAAN PROFESSORIKSI	52
Suunnittelutalouden aikaan, politiikka tunkee yliopistolle	52
Aikuiskasvatuksen professorin viran vaikea täyttöprosessi.....	61
Onko aikuiskasvatus monitieteinen tutkimusala?	68
Professori Matti Peltanen tutkijana: oma orientaatio.....	73
AIKUISKASVATUKSEN TEORIA JA KÄSITTEISTÖ VAHVISTUU: AULIS ALANEN TAMPEREEN TRADITION EDUSTAJANA	85
" Myöhään " professoriksi	85
Alanen tutkijana	91
Työtovereita: " hengenheimolainen " ja toinen " välimaastossa "	99
Ainainen kisa ylemmistä viroista ja niiden sijaisuuksista	104
Vaikea seuraajan valintaprosessi.....	113
VÄLIVAIHE ILMAN VAKINAISTA PROFESSORIA: ELINIKÄISEN OPPIMISEN JA TYÖELÄMÄLÄHTÖISEN TUTKIMUKSEN TEEMOJA	120
AMMATILLINEN AIKUISKOULUTUS PAINOPISTEALUEENA - ANNIKKI JÄRVISEN PROFESSUURI	132
Työssä oppimisen ja Suomen Akatemian hankkeita	132
" Elinikäisen oppimisen ja kasvatuksen tutkimuksen " professuuri	143

"Laaja-alainen aikuiskasvatus" tutkimuskohteena	151
JUHA SUORANNAN PROFESSORIKAUSI: MEDIAKASVATUS JA PROFESSORIN SIIRTO YHTEISKUNTATETEISIIN	157
TAMPEREEN PITKÄ LINJA	169
LÄHTEET	177
Arkistolähteet.....	177
Painamattomat lähteet	177
Haastattelut	177
Kirjalliset ja sähköiset lähteet.....	178

JOHDANTO

Tiedeorientaatio ja koulukunta

Tässä kirjassa tarkastellaan Helsingissä sijainneen Yhteiskunnallisen korkeakoulun kansansivistysopin opettajien Zachris Castrénin sekä Urpo Harvan luoman, 1930-luvulta lähtöisin olevan *tiedeorientaation* vaiheita.

Zachris Castrén¹ tunnetaan ennen kaikkea vapaan kansansivistystyön monipuolisena kirjoittajana ja teoreetikkona, Helsingin suomenkielisen työväenopiston johtajana ja yliopiston praktisen filosofian dosenttina. Urpo Harva puolestaan oli Yhteiskunnallisen korkeakoulun ja Tampereen yliopiston ensimmäinen kansansivistysopin ja sittemmin aikuiskasvatuksen professori vuodesta 1946 lähtien vuoteen 1973 saakka.

Tiedeorientaatio-käsitteellä tarkoitetaan teoksessa sekä aikuiskasvatuksen tutkimusta (tutkimusorientaatio) että käsitystä aikuiskasvatuksesta tieteenä erotuksena aikuiskasvatuksen käytännön toteutuksista. Castrénin ja Harvan luomaa orientaatiota voidaan jäljempänä mainituin perusteluin kutsua myös *koulukunnaksi*.

Käsitettä koulukunta ovat käyttäneet mm. aikuiskasvatuksen nuoremmat tutkijat Juha Suoranta ja Juha Kauppila. He määrittelivät tutkijoiden muodostaman koulukunnan kymmenisen vuotta sitten niin, että *tutkijaryhmän mielenkiinto suuntautuu samojen kysymysten ympärille*.² Tutkimusmenetelmät eivät tämän mukaan ole sisään sulkeva kriteeri, vaikka toisaalta näinkin voisi ajatella. Heikki Paloheimo on puolestaan valtio-opin puolella muodostanut koulukuntakäsitteen siten, että erottelevina kriteereinä ovat käsitys tieteestä, tieteen ja yhteiskunnan suhteesta sekä siitä, millä tavalla tieteelliset teoriat kehittyvät.³ Luonnollisesti koulukunnassa pitää olla myös jäseniä. Paloheimon tutkimuksessa näitä ovat yliopiston opettajat sekä toisaalta opiskelijat.

¹ Ks. Castrénista enemmän Sihvonen 1996

² Suoranta & Kauppila 2006, 23

³ Paloheimo 1979, 1-3

Tiedeorientaatiota laajempaan käsitteenä määritellään koulukunta seuraavasti:

- tutkijaryhmä pyrkii yhteisiin tavoitteisiin
- ryhmän mielenkiinto suuntautuu samoihin teemoihin, kuten esim. vapaa sivistystyö, ammattikasvatus jne.
- yhteinen käsitys aikuiskasvatuksesta tieteenä ja sen asemasta tieteiden joukossa
- selkeä tutkimuksellinen identiteetti
- *koulukunta kasvattaa myös seuraajansa*

Luettelossa viimeisenä mainittua kohtaa seuraajista on painotettu erikseen, koska se on aivan keskeinen edellytys sille, että yleensä koulukunnasta voidaan puhua. Paloheimon tapaan seuraajat voivat olla sekä muita tutkijoita ja opettajia että opiskelijoita. Mielenkiinto tutkimusteemoihin on tietenkin kohta, joka ei voi pysyä staattisena, vaan on luonnollista, että se voi muuttua ajan mittaan. Tässäkin kirjassa koulukunnan käsite nähdään *joustavana* jopa niin, että ollakseen elinkelpoinen koulukunnan pitää seurata tiiviisti ajan merkkejä ja uusia haasteita. Olennaista on kysyä, *miltä osin tutkijaryhmän koonnut ensimmäinen kohdeteema on säilynyt*, ja mitä muita tutkimuskohteita sen rinnalle on tullut.

Zachris Castrénille tieteellistä näkökulmaa tärkeämpi oli aikuiskasvatuksen sivistyksellinen tehtävä ⁴, kun taas Urpo Harvalla oli jo vahva tieteellinen orientaatio. Koulukunta onkin kirjassa väljä työkalu eikä tiukka teoreettinen viitekehys. Harvan koulukunnassa oli jo sekä opettajia että opiskelijoita, kuten tässä kirjassa osoitetaan. Castrénin ja Harvan lisäksi pitää jo nyt tuoda esiin – myöhemmin monessa luvussa mainittava – Aulis Alanen, edellä määritellyillä kriteereillä ilman muuta samaan koulukuntaan kuulunut tutkija. Hän liittyi mukaan 1950-luvulla opiskelijana YKK:ssa. 1960-luvun loppuun mennessä hän oli ehtinyt jo kehittää aikuiskasvatuksen peruskäsitteitä ja teoriaa. Vuodesta 1986 alkaen Alanen toimi yliopiston aikuiskasvatuksen professorina.

⁴ Castrén oli YKK:n sivutoiminen kansansivistysopin opettaja vuosina 1928-1937

Vähän toisin ilmaisten kirjassa haetaan Castrénista ja Harvasta lähtevän, jo Helsingissä alkaneen ja sitten Tampereelle siirtyneen aikuiskasvatuksen tutkimuksen pitkää linjaa ja sen muutoksia.

Mitä muita tiedeorientaatioita aikuiskasvatustieteen sisällä syntyi? Minkälaista keskustelua aikuiskasvatuksesta tieteenä käytiin Tampereen yliopistossa aikuiskasvatuksen professorin vaalien yhteydessä. Onko aikuiskasvatus nähty perus- vai soveltavana tieteenä? Onko aikuiskasvatus määritelty ”poikkitieteelliseksi” vai ”monitieteiseksi”? Miten on muotoiltu aikuiskasvatuksen suhde toisaalta kasvatustieteisiin ja toisaalta yhteiskuntatieteisiin? Mitä aikuiskasvatuksessa tulisi tutkia?

Koska kyseessä on tietokirja eikä tiukasti tieteellinen teos, aikuiskasvatuksen yliopistollista tutkimusta tarkastellaan yleisellä tasolla kiinnittäen huomiota ennen kaikkea sen *kohteisiin* koulukunnan käsitteen kautta metodipuolen tarkastelun ja sisältöjen analyysin jäädessä enemmän viittausten varaan.

Kirjan pääluvut on muodostettu aikuiskasvatuksen valittujen professoreiden virkakausiin mukaan. Niiden sisältöä on haettu sekä virkavaalien asiantuntijalausunnoista ja niihin liittyvästä tiedekeskustelusta että sitten professoreiden ja muiden tutkijoiden kirjoituksista. Professorin vaikutus alan suuntaukseen on yleensä ollut suuri. Toisaalta tärkeää on muistaa, että entinen aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitos, sittemmin kasvatustieteiden laitos, ei suinkaan ollut mikään monoliitti, eikä professori ”määrännyt”, mitä tutkitaan.

Yliopistolain muutoksen jälkeen 2010-luvulla on menty siihen, että yliopistoissa ei ole enää professorin ”oppituoleja” entiseen tapaan, vaan professorin nimikkeellä tavallisia työsuhteita, jotka voivat olla myös määräaikaisia. Edelleen on kuitenkin voimassa vanha periaate, minkä mukaan professori itse viime kädessä päättää, mitä hän tutkii.⁵

Koulukunnan luonut Urpo Harva sai seuraajakseen aikuiskasvatuksen professorina – vastoin monien tamperelaisten aikuiskasvattajien toiveita – vuodesta

⁵ Risto Honkosen haastattelu 15.1.2017

1978 alkaen Matti Peltosen ja hänen jälkeensä vuonna 1986 Aulis Alasen, sitten 1998 Annikki Järvisen ja viimein vuonna 2006 Juha Suorannan. Professuuria on hoitanut 2005 alkaen myös Anja Heikkinen, mutta hänen virkansa ei ole ollut aikuiskasvatuksen vaan kasvatustieteen, jos kohta sen alana on elinikäinen oppiminen ja kasvatuksen tutkimus. Monessa virkavaalissa mukana ollut apulaisprofessori Jukka Tuomistokin sai lopulta professorin viran, vaikka kyse olikin valtakunnallisesta ratkaisusta, jolla silloiset apulaisprofessorit saivat ”ylennyksen”, kuitenkin ilman oppituolia ja virkavaalia. Tampereella on ollut toki monia muitakin merkittäviä aikuiskasvatuksen tutkijoita, joita esitellään tämän kirjan eri luvuissa.

Huoli aikuiskasvatustutkimuksen tilasta

Aikuiskasvatuksen tutkimus Tampereella oli 1980-luvulle saakka valtakunnallisesti tietynlaisen monopolin asemassa, koska vasta vuonna 1983 perustettiin myös Helsingin yliopistoon vastaava professuuri. Suoranta ja Kauppila kirjoittavat aikuiskasvatustutkimuksen toisesta vaiheesta 1980-luvulla, jolloin perustettiin aikuiskasvatuksen toinen oppituoli Helsingin yliopistoon.⁶ Jukka Tuomisto muistelee myöhemmin, että Tampereella tämä koettiin pelkästään myönteisenä, koska arvioitiin, että näin saatiin maahan lisää aikuiskasvatuksen tutkijoita.⁷ Kauppilan ja Suorannan mukaan aikuiskasvatustutkimuksen kolmas vaihe alkoi 1990-luvun puolivälissä, kun uusia aikuiskasvatuksen professuureja perustettiin Turun, Jyväskylän, Joensuun ja Lapin yliopistoihin sekä Åbo Akademin Vaasan yksikköön.⁸

Yhteiskunnallisten ja korkeakoulupolitiikan käännteiden johdosta nyt 2010-luvun lopulla on kysytty, onko Tampereen koulukunta enää entisensä, vai onko sitä enää lainkaan olemassa. Asiakirjoihin ja tutkimuskirjallisuuteen perehtymisen avulla sen historiasta hahmottuu useita eri vaiheita, voimakkaitakin ristirii-

⁶ Suoranta & Kauppila 2006, 23

⁷ Jukka Tuomiston haastattelu 20.4.2017

⁸ Suoranta & Kauppila 2006, 23

toja ja taistelua omasta asemasta. *Osa tutkijoista kokee, että vahva kasvatustiede otti jossakin vaiheessa sen yhden osan, aikuiskasvatustutkimuksen, lujaan puristukseensa.*⁹

Kun Tampereen yliopisto perusti kasvatustieteellisen tiedekunnan 1974, esitti tiedekuntaa valmisteleva toimikunta aikuiskasvatuksen laitoksen sulauttamista kasvatustieteen laitokseen. Tuomisto huomauttaa, että aikuiskasvatuksen laitoksen sisällä siirtoon suhtauduttiin ristiriitaisin tuntein. Varsinkin nuorempi opettajakunta ja opiskelijat vastustivat liitosta; pelättiin yhteyksien yhteiskuntatieteisiin vaarantuvan. Periaatteessa koko aikuiskasvatuksen laitos lakkautettiin vähäksi aikaa. Vasta valtakunnallisen painostuskampanjan ansiosta laitos sai säilyttää itsenäisyytensä, mutta niin, että siihen yhdistettiin hallinnollisena toimenpiteenä nuorisotyöntekijöiden koulutus. Näin syntyi aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitos.¹⁰ Päätöstä edeltävään prosessiin palataan lähemmin professori Matti Peltosta käsittelevässä luvussa..

Myöhempää kehitystä arvioidessaan Tuomisto toteaa kriittisesti, että varsinkin aikuiskasvatuksen metodiopetuksen kannalta lähentyminen kasvatustieteeseen johti kauemmas yhteiskuntatieteistä, joiden piirissä tämä opetus ”oli moniarvoisempaa ja monipuolisempaa”. Toisaalta Jukka Tuomisto korostaa Urpo Harvan juhla kirjassa, että *aikuiskasvattajien ja kasvatustieteilijöiden yhteistyö on välttämätöntä; tarvitaan ”kokonaistava yhteiskuntatieteellinen näkemys”*.¹¹

Samassa Harvan juhla kirjassa Eero Pantzar oli huolissaan – siis 1980-luvun puolivälissä – Suomen aikuiskasvatustutkimuksesta: *”Alan tutkimustoiminta tapahtuu sellaisin edellytyksin, että voidaan puhua jo jälkeenjääneisyydestä verrattuna muutamien muiden maiden aikuiskasvatustutkimuksen tilaan.”* Pantzar vaati tuolloin tutkimustoiminnan lisäämistä yleisen aikuiskasvatuksen kokonaiskehittämisen kanssa.¹² Tämän kirjan valmistelun alkuvaiheessa, vuoden 2017 alussa, Pantzar ei ollut valmis ainakaan paljoa perumaan edellä esitettyä arviotaan vahvistaen johtopäätöstä, että kysymystä kannattaisi selvittää enemmän.

⁹ Esa Poikelan, Rainer Aaltosen ja Eero Pantzarin haastattelu 10.1.2017

¹⁰ Tuomisto 1985, 179

¹¹ Sama

¹² Pantzar 1985, 204-205

Tampereen yliopiston nyt eläkkeellä olevat tutkijat pohtivat siis jo 1980-luvulla asemaansa aikuiskasvatuksen tutkimuksen kentässä – eikä johtopäätös ollut pelkästään myönteinen. Edellä mainittu arvio on yksi peruste sille, miksi tämä kirja tehtiin: oliko tosiaan yksioikoisesti kyse Harvan aikaisen koulukunnan hajoamisesta, vai oliko kehitys paljon monimuotoisempaa, ja oliko ajankohta juuri tuo?

Kansalais- ja työväenopistojen liiton toiminnanjohtaja Timo Toiviainen kritisoi 1980-luvun alussa ”Suomen vapaan kansansivistystyön vaiheet” teoksen päivitetystä versiossa – alun perin Erkki Karjalaisen kirjoittamassa tunnetussa klassikossa – sitä, että niin Tampereelle Urpo Harvan jälkeen valittu Matti Peltonen kuin myöskään Helsingin yliopiston ensimmäiseksi aikuiskasvatuksen professoriksi lahjoitusvaroin nimitetty Seppo Kontiainen eivät olleet erikoistuneet oppituolinsa alaan.¹³ Toiviainen aloitti näin keskustelun aikuiskasvatustutkimuksen suunnasta – nähden itse siinä ei-toivottavia piirteitä.

Toisaalta jo 1980-luvulla rajanvetoa aikuiskasvatustutkimuksen ja kasvatustieteen välillä haluttiin lieventää. Mm. virkaanastujaisesitelmässään Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen professori Paavo Päivänsalo totesi, että kasvatusta on syytä nähdä koko elinikää koskevana tapahtumana. Aikuiskasvatus pedagogisesta näkökulmasta sai näin tunnustetun aseman kasvatustieteiden osallisuuden joukossa.¹⁴

2000-luvun puolivälissä silloisen Joensuun yliopiston täydennyskoulutuskeskus julkaisi keskustelun jatkamiseksi kirjasein, missä arvioitiin taas kerran aikuiskasvatuksen asemaa tieteenä. Suoranta ja Kauppila päätyivät nimittämään aikuiskasvatusta ”siltatieteeksi” ja ”risteysasemaksi”. Sen mukaan:

¹³ Karjalainen & Toiviainen 1984, 282

¹⁴ Päivänsalo 1980, 223; Tuomisto 1985, 181-182

*"Aikuiskasvatustieteen suhde rakentuu laajemmalle kuin ainoastaan pedagogiseen kasvatustieteeseen. Tärkeintä on käydä teoreettista ja metodologista keskustelua yhteiskuntatieteiden kanssa ja näin laajentaa aikuiskasvatuksen tieteenalamääritelmää ja kiinnostuksen kohteita yhä enemmän vai vähemmän vakiintuneita tieteenalarajoja ylittäen."*¹⁵

Suoranta ja Kauppila arvioivat, että aikuiskasvatuksessa "käydään tällä hetkellä – (siis vuonna 2006) – hegemoniakamppailua". Sen vuoksi on tärkeää pitää "aloite omissa käsissä".¹⁶ Tutkijat olivat näin huolissaan ennen kaikkea aikuiskasvatustutkimuksen liian heikoista yhteyksistä yhteiskuntatieteisiin..

Lähtökohtia aikuiskasvatustutkimuksen nykytilan kriittiselle arvioinnille antoivat 2010-luvun alussa entisen Joensuun yliopiston – nykyinen Itä-Suomen yliopisto - seminaarissa tutkijoiden kriittiset puheenvuorot. Kristiina Brunila ja Ulpukka Isopahkala-Bouret nostivat esiin ennen kaikkea sen, että *"aikuiskasvatuksen piirissä toimivan tutkijan liikkumavara markkinoituvassa projektiyhteiskunnassa on kaventunut huomattavasti"*. Tutkimuksen alue on ikään kuin pakotettu tiukkoihin raameihin, sillä se "valjastuu työelämän kyseenalaistamattomien intressien palvelemiseen ja käytännönläheisyyteen". Aikuiskasvatuksen tutkimuksista ei tällöin "seuraa mitään". Tutkijat halusivat vastustaa tutkimuksen kääntämistä "pelkäksi rahan kielen toistamiseksi". Ja edelleen, "projektien rahoittajien suorat ja epäsuorat ohjeet määrittelevät tutkimuksen tarkoituksen".¹⁷

Aikuiskasvatuksen tutkimuksen liikkumavaran laajentamiseksi seminaarissa ehdotettiin "aikuiskasvatuksen akateemisten käsitteiden etsimistä ja kriittistä tutkimusta".¹⁸ Esiin nousi kysymys tutkimuksen "vapaudesta": onko tutkimushankkeissa myötälly liiaksi tutkimuskohteen vaatimuksia?

Tutkijoiden kritiikissä voi hahmottaa myös *työelämään suoraan liittyvään ja toisaalta yleissivistävään aikuiskasvatustutkimuksen välisen jännitteen*. Tampereen yliopistossa pitkän uran assistenttina ja lehtorina tehnyt Marjo Vuorikoski tunnistaa

¹⁵ Suoranta & Kauppila 2006, 12-17

¹⁶ Sama

¹⁷ www.aikuiskasvatuksentutkimusseurary.blogspot.fi

¹⁸ Sama

jännitteen näkyneen hyvin selvästi tutkimustyön suuntaamisessa, opetusohjelmissa ja virkojen täytöissä.¹⁹

Myös Tampereella tutkijan uransa tehnyt Karin Filander pohti samoja kysymyksiä 2000-luvun alussa artikkelissaan teoksessa ”Aikuiskasvatuksen tutkimuspolut”. Hän tiivistää silloisen tutkimussuuntauksen kritiikin seuraavasti:

*”Aikuiskasvatuksen tutkijoiden ja kehittäjien ei tulisi enää hääriä pelkästään yrittäjyyden ja yrittäjyyskulttuurin alueella. Sen sijaan pitäisi huolehtia siitä, että tutkitaan myös sellaisia toimintakäytänteitä, joiden avulla yksilöt pyrkivät pitämään huolta itsestään, sosiaalisesta yhteisöstä ja kulttuurisista käytännöistä.”*²⁰

Filanderin johtopäätös oli, että ollaan ehkä palaamassa uudella tavalla ymmärrettyyn sivistyksen käsitteeseen.

Lapin yliopiston kasvatustieteen emeritus professori Esa Poikela puolestaan miettii nyt, onko aikuiskasvatuksen tutkimustraditiossa myös se ongelma, että jossakin vaiheessa ”katkaistiin vapaan sivistystyön, aikuiskasvatuksen ja elinikäisen oppimisen jatkumo”. Olisi pitänyt suuntautua enemmän ”oppimistieteelliseen tutkimukseen”.²¹ Tästä tullaan keskeiseen ”oppimisen” käsitteeseen, joka integroi kasvatuksen ja henkilökohtaisen kasvun perusteita. Poikelan mielipiteen taustalla on tietysti hänen oma suuntautumisensa nimenomaan oppimisen tutkimukseen.

2011 valmistuneen ns. Aituri-hankkeen mukaan aikuiskasvatustutkimuksen tilanne on ollut se, että kun aikuiskasvatus Suomessa on pääaineena seitsemässä yliopistossa, ei pitkäjänteistä tutkimusyhteistyötä ole syntynyt. Tästä on seurannut, että valtaosa aikuis- ja ammattikasvatuksen tutkimuksesta on tehty opinnäytteinä, joista suurin osa jää hyödyntämättä.

¹⁹ Marjo Vuorikosken muistio kirjoittajalle 31.5.2017

²⁰ Filander 2005, 220-225

²¹ Esa Poikela kirjoittajalle 22.1.2017

*"Aikuisten kasvua ja oppimista sääteleviä ratkaisuja tehdään valtaosin liiketaloudellisin ja työvoimapolitiittisin perustein tai koulutuksen järjestäjien ja työmarkkinaosapuolten intressien ehdoilla vähäisin aikuis- ja ammattikasvatustieteellisin perusteluin. Kosketuspinnat ja yhteydet toimijoiden välillä ovat joko piiloisia tai niitä ei ole. Eri tahoilta on toistuvasti esitetty toiveita toimijoita kokoavalle foorumille, jossa käytäisiin avointa keskustelua, ja joka kehittäisi keskinäistä yhteistyötä."*²²

Raportin lopuksi esitettiin kysymys, mitä tapahtuu, jos tyydytään nykytilanteeseen. Arvio oli, että tutkimuksen levinneisyys seitsemään yliopistoon tulisi todennäköisesti heikkenemään. Aikuiskasvatus ja elinikäinen oppiminen jäisivät opettajankoulutuksen ja peruskouluun kohdistuvan tutkimuksen jalkoihin. Jos aikuisten koulutusta ei tarkastella laadullisesti osallistujien näkökulmasta ja koulutusjärjestelmää kriittisesti tarkastellen, ratkotaan aikuiskoulutuksen kysymykset jatkossa pelkästään liiketaloudellisin ja tilastollisin periaattein. Kirjoittajat päätyivät siihen johtopäätökseen, että tästä olisi kauaskantoiset seuraukset elinikäisen politiikalle – sille, minkälaista koulutusta aikuisille tarjotaan ja miten sitä resursoidaan.²³

Edellä kuvatut kehityssuunnat nostavat esiin lisää selvitystä vaativia kysymyksiä. Jos jo eläköityneet aikuiskasvatuksen sekä monet nykyiset tutkijat näkevät nyt entisen vahvan tamperelaisen aikuiskasvatustutkimuksen asemien heikentyneen ja tutkimuksen jopa hajonneen viimeistään 1990-luvulta alkaen, on syytä kysyä, miksi näin pääsi tapahtumaan? Mitä yliopiston tutkijat tekivät väärin, tai mitä tärkeätä jätettiin tekemättä? Vai onko edellä mainittu muistikuva virheelinen? Kysymyksiä voidaan lähestyä monista näkökulmista.

Laadullisen tarkastelun rinnalla merkittävää todistuspohjaa yliopistojen aikuiskasvatustutkimuksen vaikuttavuudesta antavat vuosittaiset *määrälliset tilastot* julkaisuista, joita ovat 1990-luvun alussa selvittäneet mm. Rinne ja Vanttaja²⁴.

²² <https://www.aikuiskasvatustutkimusseura.fi/aikuiskasvatus/tutkimus/aituri-hanke-2010-2011/>

²³ Sama

²⁴ Ks. Rinne & Vanttaja 1998

Tällöin puhutaan sekä yliopistojen omista julkaisusarjoista että myös Aikuiskasvatus-lehden artikkeleista.

Tampereen yliopistossa aikuiskasvatuksen alalla tutkijan koulutuksen – tohtorit, lisensiaatit, maisterit aikuiskasvatus pääaineena – saaneiden henkilöiden urapolkujen selvittäminen on hankalaa. Kuitenkin yksi ”opetuslasten” ryhmä löytyy helposti: *aikuiskasvatuksen arvosanojen suorittajat* eri vuosilta. Osoitus aikuiskasvatuksen arvosanan merkityksestä tässä yhteydessä on, että se mainittiin pitkään vapaan sivistystyön opetushenkilöstön kelpoisuusvaatimuksissa kasvatustieteen rinnalla. Karjalainen ja Toiviainen toteavat vapaan sivistystyön historian teoksessaan, että kasvatustieteen approbaturin hyväksyminen kelpoitavaksi oli ongelma siinä mielessä, että se ei sisältänyt kenties yhtään aikuiskasvatukseen orientoivaa teosta.²⁵

Olennaista on myös selvittää *jatkotutkintojen* määrän kehitys, missä erityisen kiinnostavaa on perinteisen vapaan sivistystyön alueen, yleisen aikuiskasvatuksen ja ammatillisen aikuiskoulutuksen väliset tutkintojen suorituserot vuosikymmenten aikana. Lähtökohtaoletus on, että vapaa sivistystyö on jäänyt selvästi tässä jälkeen kahdesta viimeksi mainitusta.

Tampereen yliopiston joidenkin professorin viranhaltijoiden – Urpo Harva, Aulis Alanen, Jukka Tuomisto – tutkimustoimintaa ja sen sisältöä on tarkasteltu lähinnä heidän juhlaulkaisuissaan. Ei ole tarkoituksenmukaista syvällisesti mennä niihin uudestaan, mutta sen sijaan kunkin tutkijan tutkimustyön linjan valottaminen on tärkeitä. Vastausta haetaan siihen, *ketkä olivat Urpo Harvan seuraajia eri vuosikymmenillä koulukunta-käsitteen mukaisesti?* Eero Pantzar esitti tähän mielenkiintoisen ja havainnollistavan vertauksen: Jos Harva oli ensimmäinen ”veturin kuljettaja”, kuka oli seuraava, ja keitä ”junaan” liittyi myöhemmin, ketkä puolestaan jäivät ”väliasemalle”, vai päättikö joku olla nousematta ”junaan” ollenkaan?²⁶

²⁵ Karjalainen & Toiviainen 1984, 244-245

²⁶ Eero Pantzarin haastattelu 15.2.2017

Paitsi yliopistollista tutkimusta ovat Tampereen muutamat tutkijat vaikuttaneet 1970-luvulta lähtien *aikuiskoulutuspolitiikkaan* ja sen muotoutumiseen. Aikuiskasvatus-lehti sekä lehteä julkaisevan Aikuiskasvatuksen tutkimusseuran hallinto ovat olleet muita vaikuttamisen foorumeita. Tietenkin monia muitakin yhteyksiä tällä alueella on Tampereen yliopiston tutkijoilla ollut. Edelleen tutkijoille ovat ”tuloksellisuuspisteiden” vuoksi tärkeitä kansainväliset ”journaalit”, joissa pitäisi näkyä. Vaan miten on ollut vaikkapa viimeisten 20 vuoden aikana?

Lähteistä

Keskeinen aineisto kirjassa ovat Tampereen yliopiston *kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston, laitosneuvoston – vuosina 2011 – 2013 kasvatustieteiden yksikön - sekä aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksen (vuoteen 1991 saakka) pöytäkirjat liitteineen*. Erikseen näistä ovat 1970-luvun lopun Demokraattisen laitosneuvoston pöytäkirjat. Virkavaalien kannalta keskeisimmät edellä mainituista ovat tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat liitteineen.

Pöytäkirjoissa selvitystyön fokuksena ovat viranhaltijoiden valintaprosessi sekä siinä yhteydessä annetut asiantuntijalausunnot. Väitöskirjatutkimuksessaan ”Professorit järjestykseen” on Juha Koivisto käyttänyt aineistona myös asiantuntijoiden lausuntoja. Koiviston mukaan lausuntoja ”on luettu ilman mitään apriorisia olettamuksia siitä, mitä lausunnonantajien todelliset motiivit kenties ovat olleet, vaan seurataan sitä, kuinka lausunnonantajat määrittelevät muut toimijat ja itsensä.²⁷ Tässä kirjassa on menetelty puolestaan siten, että on yritetty mennä myös lausuntojen taakse ja hakea sitä kautta selvyyttä siitä, miksi ao. lausunto on sellainen kuin se on ollut. Näin on tehty siksi, että tämän päivän haastattelujen perusteella on voitu todeta, että kyllä, lausuntojen takana on ollut myös tiedepoliittista ”peliä” sekä lausunnonantajien omaa tiedeorientaatiota. Sitä tarkastelemalla löytyy mielipiteitä siitä, mitä aikuiskasvatus tieteenä on, ja mitä sen pitäisi tutkia. Tätä keskustelua avataan tässä kirjassa hakien samalla pitkää linjaa.

²⁷ Koivisto 1998, 32-33

On selvää, että virkavaalit muodostivat keskeisen lähtökohdan myös valittujen tutkimusorientaatiolle: hehän olivat päässeet "seulan läpi", koska he täyttivät asiantuntijoiden ja valitsijoiden asettamat kriteerit. Tätä ja koulukuntayhteyttä pyritään selvittämään tarkastelemalla, mitä yliopiston aikuiskasvatustutkimuksen yhteisössä, aluksi aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksella ja sen jälkeen kasvatustieteen yhteisellä laitoksella, tutkijat ovat tutkineet. Mielenkiintoista on myös se, minkälaisissa projekteissa he ovat olleet mukana, miten aktiivisesti on osallistuttu artikkeleiden kirjoittamiseen Aikuiskasvatus-lehdessä.

Yliopiston toimintakertomukset ovat hyvä yleislähde vuoteen 1992 asti, josta alkaen on menty tiivistettyyn ja yleisempään formaattiin, joka on merkinnyt tiedekuntatasoisesta informaatiosta luopumista. Onneksi hyväksytyt opinnäytetyöt ovat yliopiston kirjaston sähköisessä tietokannassa helposti luettavissa.

Kun yritetään mennä tamperelaisen aikuiskasvatustutkimuksen "sisälle", on aluksi suuri ja yksinkertainen reitti haastatella Tampereen yliopiston aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksen entisiä tutkijoita. Näin on tehty tässäkin selvityksessä, jonka peruskysymys – mitä on edellä mainitulle tutkimukselle tapahtunut vuosikymmenten aikana – avautui juuri tätä kautta. Esa Poikela, Eero Pantzar, Rainer Aaltonen, Juha Sihvonen, Marjo Vuorikoski, Jukka Tuomisto, Annikki Järvinen, Anja Heikkinen, Karin Frilander, Ritva Jakku-Sihvonen ja Juha Suoranta nostivat esiin tuon kysymyksen kertoen oman tarinansa ja tulkintansa laitoksen vaiheista sinä aikana, kun kukin heistä oli mukana.

Helposti haastattelujen rinnalle ja täydennykseksi löytyi aikuiskasvatuksen varhaisemmista professoreista, Urpo Harvasta, Aulis Alasesta ja Matti Peltoselta, tehtyjä juhlakirjoja, joista kirjoittaja pystyi tekemään tiivistyksiä professoreiden tutkimusorientaatiosta ja aikuiskasvatustutkimuksen identiteetistä. Luonnollisesti näiden lukemisessa tarvitaan lähdekritiikkiä, sillä yleensä juhlakirjaan merkitään pääosin vain myönteisiä piirteitä kustakin henkilöstä, ja jos jokin "särmää" on tuotu esiin, on sitäkin usein "pehmennetty".

Aivan keskeinen yksityinen tutkimus on ollut Viljo Rasilan kirjoittama Yhteis-

kunnallisen korkeakoulun historia,²⁸ jossa on hyvinkin tarkoin valotettu myös korkeakoulun aikuiskasvatuksen tutkimusta, joka alkoi jo Urpo Harvasta, ensimmäisestä kansansivistysopin professorista.

Erkki Karjalaisen edellä mainitussa ”klassikossa” Suomen vapaan kansansivistystyön vaiheet²⁹ esitellään varhaista alan tutkimusta, jota kautta pääsee taas muihin lähteisiin.

Muiden tutkijoiden kirjan aiheeseen liittyvä kirjallisuus ja artikkelit ovat luonnollisesti tärkeitä tausta-aineistoja kontekstin selvittämiseksi, mainittakoon esimerkkinä Markku Vanttajan pro gradu-tutkielma³⁰ suomalaisen aikuiskasvatuksen tutkimuksesta 1970-luvulta 1990-luvun alkuun. Kontekstiin kuuluu myös laaja 1970- ja 1980-luvun aikuiskoulutuksen kehittämiseen liittyvä kirjallisuus vuosien 1971 ja 1975 Aikuiskoulutuskomitean mietinnöistä lähtien.

Huomioon otettava lähderyhmä ovat uudet, hiljan ilmestyneet tai vasta tekeillä olevat, teemaan liittyvät tutkimukset. Mainittakoon näistä Kari Kantasalmen ja Mauri Nesten toimittama teos ”Valistajia, sivistäjiä, poliitikkoja, asiantuntijoita”³¹. Vasta kirjoitusvaiheessa on Jenni Pätärin väitöskirja, jossa tarkastellaan entisen kansansivistysopin kehittymistä aikuiskasvatustieteeksi. Käsikirjoituksen mukaan keskeinen tutkimuskohde on tieteenalan yhteiskuntasuhde, ja siihen liittyen mikä on sen yleisempi kansansivistyksellinen tehtävä, jota mm. Zachris Castrén ajoi kirjoituksissaan ennen tieteenalan perustamista.³²

Kirjoittajan positio ja taustaryhmä

Tämän teoksen kirjoittaja on pitkään toiminut vapaan sivistystyön kentällä, sekä kansanopiston että kansalaisopiston rehtorina ja myös sivistysjärjestön johtajana. Viimeiset vuodet ovat menneet vapaan tutkijan työssä. Kahdesta tutkinosta johtuen tutkijaidentiteetti on kaksijakoinen: toisaalta kasvatustieteilijän ja

²⁸ Rasila 1973

²⁹ Karjalainen 1970

³⁰ Vanttaja 1993

³¹ Kantasalmi & Nest 2014

³² Jenni Pätärin muistio kirjoittajalle 31.8.2017

toisaalta historioitsijan. Tausta on auttanut sekä kirjoittamisessa että tuiki välttämättömän tukiryhmän kokoamisessa, tukiryhmän, jonka merkitystä ei voi liiaksi korostaa. Alusta lähtien kommentaattoreina ovat näet toimineet Tampereen yliopiston entiset tutkijat Esa Poikela, Eero Pantzar, Juha Sihvonen³³ ja Rainer Aaltonen. Heidän rakentavan kriittiset arvionsa pitkin matkaa ovat olleet erittäin tärkeä kirjoitustyön tuki, sekä informaation että näkökulmien antajina. Toisaalta kun he ovat olleet informantteina, on luonnollisesti myös heidän kommenttinsa asetettu lähdekritiikin alle. Tekstistä voi todeta, että todellakin muistikuvat samoista asioista ja tapahtumista ovat erilaisia.

Tekstistä tulee ilmi myös kirjoittajan tutkijakoulutus Tampereen yliopistossa, sekä Tampereella aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksella että Hämeenlinnassa ammattikasvatuksen yksikössä. Voisi ajatella, että autenttiset kokemukset ”keittöön puolelta” ovat myös edesauttaneet sisäänpääsyä kirjan teemaan, vaikka samalla tietysti on pitänyt varoa unohtamasta lähdekriittistä otetta.

Lopuksi on syytä lausua muutama kiitos: Tampereen yliopiston kirjaaja Pirjo Jokinen sekä tämän kirjan kannen, valokuvien ja taulukoiden graafisesta suunnittelusta vastannut Marika Kaarlela ovat olleet erinomaisen tärkeitä yhteistyökumppaneita. Kiitos kuuluu myös kasvatustieteiden tiedekunnan dekaanille, kirjoittajan entiselle väitöskirjatyön ohjaajalle Risto Honkoselle kannustavasta suhtautumisesta hankkeeseen. Vapaa Sivistystyö r.y. suostui kirjan julkaisijaksi, joka kertoo siitä, että sivistysjärjestöillä ja yliopistoilla on aina ollut yhteistyötä Tampereen yliopiston kanssa. Ilman Kordelinin säätiön tukea ei tätä kirjaa olisi tehty.

³³ Juha Sihvonen ei ole ollut yliopistoon työsuhteessa vaan opiskelijan asemassa

HAPUILEVA ALKU JA VAPAA SIVISTYSTYÖ

Ennen kuin mennään Zachris Castrénin ja Urpo Harvan tieteelliseen toimintaan³⁴ tarkemmin, on kuitenkin syytä tuoda esiin koko aikuiskasvatustutkimuksen ensi askeleita, koska niitä harvemmin on viime vuosina esitelty. Osalla on kuitenkin myös kytköksiä myöhempään tutkimukseen, ei vähiten vapaan sivistystyön piirissä.

Näyttääkin siltä, että aikuiskasvatustutkimuksen alkuvaiheissa väistämättä tullaan vapaan sivistystyön historiaan ja siihen liittyvään varsin hajanaiseen ja vain yksittäisten tutkijoiden aktiivisuuteen perustuvaan työhön. Ennen viimeisiä sotavuosia oli julkaistu lähinnä ”tapahtumahistoriallisia ym. kuvauksia”.³⁵

Koko aikuiskasvatuksen käsite oli vielä vieras, mikä johtui siitä, että aikuisille suunnatuista opinnoista vastasi pitkään vapaa sivistystyö. Ensimmäisen perusteellisen analyysin aikuiskasvatuksen käsitteestä teki vasta Yhteiskunnallisen Korkeakoulun professori Urpo Harva vuonna 1955 teoksessaan ”Aikuiskasvatus”. Harvakin kirjoitti edelleen pääosin vain vapaasta sivistystyöstä, kansanopistoista, työväenopistoista ja opintokerhoista. Harvan tutkimustyöhön palataan myöhemmin omassa pääluvussa.

Tässä yhteydessä tärkeä yliopistomaailma oli 1930-luvulla vielä pieni: Helsingin yliopisto oli ylivoimaisesti suurin, yli 70 % nuorista hakeutui sinne, Turun yliopistoon alle 15 % ja Teknilliseen Korkeakouluun 10 %:n paikkeilla. 1925 perustettu Yhteiskunnallinen korkeakoulu oli hyvin pieni muutamalla sadalla opiskelijalla.

Yleisen kansansivistyksen kannalta sotien välisen ajan tärkeimpiä uudistuksia oli oppivelvollisuuslain säätäminen vuonna 1921, mikä vaikutti vähitellen myös vapaan sivistystyön tehtävien muutokseen.

³⁴ Esimerkiksi Kantasalmi on artikkelissaan teoksessa ”Valistajia, sivistäjiä, poliitikkoja ja asiantuntijoita” rinnastanut Castrénin ja Harvan ensimmäisinä ammattimaisina aikuiskasvatuksen tutkijoina ja opettajina. Kantasalmi 2014, 234-236

³⁵ Karjalainen & Toiviainen 1984, 246-247

Ilmeisesti ensimmäinen yliopistollinen vapaaseen sivistystyöhön liittyvä väitöskirja oli Matti Wilskan – itse myös kansanopiston rehtori – vuonna 1936 Helsingin yliopistossa hyväksytty tutkimus ”Kansanopistoaatteen kehitys Suomessa 1868 – 1892”³⁶.

Miksi juuri vapaaseen sivistystyöhön liittyvät teemat olivat aikuiskasvatustutkimuksen ensimmäisiä askeleita? Jukka Tuomisto toteaa hyvin, että ”tiede ei tule toimeen ilman käytäntöä”. Tällä hän tarkoittaa sitä, että tieteellinen tutkimus tarvitsee kohteekseen aina jonkin objektimaailman. Käytäntö sen sijaan voi tulla toimeen ilman tiedettä. Tiede syntyykin niin, että laajentunut käytännön toiminta on alkanut monimutkaistua, ja sen hallitsemiseksi on syntynyt tarve kehitellä tästä erilaisia teoriamalleja ja harjoittaa tieteellistä tutkimusta. Viimeisenä vaiheena on tieteellisen logiikan ja metodologian kriittinen tarkastelu ja kehittäminen.³⁷

1920- ja 1930-luvuilla Suomessa olikin jo varsin kehittynyt vapaan sivistystyön järjestelmä. Ensimmäinen kansanopisto oli perustettu vuonna 1889 Kangasalle ja ensimmäinen työväenopisto 10 vuotta myöhemmin Tampereelle. 1930-luvun puolivälissä oli kansanopistoja eri puolilla maata yhteensä noin 60 ja työväenopistoja 40. Myös opintokerhotoiminta oli laajaa.³⁸ Näin tieteellisen teorian ja tutkimuksen syntymiselle pohjaa loi vahva käytäntö.

Wilskan väitöstutkimus oli enemmän ”historiallinen katsaus” – tätä nimeä teki ja itse käytti esipuheessa – kuin tiukka tieteellinen työ. Kirjassa esitellään aluksi kansanopistolaitoksen historiallisia esikuvia muissa Pohjoismaissa sekä kansakoulujen ja kansansivistyksen kehittymistä 1800-luvun jälkipuolella, mikä loi pohjaa kansanopistojen perustamiselle Suomeen. Keskeisenä metodina on kirjallisten lähteiden ohella lehdistökirjoittelun seuranta sen ajan lehdissä. Yksi luku käsittelee muutamien kansanopistojen perustamista vuosina 1889 – 1892. Viimeisessä luvussa Wilska menee jo analyysiin tarkastellessaan ”kansanopistoaatteen hitaan kehityksen syitä”. Oma päälukunsa on kysymys suomalaisten

³⁶ Wilska 1936

³⁷ Tuomisto 1985, 170-171

³⁸ Ks. Karttunen 1979, 176; Huuhka 1990, 207

kansanopistojen muodostumista ”yhteisopistoiksi”, joissa opiskelijat olivat sekä tyttöjä että poikia. Lehdistökirjoittelun esittely antaa kuvan siitä, miten yhteisopisto otettiin kansan keskuudessa vastaan. Luonnollisesti tuolloin ajankohtainen kielikysymys on myös otettu mukaan luvussa ”Kansanopistoharrastukset kielitaistelun hillitsijöinä”.³⁹

Vuonna 1937 Kansanopistokomitea pani alulle tutkimuksen kansanopistonuorison harrastuspiiristä ja tiedollisesta kehitystasosta. Tutkijaksi valittiin Urpo Harva. Tutkimusmenetelmänä oli oppilaiden haastattelu. Sotavuosista johtuen tulokset ilmestyivät vasta vuonna 1945. Karjalaisen mukaan kyseessä oli ”ensimmäinen yritys saada aikaan empiirinen tutkimus”.⁴⁰

Tutkimus tehtiin niin, että maan kaikille kansanopistoille lähetettiin syksyllä 1937 ja keväällä 1939 kyselylomakkeet, joissa pyydettiin vastauksia ”kansanopistokäisen nuorison harrastuspiireistä ja kehitystasosta”. Lomakkeessa oli yhteensä 25 kysymystä, kuten esimerkiksi: ”Minkä tähden lähditte kansanopistoon?”, ”Keitä nykyisin elävää henkilöä ihaillette?”, ”Missä maassa käytiin 30-vuotinen sota?”, ”Mainitse Suomen neljä suurinta kaupunkia”. Kaikki vastaukset taulukoitiin komiteamietinnön loppuun. Sitä ennen tutkija Harva oli lyhyesti luonnehtinut vastauksia kunkin kysymyksen osalta. Mietinnössä ei ole mitään laajaa analyysiä tutkimuksen tuloksista.⁴¹

On totta, että tutkimus oli tältä osin ”empiirinen”, mutta sen sijaan vastausten käsittely oli hyvin suoraviivainen ja vailla minkäänlaisia tilastollisia menetelmiä. Kirjaukset oli huolella tehty, mutta kun tiedetään Harvan myöhempi tieteellinen orientaatio, voi tutkimuksen luonteen hyvin liittää hänen filosofin persoonaansa. Harvan valinta tutkimuksen tekijäksi oli tietenkin luonnollinen, koska hän oli juuri väitellyt tohtori, vaikka väitöskirja⁴² käsittelikin G.I. Hartmanin filosofiaa.

³⁹ Wilska 1936

⁴⁰ Karjalainen 1970, 246

⁴¹ Kansanopistokomitean mietintö N:o 8 - 1945

⁴² Harva 1935. Die Philosophie von G.I. Hartman. Turun yliopisto 1935.

Vapaan sivistystyön ensimmäisistä teorian kirjoittajista ja pohjan luoista tärkeä oli monella tavalla työväenopistoliikkeessä ansioitunut, edellä mainittu Zachris Castrén, joka toimi Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa sivutoimisena opettajana ja Helsingin suomenkielisen työväenopiston johtajana. Castrénia ei ole aina pidetty varsinaisesti tiedemiehenä ja tutkijana, mutta hänen kirjoituksensa ovat olleet alallaan urauurtavia juuri niiden korkeatasoisen teoreettisuuden vuoksi; ne jäsensivät vapaan sivistystyön olemusta – otettiin käytäntö haltuun. Karjalainen ⁴³ kutsuu Castrénin kirjoituksia ”pienimuotoisiksi tutkielmiksi”, mikä on mitä ilmeisimmin varsin osuva kuvaus.

Osoitus Castrénin merkityksestä ja vaikuttavuudesta myöhemmälle ajalle on mm. se, että kansalais- ja työväenopistoista vuonna 1996 väitellyt Sihvonen ⁴⁴ on opistotoiminnan perusarvojen luokittelussaan nojautunut monelta osin Zachris Castrénin kirjoituksiin. Kuvaava esimerkki niiden teoreettisesta tarkastelusta on hänen määritelmänsä opistojen yhdestä perusarvosta, ”tieteenomaisuudesta”.

*”Yliopistollisessa hengessä opiskelijan on pyrittävä perinpohjaisuuteen ja taitoon arvoistellen lukea kirjoituksia ja kirjoja, hänen on hankittava itselleen jotakin selvyyttä tieteen edellytyksistä ja myös niistä teistä, joilla tie-de pyrkii eteenpäin, toisin sanoen niistä menettelytavoista, joita tiede käyttää tuloksiin päästäkseen.”*⁴⁵

Sihvonen liittää Castrénin ajatuksen opistojen opetuksen tieteenomaisuudesta pyrkimykseen ”objektiivisesta totuudesta” ja siihen, että ”on pidättäydyttävä arvostelemasta asioita, joista ei ole kunnolla selvillä”. Tieteenomaisuus on näin sekä menetelmällinen että eettinen normi.⁴⁶

Perusteellista pohdintaa työväenopiston perustehtävästä edustakoon myös Castrénin seuraava, vuodelta 1924 oleva kirjoitus.

⁴³ Karjalainen 1970, 247

⁴⁴ Sihvonen 1996

⁴⁵ Castrén 1950, 148; Sihvonen 1996, 63

⁴⁶ Sihvonen 1996, 62-63

Kansansivistystyön teoreetikko ja kansansivistäjä Zachris Castrén (Helsingin suomenkielisen työväenopiston arkisto)

”Työväenopetus ei voi rajoittua vain alkeiden opettamiseen, vaan työväen opetuksessa on pyrittävä korkeakoulunkin asteelle, työväenopistoista on tuleva työväen korkeakouluja.”⁴⁷

Erikseen on syytä nostaa esiin Castrénin ajattelun keskeinen perusta, *humanismi*, jota sitten Urpo Harva kehitti edelleen. Castrénin mukaan humanismin kulmakivinä ovat sivistys ja ihmisten kunnioittaminen: ihmistä ei saa pitää välikappaleena, koska jokaisessa ihmisessä on persoonallisesti jotakin suurta ja ylevää. Humanistinen ihmiskäsitys johti sitten *persoonallisuuden kehittämisen* perustavoitteeseen. Sihvosen väitöskirjan mukaan humanismi säilytti asemansa aikuiskasvatuksen arvoperustana läpi myötäilevän sivistyspolitiikan ajan 1960-luvulle saakka.⁴⁸

Zachris Castrén olikin ensimmäisiä alan peruskäsitteiden kehittäjiä. Kantasalmi kirjoittaa suhteellisen tuoreessa artikkelissaan laajasti käsitteiden valistus, sivistys, kansansivistys, kansansivistäjä, vapaa kansansivistys ja vapaa sivistystyö perusteista, jotka käsitteet olivat ajankohtaisia Castrénin aikana 1920- ja 1930-luvuilla. Hänen työnsä kansansivistysopin opettajana Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa oli tietenkin hyvin luonteva forum näille pohdiskeluille. Kantasalmen mukaan vuoden 1918 tapahtumien kontekstissa silloisen aikuiskasvatuksen tehtävien ammatillistuminen antoi voimakkaan korostuksen erotella toisistaan käsitteet *kansanvalistus* ja *kansansivistys*.⁴⁹

Kun peilataan Wilskan ja toisaalta Castrénin julkaisuja myöhempään vaikuttavuuteen, on tässä viimeksi mainittu aivan omassa sarjassaan. Castrénista tuli työväenopistoliikkeen esikuva ja johtohahmo sotia edeltäneellä ajalla; häntä on siteerattu myös vielä paljon myöhemminkin, jopa 2010-luvulle ⁵⁰ asti. Sen sijaan Wilskaa ei juuri ole muistettu. Suomalaisen kansanopistoväen myöhemmissä kirjoituksissa on vedottu aivan muihin auktoriteetteihin, ennen muuta tanskalaiseen pappiin, Nikolai Severin Grundtvigiin. Hän ei ollut tutkija, mutta mää-

⁴⁷ Wuorenrinne & Kosonen 1950, 146-147

⁴⁸ Sihvonen 1996, 52-53

⁴⁹ Kantasalmi 2014, 234-235

⁵⁰ Mm. tämän kirjoittaja käytti hyväkseen Castrénia esitelmässä Espoon työväenopistolla 25.1.2016

ritteli syvällisesti kansanopiston perimmäisen tehtävän. Kansanopistojen ja opintokerhojen tehtävistä ja perusfilosofiasta on paljon kirjoittanut Suomessa Seppo Niemelä, joka myös väitteli aiheesta vuonna 2011⁵¹.

Tieteen yksittäisistä harrastajista vapaan sivistystyön historiassa mainitaan Nii-lo Liakka, F.A. Hästesko, Pekka Railo, Ville Lehtola ja Santeri Alkio. Ensiksi mainittu kirjoitti mm. vuonna 1927 ilmestyneen teoksen ”Tiedettä kaikille” sekä katsauksen Iso-Britannian kansansivistystyöhön (1916). Railo puolestaan tutki ”Tietä yhteiskunnalliseen suunnitelmatalouteen” (1942). F.A. Hästeskon aiheina olivat suomalaisen kansakoulun historia (1916) sekä Kalevala (1926). Ville Lehtola julkaisi ennen kaatumistaan talvisodassa tutkimuksen ”Vapaan kansansivistystyön päämäärä” (1939). Santeri Alkion tunnettuja kirjoituksia ovat mm. ”Ihminen ja kansalainen (1919) sekä ”Maalaispolitiikkaa” (1919). Merkittäviin kansansivistäjiin kuuluu tässä yhteydessä ilman muuta myös Väinö Voionmaa.

Vuonna 1941 perustettiin erityisesti vapaan sivistystyön tutkimuksen edistämiseksi Kansansivistysopillinen Yhdistys. Käytännössä tämä puoli ei muodostunut yhdistyksen toiminnassa kovin vahvaksi, vaan pääpaino oli esitelmätilaisuuksissa sekä kansansivistystyön vuosikirjan julkaisemisessa. Vuosina 1948 – 1954 kirjan korvasi Kansansivistys-lehti.⁵²

Käytännön syntyminen loi myöhemmin perustan myös ammatillista aikuiskoulutusta koskevalle tutkimukselle, jos kohta suhteellisen hitaasti. Käsitteet aikuiskasvatus, aikuiskoulutus sekä ammatillinen aikuiskoulutus tulivat käyttöön 1970-luvun alusta lukien Aikuiskoulutuskomitean työn tuloksena. Syntyi myös käsite ”*elinikäinen kasvatus*” – life long education. Koulujärjestelmässä tapahtuneen opiskelun jälkeen tuli olla vielä työelämässäkin mahdollisuus opintojen harjoittamiseen. Tunnettu aikuiskasvattaja ja entisen Kouluhallituksen vapaan sivistystyön osaston päällikkö Kosti Huuhka totesikin, että kansansivistystyöstä oli siirrytty toiseen vaiheeseen, aikuiskoulutukseen.⁵³

⁵¹ Niemelä 2011: ”Sivistyminen”; Ks. myös Niemelä 2008, 2012

⁵² Karjalainen & Toiviainen 1984, 248-249

⁵³ Huuhka 1985, 92-95

YHTEISKUNNALLINEN KORKEAKOULU SYSTEMAATTISEN AIKUISKASVATUSTUTKIMUKSEN MAHDOLLISTAJANA

Yhteiskunnallisen korkeakoulun perustaminen Helsinkiin oli aikuiskasvatustutkimuksen kehittymisen kannalta keskeinen päätös, koska siellä vapaan kansansivistystyön ja sittemmin aikuiskasvatuksen systemaattinen tutkimus alkoi ja kehittyi.

Opetusohjelman muotoutumisessa Tukholman sosiaalipoliittisen ja kunnallisen instituutin esimerkki oli olennainen, sillä sen tarkoituksena oli ”antaa tieteellistä opetusta sosiaalipoliittisissa ja kunnallisissa kysymyksissä sekä edistää yhteiskuntatieteiden kehitystä”. Korkeakoulun suunnitteluvaiheen keskeinen henkilö Yrjö Ruutu oli Tukholman lisäksi tutustunut myös Ranskan, Saksan ja Englannin lähes vastaavien oppilaitosten ohjelmiin. Näiden esikuvien mukaan Ruutu ehdotti perustettavaan ”Kansalaiskorkeakouluun” kahta tutkintoa, alempaa ja ylempää diplomitutkintoa.⁵⁴

Ennen korkeakoulun perustamista, vuoden 1917 rauhattomissa oloissa, tarkoituksena oli vielä ollut ”yhteiskuntarauhan turvaaminen kansalaistaitoja syventämällä”, mutta olojen rauhoituttua tämä jäi aluksi taka-alalle, ja tilalle tuli ammatillinen opetus. Käytännössä toiminta aloitettiin syksyllä 1925 ohjelmalla, minkä mukaan korkeakoulussa voitiin suorittaa sanomalehtimiestutkinto, hallinnollinen tutkinto sekä osuustoimintatutkinto. Vuonna 1938 ohjelmaan otettiin yhteiskunnallinen tutkinto, joka tuli säilymään mukana myös Tampereelle siirtymisen ja korkeakoulun yliopistoksi muuttumisen jälkeen. Jatkosodan aikana perustettiin sosiaalihuoltajatutkinto ja sotien jälkeen kirjastotutkinto. Olennaista tämän kirjan teeman kannalta oli opetusohjelman laajentaminen jo vuonna 1928 siten, että mukaan otettiin kansansivistysoppi ja opettajatutkinto kansansivistystyötä varten. Tutkintoa suoritti noin 5-6 % opiskelijoista.⁵⁵

⁵⁴ Rasila 1973, 38-40

⁵⁵ Sama

Yhteiskunnallinen korkeakoulu Helsingissä (Tampereen yliopiston arkisto)

Kansansivistysopin ensimmäisenä opettajana toimi vuodesta 1929 alkaen Zachris Castrén, aina kuolemaansa, vuoteen 1938 saakka. Vuosina 1935 - 1938 hän oli myös korkeakoulun vararehtori.⁵⁶

Ensimmäinen päätoiminen alan opettaja olikin sitten Urpo Harva, jonka työ Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa alkoi Helsingin vaiheessa syksyllä 1940 kansansivistysopin ja sosiaalipsykologian vt. opettajana, siis pian talvisodan jälkeen. Vakinaisen viran hän sai 1942. Tämä ei ollut itsestäänselvyys, sillä Harvalla oli kova kilpailija, kasvatustieteilijä Matti Koskenniemi, mutta Harva voitti vaalin sillä perusteella, että hänellä oli enemmän käytännön kokemusta kansansivistystyöstä.⁵⁷

Syyskuussa 1944, jatkosodan päätyttyä, oli korkeakoulussa kuusi vakinaista opettajaa. Oppiaineet olivat kansainvälinen politiikka, sosiaalipolitiikka, valtioppi, rahatoimioppi, sanomalehtioppi ja - tekniikka sekä Urpo Harvan vastuaine kansansivistysoppi. Myöhemmin tunnettuja nimiä Harvan lisäksi olivat ainakin Yrjö Ruutu sekä Jussi Teljo ja Heikki Waris. Vakinaisten opettajanvirkojen ohella korkeakoulussa oli jo tuolloin 10 perustettua mutta toistaiseksi avointa opettajan virkaa. Kaikilla opettajilla piti periaatteessa olla professorin pätevyys, mutta tästä vaatimuksesta voitiin joustaa, jos valittavalla opettajalla oli ”erinomaisia ansioita” opetusosalalla.⁵⁸

Jo ennen nimitystään korkeakoulun ensimmäiseksi professoriksi vuonna 1946 oli Urpo Harva ollut hyvin aktiivinen kirjoittaja väitöskirjansa ilmestymisen jälkeen. Erkki Karjalaisen kokoaman selvityksen mukaan vuosina 1940 - 1946 Harva oli julkaissut muutaman painetun teoksen sekä runsaasti lehtikirjoituksia mm. seuraavissa lehdissä: Valvoja - Aika, Kansanopisto, Kansanvalistus ja kirjasto, Työläisopiskelija, Uusi Suomi, Karjala.⁵⁹ Painettujen teosten ja kirjoitusten otsikot kertovat hyvin tulevan professorin orientaatiosta.

⁵⁶ Wuorenrinne & Kosonen 1950, 11

⁵⁷ Rasila 1973, 120; ks. myös Tuomisto 1997, 10

⁵⁸ Rasila 1973, 114

⁵⁹ Ks. Tuomisto & Oksanen 1997, 243-255

Kansansivistysoppi oli tietenkin hänen ”leipäpuutaan”, kun sen sijaan filosofia oli hänen intohimoinen harrastuksensa ja mielenkiintonsa läpi elämän. Vahvasta orientaatiosta jälkimmäiselle alalle kertoo se, että hän pyrki korkeakoulun professorin virastaan Helsingin yliopiston filosofian professoriksi, mutta hävisi vaalin nuorelle Oiva Ketoselle

Vuosina 1945 – 1948 Harva toimi Yhteiskunnallisen korkeakoulun rehtorina, mikä ei estänyt kirjoittamista, mutta koottu luettelo näiltä vuosilta kyllä kertoo sen, että vasta rehtorin virasta vapauduttuaan julkaisuja alkoi tulla taas edellisiä vuosia huomattavasti enemmän.

Johdannossa mainittu *aikuiskasvatuksen tutkimuksen sidos yhteiskuntatieteisiin* – mitä monta kertaa myöhemmin vaadittiin – oli Urpo Harvan professorikaudella, ehkä yllättäenkin, yksi keskeinen linjanveto. Hän näet korosti puheenvuoroissaan eri tieteenalojen yhteistoimintaa, millä hän tarkoitti poikkitieteellistä, ts. yhteiskuntatieteellistä tutkimusta.⁶⁰

Harva valittiin myös korkeakoulun vuonna 1945 perustetun tutkimuslaitoksen esimieheksi, mistä käsin hän pystyi vaikuttamaan laitoksen piirissä tehtyjen tutkimusten suuntaukseen. Tuloksena oli seuraavia esimerkkejä: ”Opintokerho sivistystarpeen tyydyttäjänä”, Tutkimus kansankorkeakoulujen opiskelijoista”, ”Järjestäytyneen työväen harrastukset” sekä ”Työväen omaehtoinen sivistystoiminta”. Kaksi viimeksi mainittua tutkimusta tehtiin yhteistyössä Työväen Sivistysliiton kanssa. 1950-luvun puolella ilmestyi edelleen tutkimuksia, joissa selvitettiin nuorten ja aikuisten harrastusten valintaa ja niiden yhteyttä yhteisön sosiaaliseen rakenteeseen. 1960-luvulla merkittävimpiä tutkimuksia olivat Aulis Alasen opintokerhotyötä koskeva kuvaileva tutkimus sekä 1969 ilmestynyt Alasen samaan teemaan liittyvä, empiiriseen menetelmään pohjautunut väitöskirja.⁶¹ Samana vuonna ilmestyivät myös Pirkko Kosken tutkimus kansalais- ja työväenopistojen sekä kirjastojen yhteistoiminnasta Suomen kaupungeissa ja

⁶⁰ Rasila 1973, 136

⁶¹ Sama

Pirkko Jussilan tutkimus ammattia edistävien kurssien osanottajista Saksan liitotasavallassa.⁶²

Jukka Tuomisto on myöhemmin luonnehtinut Urpo Harvaa tämän ensimmäisinä vuosina Yhteiskunnallisen korkeakoulun opettajana ja professorina ”oman aikansa vihaiseksi nuoreksi mieheksi, joka hyökkäsi mielellään vanhoja auktoriteetteja ja ajattelua vastaan”. Mielenkiintoinen ja merkille pantava on hänen taistelunsa siihen asti aikuisten opettamisen yhteydessä yleisesti hyväksyttyä ”sivistystyö”-käsitettä vastaan. Harva esitti nyt, että kysymys onkin aikuisten ”kasvamaan saattamisesta”. Kiistely käsitteistä jatkui 10 vuotta, kunnes lopulta Harvan kanta voitti.⁶³

Aulis Alasen arvio Harvasta yhteiskunnallisena keskustelijana on kahdensuuntainen: toisaalta tämä oli hyvin aktiivinen ja terävä kyseenalaistaja, toisaalta usein ”omiin ajatuspiintymiinsä takertuva väittelijä ja huono kuuntelija”.⁶⁴

Yhteiskunnallinen korkeakoulu sai – erimielisyyksien jälkeen – vuonna 1949 oikeuden perustaa yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan ja sitä kautta myös oikeuden antaa tohtorin arvo hyväksytyn väitöskirjan perusteella. Ensimmäinen tohtori oli kansainvälisestä politiikasta väitellyt Onni Kukkonen, mutta toinen olikin sitten Urpo Harvan ”koulusta”, Kosti Huuhka, joka väitteli vuonna 1955 aiheesta ”Talonpoikaishuoneiston koulutie”⁶⁵. Kolme vuotta aikaisemmin hän oli tehnyt hyväksytyn lisensiaatin tutkimuksen opintokerhotoiminnasta ja kansankirjastoista.⁶⁶ Väitöskirjansa esipuheessa Huuhka kiittää myös Urpo Harvaa ”työni läheisestä seuraamisesta sekä asiaan liittyvistä keskusteluista”, mutta tätä ennen väittelijä tuo esiin Heikki Wariksen, jolta hän oli saanut ”kannustusta ja ohjeita”. Onkin mitä ilmeisintä, että juuri Heikki Waris – tunnettu ja tunnustettu sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikan tutkija – on ollut käytännössä tärkein väitöskirjatyön ohjaaja.

⁶² www.uta.fi/kirjasto

⁶³ Tuomisto 1997, 10

⁶⁴ Alanen 1997, 33

⁶⁵ Huuhka 1955

⁶⁶ Rasila 1973, 133-134

Yhteiskunnallisen korkeakoulun opettajakuntaa, kolmas oikealta Urpo Harva (Tampereen yliopiston arkisto)

”Talonpoikaisnuorison koulutie” on näet sisällöllisesti aika kaukana Urpo Harvan tieteellisestä lähestymistavasta. Teoksessa on laaja, vieraskielisiin lähteisiin perustuva teoreettinen viitekehys sekä pääosin virallisiin tilastoihin nojaava empiirinen tarkastelu indeksilukuineen ja graafisia kuvioita. Väitöskirjan taulukoita ei ole monessa kohtaa saatu suoraan Suomen Virallisesta Tilastosta SVT:stä, vaan niiden muodostaminen on vaatinut eri lukusarjojen yhdistämistä ja tutkijan omaa käsittelyä. Huuhka ei tyydy pelkästään tilastojen avulla kuvailevaan tarkastelutapaan, vaan väitöskirjan toisessa osassa hän pyrkii selvittämään talonpoikaisnuorison koulunkäyntiin vaikuttavia tekijöitä lähtien ”sosiaalisten ilmiöiden kausaalisuudesta”.⁶⁷

Kysymykseen siitä, oliko Kosti Huuhka tutkijana Urpo Harvan ”koulukuntaa”, pitänee vastata, että toisaalta oli ja toisaalta ei, vaikka hän olikin Harvaan yhteydessä monin tavoin YKK:ssa opiskelunsa ajan. Väitöskirjan sisällössä luku kansanopistojen opiskelijoista toki liittyy vapaaseen kansansivistystyöhön ja aikuiskasvatukseen. Myös Kosti Huuhkan toiminta työelämässä Helsingin työväenopiston rehtorina ja Kouluhallituksen osastopäällikkönä liittää hänet samaan vapaan kansansivistystyön traditioon. Tästä näkökulmasta hän oli vahva osoitus Yhteiskunnallisen korkeakoulun vaikuttavuudesta.

Koko 1950-luvun YKK:n piirissä – ja myös sen ulkopuolella, varsinkin Tampereella – keskusteltiin, jopa taisteltiin korkeakoulun paikasta. Vaihtoehtoina olivat jääminen Helsinkiin, siirto Turun yliopiston yhteyteen tai Tampereelle. Professori Urpo Harva oli pitkin matkaa varsin voimakkaasti Turkuun siirron puolella ja lähes yhtä voimakkaasti Tamperetta vastaan. Turun puolesta esitetty painavin argumentti oli se, että näin saataisiin korkeampi profiili, vaikka ehkä sulautuneena yliopiston *yhteiskuntatieteelliseen tiedekuntaan*.⁶⁸ Harva ei siis ensisijaisesti ajanut yhteyttä yhteiskuntatieteisiin, tärkeämpi oli oman oppialan näkyvyys. Monien vaiheiden ja ponnistusten sekä taloudellisten sitoumusten jälkeen Tampereen kaupunki veti pisimmän korren.

⁶⁷ Huuhka 1955, 186-189

⁶⁸ Rasila 1973, 170-194.

Päätös syntyi korkeakoulun valtuuskunnassa elo-syyskuun vaihteessa 1956 hyvin tiukan äänestyksen jälkeen. Yhteiskunnallinen korkeakoulu aloitti ensimmäisen lukukautensa Tampereella osin vielä keskeneräisissäkin tiloissa syyskuussa 1960.⁶⁹

Urpo Harvan edustama käsitys kansansivistysopin tieteellisistä yhteyksistä ja viiteryhmästä säilyi aluksi myös Tampereella 1960-luvulla. Kun yliopistoksi muuttuvan korkeakoulun kansleri teki päätöksen vuonna 1964 humanistisesta ja *yhteiskuntatieteellisestä tiedekunnasta* sekä niiden oppiaineista, jäi kansansivistysoppi viimeksi mainittuun tiedekuntaan, vaikka päätöstä valmistellut toimikunta oli ollut humanistisen tiedekunnan kannalla.⁷⁰ Harvan rooli prosessissa jää aineiston perusteella epäselväksi. Hän kuitenkin palasi tähän asiaan yliopistossa vähän ennen eläkkeelle jäämistään ajaessaan aikuiskasvatustieteen siirtoa humanistiseen tiedekuntaan.

⁶⁹ Sama, 189

⁷⁰ Sama, 211

Tampereen yliopiston päärakennus (Tampereen yliopiston arkisto)

ZACHRIS CASTRÉNISTA URPO HARVAAN: KOHTI TIETEELLISTÄ JA PROFESSIONAALISTA TUTKIMUSTA

Harvan tieteellinen orientaatio ja tuotanto

Seuraavassa tarkastellaan lähemmin Urpo Harvaa Yhteiskunnallisen korkeakoulun ja Tampereen yliopiston ensimmäisenä aikuiskasvatuksen professorina ja tutkijana. Selvää on, että hänen ja Zachris Casrénin välillä on tieteellinen yhteys. Myös käytännön yhtymäkohtia on, paitsi saman kansansivistysopin opettajuuden kautta, myös se, että jo Castrén perusti kansansivistysopillisen yliopistokerhon, joka ennakoi T.I. Wuorenrinteen ja Harvan perustamaa Kansansivistysopillista yhdistystä. Castrénille kuuluu osaltaan samoin kiitos yliopistollisen oppituolin perustamisesta, koska hän oli ensimmäisenä tekemässä tästä ehdotuksen. Näin alan tutkimus ja opetus ”professionaalistui”, kuten Kantasalmi on todennut.⁷¹

Kun käy läpi Urpo Harvan kirjallista tuotantoa vuoden 1997 juhlakirjan ⁷² sivuilta ja yrittää löytää jostakin otsikosta sanaa ”tutkimus”, joutuu pettymään ja ihmettelemään, sillä vain kaksi otsikkoa löytyy, vuodelta 1948 ”Opintokerho tutkimuskohteena” ja toinen Kansanopisto-lehden vuosikerrasta 1966 ”Aikuiskasvatuksen tutkijat”. Sen sijaan käsitteet ”aikuiskasvatus”, ”kansansivistys”, ”kansansivistäjä”, ”aikuiskasvatuksen teoria”, ”ihmisen kasvu”, ”sivistys” jne. ovat lähes jokaisessa julkaisussa. Millainen tutkija Urpo Harva itse oikein oli, ennen kaikkea, mikä oli nimenomaan se *aikuiskasvatuksen tiedeorientaatio*, jonka hän lukemattomilla kirjoituksillaan loi? Myös sen johtopäätöksen voi tehdä jo niiden otsikoiden perusteella, että Harva ei ollut aikuiskasvatustutkimuksen tieteellisten menetelmien kehittäjä. Toisaalta Sihvonen korostaa Harvan ymmärtäneen sen, että vapaan sivistystyön julistamisesta oli edettävä kohti tieteellistä tutkimusta yleensä.⁷³

⁷¹ Kantasalmi 2014, 252-253

⁷² Tuomisto & Oksanen 1997

⁷³ Juha Sihvonen kirjoittajalle 20.2.2017

Oppiaineensa teoreettisen pohdiskelun Urpo Harva aloitti jo ennen professuuriaan teoksessa ”Vapaa kansansivistystyö”, joka ilmestyi vuonna 1943. Tässä kirjassa Harva luo oman tapansa lähestyä käsitteitä aikuiskasvatus ja kansansivistystyö. Esipuheessa hän tosin kirjoittaa vaatimattomasti, että

”Tässä tutkielmassa ei ole tarkoitus kehitellä vapaan sivistystyön teoriaa kaikilta mahdollisilta puolilta vaan ottaa puheeksi vain yksi asia: se perusnäkemys, jonka valossa vapaata kansansivistystyötä on tarkasteltava ja tutkittava”.⁷⁴

Harvan perusnäkemys teemasta on se, että ”aikuisten kasvattaminen kuuluu elimellisesti kasvatuksen maailmaan, mistä seuraa se, että aikuisten kasvattamista ei voida ymmärtää tuntematta nuorten kasvatusta”. Yhteenvetona vielä tuolloin nuori tutkija Harva esittää, että kansansivistystyö koostuu kolmesta tekijästä: aikuisen kasvamisesta, kasvattamisesta ja viimein kasvatuksen päämäärästä.⁷⁵

Seuraavassa, vuonna 1955 ilmestyneessä teoksessa Harva oli jo omaksunut käsitteen ”aikuiskasvatus”. Tämän otsikon alla oli täydentävä teksti: ”Johdatus aikuiskasvatuksen teoriaan ja työmuotoihin Suomessa”. Teos jatkoi sitä pohdiskelua, mikä oli aloitettu jo edellisessä.

Harvan ”ääneen ajattelu” lähtee *kulttuurin* ja *sivistyksen* käsitteistä.⁷⁶ Jokainen ihminen syntyy aina keskelle kulttuuria. Kun hän oppii ymmärtämään kulttuurielämää ja sosiaalisia instituutioita, hän sivistyy. Kulttuurin Harva jakaa eliitin korkeakulttuuriin ja toisaalta kansankulttuuriin. Kasvaminen kulttuuriyhteiskunnan jäseneksi edellyttää kasvatusta. Kansansivistystyö puolestaan on tiedeen ja taiteen kulttuuriarvojen levittämistä kansan keskuuteen. Kansansivistyksestä ei Harvan mukaan voida kuitenkaan suoraan johtaa aikuiskasvatuksen käsitettä, vaikka toisaalta kansansivistystyö johtaa aikuisten kasvattamiseen, koska aikuisten kasvatusta voi olla muuallakin kuin kansansivistystyössä.

⁷⁴ Harva 1943, 5-6

⁷⁵ Sama, 78

⁷⁶ Ks. Harva 1955, 10-15

Kantasalmen mukaan Urpo Harva kehitteli jo 1950-luvulla *kansansivistäjästä aikuiskasvattajan* ”teoreettisen konstruktion”. Harva piti kuitenkin silti pitkään kiinni kansansivistäjän käsitteestä, kun hän pohti kansansivistyksen suhdetta kansakouluun ja sen opettajien yhtäläisyyksiä ja eroja kansansivistäjiin. Harvan viimeisinä professorivuosina 1970-luvun alussa nuoret tutkijat kyselivät *aikuiskasvatustieteen* perään, koska muutoin oli vaara, että Aikuiskoulutuskomitean käsitelmääritykset jäisivät liian käytännöllispainotteisiksi.⁷⁷

Mielenkiintoista on, että ”Aikuiskasvatus”- teoksessa Harva jakaa sivistyksen perustavaan yleissivistykseen ja toisaalta ammattisivistykseen käyttäen tässä yhteydessä myös käsitettä ammattikasvatus. Harvan yhteenvedo käsitteiden suhteesta ilmentää tietysti sitä aikaa – 1950-lukua – milloin teos oli kirjoitettu: vaikka aikuiskasvatuksen varsinaisena tehtävänä ei ole ammattikasvatuksen antaminen, ei sitä voida jättää huomiotta aikuiskasvatustyössä. Kuitenkin Harva korostaa, että ammattisivistykseen ei saa panna niin paljon painoa, että se koituu esteeksi yleissivistykselle!⁷⁸

Seuraavassa on joitakin esimerkkejä Harvan kirjoituksista 1930- ja 1940-luvuilla.

- Kolmannen valtakunnan filosofiasta (1938)
- Kristinusko ja psykologia (1940)
- Kansanopisto nuorison harrastusten herättäjänä (1942)
- Kasvatuksen päämäärä (1944)
- Vapaan kansansivistystyön tehtävä (1943)
- Kirjallisuus ja yhteiskunta (1945)
- Kansanopiston tulevaisuuden mahdollisuudet (1946)
- Kansa ja runous nykypäivän Saksassa (1943)
- Neljännesvuosisata settlementtityötä (1945)
- Vapaa kansansivistystyö ja koululaitos (1943)
- Historia ihmisen vihollisena (1944)
- Aikuiskasvatus ja Giovanni Gentilen pedagogiikka (1945)

⁷⁷ Kantasalmi 2014, 254-255

⁷⁸ Sama, 33-43

Luettelossa pistää silmään viimeksi mainitun kirjoituksen otsikossa sana "aikuiskasvatus". Kirjoitus oli Kansanvalistus ja - kirjastolehdestä vuonna 1945, jolloin aikuiskasvatuksesta ei yleisesti vielä puhuttu. Muutoin otsikot ovat tyyppillistä Harvaa.

1950-luvulla ei vielä myöskään ollut tutkimuksia aikuisten oppimiskyvystä. Harva kirjoittaa:

*"Vain empiirisen tutkimuksen avulla voidaan osoittaa, onko mahdollista saada aikaan täysikasvuaisessa ihmisessä semmoinen kokonaismuutos, jota me edellytämme puhuessamme kasvatuksesta."*⁷⁹

Jukka Tuomiston mukaan Harva saattoi silti tuoda esiin joissakin tilanteissa heikon tietämyksensä empiirisestä tutkimuksesta.⁸⁰ Samoin Juha Sihvonen muistelee, että Harva ei hallinnut pääsuuntaukseksi viimeistään 1970-luvulla tulleita tilastollisia menetelmiä.⁸¹

Kaiken kaikkiaan ensimmäinen aikuiskasvatuksesta kirjoitettu teoreettinen tutkimus – tai tutkielma, mitä Harva itse käytti – osoitti hyvin, miten tuolloin jo professori Urpo Harva lähestyi oppituolinsa keskeisiä teemoja.

Harva kirjoitti *Aikuiskasvatus*-teoksestaan päivitetyn version 1970-luvun alussa, vähän ennen jäämistään eläkkeelle. Tämä kirja on huomattavasti käytännöllisempi, ilman edellisen laajoja teoreettisia pohdiskeluja. Harva itse puhuu suomalaisen aikuiskasvatuksen järjestelmän esittelystä.⁸² Tässä vaiheessa Harvalla ei voinut olla vielä käytettävissään Aikuiskoulutuskomitean työn tuloksia.

Eri asia on, missä määrin hän olisi niitä hyväkseen käyttänyt, koska komitean työn lähtökohdat eivät olleet filosofiassa vaan yhteiskunta- ja koulutuspolitiikassa.

⁷⁹ Sama, 19

⁸⁰ Jukka Tuomiston haastattelu 24.5.2017

⁸¹ Juha Sihvonen kirjoittajalle 20.4.2017

⁸² Harva 1973

Kansansivistysopin, sittemmin aikuiskasvatuksen professori (1946 - 1973)
Urpo Harva (Tampereen yliopiston arkisto)

Yhdessä perusteoksessaan, *Systemaattinen kasvatustiede*, joka ilmestyi 1960-luvun alussa, Harva jäsentää omaan filosofiseen tapaansa kasvatustapahtuman perusteellisesti lähtien kasvatuksen maailman tutkimisesta ja jatkaen seuraavilla pääkohdilla: mitä kasvatus on, kasvatuksen mahdollisuudet, kasvattaja, kasvatti, kasvatustapahtuma, kasvatuksen päämäärä. Tämän kirjan kannalta mielenkiintoinen ja tärkeä on pääluku ”Aikuinen kasvattina”. Johtopäätöksenä Harva toteaa, että

*”Kaikista aikuisten kasvattamista koskevista rajoituksista huolimatta kaikkina aikoina myös aikuisiin on tahdottu vaikuttaa tavalla, jota sanomme kasvatukseksi. Ihmiskunnan suurimmat kasvattajat – Jeesus, Sokrates, Kierkegaard – olivat aikuisten kasvattajia. Pyrkimyksenä on vaikuttaminen koko ihmiseen niin, että ihmisihanne mahdollisimman täydellisesti saavutettaisiin, ja tämänhän me olemme määritelleet kasvatukseksi.”*⁸³

Systemaattinen kasvatustiede-teoksensa perusteella Urpo Harva tunnustautui *elinikäisen kasvatuksen* pioneeriksi. Kasvatustieteen tieteenalana hän muotoili seuraavasti:

*”Kasvatustiede on kasvatuksen maailman tutkimusta sellaisena kuin se todellisuudessa ilmenee. Se ei siis pyri arvostamaan mitään kasvatustilmiöitä eikä antamaan kasvattajille käytännöllisiä ohjeita. Siihen kuuluu kasvatuksen käsitteen selvittäminen (kasvatuksen teoria sanan suppeassa merkityksessä) pedagoginen antropologia ja kasvatusta tutkivat erityistieteet. Kasvatustiede on itsenäinen tiede suhteessa kaikkiin muihin tieteen aloihin vastatessaan ainoana kysymykseen: mitä on kasvatus?”*⁸⁴

Harva oli myös kiinnostunut pedagogiikasta, josta hän kirjoitti teoksessaan ”Aikuisten opettaminen”⁸⁵. Harva määrittelee siinä hyvin tarkoin kasvatuksen kohteen kysymällä: Mikä ihmisestä tekee sellaisen kokonaisuuden, joka kasvattajalla pitää olla mielessä? Keskeinen lähtökohta oli myös tässä tutkielmassa

⁸³ Harva 1960, 90

⁸⁴ Sama, 26-27

⁸⁵ Harva 1973

elinikäisen kasvatuksen ajatus, joka hyväksyttiin yleisesti paljon myöhemmin. Harva lähestyy teemaa hyvin monipuolisesti käsitteiden sosialisatio, kypsyys ja persoonallisuus kautta. Pohdiskelun johtopäätös on seuraava:

*"Opetuksen johtotähtenä on sivistynyt ihminen, jossa sivistyksen kaikki neljä osa-aluetta, yleissivistys, ammattisivistys, alikulttuuri ja viihdesivistys, liittyvät yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Näiden välillä on monenlaista vuorovaikutusta. Yleissivistys tukee ammattisivistystä, syventyvä ammattisivistys johtaa yleissivistykseen, ja viihdesivistys riippuu yleis- ja ammattisivistyksestä."*⁸⁶

Harva esittelee aikuisten opettamisen kokonaisuuden hyvin perusteellisesti käyttäen käsitettä "androdidaktiikka" erotuksena koulupedagogiikasta. Jo "Aikuisten opettaminen"-teoksen sisällysluettelosta lukija saa selkeän kuvan opetuksen ja oppimisen osa-alueista alkaen ensimmäisestä kappaleesta "Mitä on opetus?". Sen jälkeisten päälukujen otsikot esittelevät laajasti kirjan keskeisen sanoman seuraavasti: "Didaktiikan tehtävä", "Mitä on oppiminen", "Opetussuunnitelman laatiminen", "Opetuksen periaatteita", "Opetusmetodiikka", "Opettaja". Jokaisessa pääluvussa on selvästi seurattavat alaluvut. Tämän teoksen kirjoittaja muistaa hyvin, miten vaivattomasti käytännön opetustyössä Harvan kirjoittaman kirjan avulla saattoi perehtyä aikuisten opettamisen peruskäsitteisiin. "Aikuisten opettaminen" palveli myöhemminkin hyvänä käsikirjana selkeytensä ja kokonaisvaltaisen otteensa vuoksi.

Mikä oli Urpo Harvan Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa ja sittemmin Tampereen yliopistossa luoma aikuiskasvatustutkimuksen suunta?

Jukka Tuomisto määrittelee juhla kirjassa Harvan "tutkimuskohteeksi" kansansivistysopin, sittemmin aikuiskasvatuksen. Edelleen Tuomiston mukaan Urpo Harva rakensi aikuiskasvatuksen yliopisto-opetuksen vankalle "filosofiselle ja teoreettiselle pohjalle": hänen tiedeorientaationsa oli vahvasti "filosofis-

⁸⁶ Sama, 66-69

yhteiskuntatieteellinen".⁸⁷ Urpo Harvan jalanjalkia seurannut Aulis Alanen toteaa Tuomiston tavoin, että Urpo Harva oli ennen kaikkea kasvatuksen ja opetuksen filosofi.⁸⁸ Harva ei tosin "Systemaattinen kasvatustiede" teoksessaan selvästi mainitse tuota yhteiskuntatieteellistä yhteyttä muutoin kuin viitatessaan kasvatustieteen "aputieteisiin", joista hän erikseen luettelee psykologian. Aikuiskasvatustutkimuksen tieteellinen paikka on Harvan mukaan kuitenkin osa kasvatustiedettä.

Kosti Huuhkan väitöskirja edusti erilaista tutkimusgenreä tilastollisissa analyyseissään, jotka olivat Harvalle vieraampia. Kansanopistokomitealle tehty tutkielma kansanopiston opiskelijoiden harrastuksista oli käytännöllinen luonteeltaan, ei filosofinen, mutta tutkija Harva ei siinä lähtenyt Huuhkan tapaan syvällisemmin tilastojen taakse.

On erityisesti syytä korostaa Harvan filosofi-nimikkeen taakse kytkeytyvää *teoreettista käsitteiden* suvereenia hallintaa. Kun hän oli määritellyt aikuiskasvatukseen liittyvät peruskäsitteet, oli tästä muiden tutkijoiden helppo jatkaa.

Unohtaa ei pidä myöskään professori Harvan elämänkatsomuksen perusteita, *humanismia* ja yksilön vapautta, joista käsin hänen koko kirjallinen tuotantonsa lähti. Harvan mukaan humanismin todellistaminen on kasvatuksen tehtävä.⁸⁹ Tästä nousi myös jyrkähkö rajanveto sellaiseen aikuiskoulutuspolitiikkaan, joka "alistaa aikuiskasvatuksen pelkäksi talous- ja työvoimapolitiikan välineeksi".⁹⁰ Tässä Harva siis oli täysin samoilla linjoilla kuin edellä mainitut Joensuun yliopiston (Itä-Suomen yliopisto) tutkijat Kristiina Brunila ja Outi Ylipahkala-Bouret, kun he kritisoivat 2010-luvun alussa aikuiskasvatustutkimuksen suuntausta.

Kun kootaan tämän kirjan myöhempää tarkastelua varten 1940-luvulta lähtien Tampereen koulukunnalle tärkeitä elementtejä, on Castrénin ja Harvan perinnöstä *humanismin, sivistyksen, vapaan kansansivistystyön ja aikuiskasvatuksen* käsit-

⁸⁷ Tuomisto 1997, 10-11

⁸⁸ Alanen 1997, 27-36

⁸⁹ Sama, 35

⁹⁰ Sama

teiden rinnalle otettava vielä *elinikäinen kasvatus* ja sen jälkeiset käsitteet *jatkuva kasvatus ja elinikäinen oppiminen*. Juuri viimeksi mainittua tutkimusta kaivattiin ainakin 2000-luvun alussa. Zachris Castrén ei vielä tältä osin luonut tätä traditiota – miten hän olisi voinutkaan omalla aikakaudellaan – mutta Urpo Harva kyllä, vieläpä erinomaisen selvästi.

Työ- ja opiskeluyhteisön esimiehenä

Urpo Harvan toiminta aikuiskasvatuksen tutkijana oli varmasti erittäin vaikuttavaa. Hänen artikkeleitaan ilmestyi säännöllisesti vielä Tampereelle siirtymisen jälkeenkin useissa alan julkaisuissa. Tärkeimpiä olivat Kansanopistolehti, Opistolehti, Valvoja, Suomalainen Suomi, Kasvatusopillinen aikakauskirja, Vapaan sivistystyön vuosikirja, Aikuiskasvatus, Luotain, Aviisi. Näiden lisäksi vuosina 1961 – 1994 Harva julkaisi Aamulehdessä satoja lehtikirjoituksia, parhaina vuosina 1970-luvulla kymmeniä jo yhden vuosikymmenen aikana.⁹¹

Toinen indikaattori Harvan kauden tuloksellisuudelle ovat tilastot suoritetuista tutkinnoista 1960-luvun lopulta, Tampereen yliopiston alkuvuosilta. Seuraava taulukko osoittaa, että pro gradu-tutkielmia tehtiin vuosittain vähän, mutta sen sijaan alempia arvosanoja huomattavan paljon. Tällä on mitä ilmeisimmin yhteys edellä jo mainittuun kansalais- ja työväenopistojen perustamisbuumiin samoihin aikoihin: haluttiin saada kelpoisuus opistojen rehtorin ja opettajan virkoihin nimenomaan aikuiskasvatuksen arvosanan muodossa. kansalais- ja työväenopistoissa. Alkoi opistojen ”rynnistys maaseudulle”, kuten Sihvonen toteaa. Potkua opistotoiminnan laajentumiselle antoi uusi vuoden 1962 valtionapulaki.⁹²

Taulukosta 1 voi todeta, miten approbatur-arvosanojen määrä edelleen kasvoi tultaessa 1970-luvulle, jopa runsaasti yli 100:n. Sen sijaan pro gradujen määrä oli enimmillään vähän yli 10 paikkeilla.

⁹¹ Tuomisto & Oksanen 1997, 243-255

⁹² Sihvonen 1990, 20-21

Taulukko 1. Tampereen yliopistossa vuosina 1965 – 1974 suoritettut aikuiskasvatuksen arvosanat⁹³

LUKUVUOSI	LAUDATUR	CUM LAUDE	APPROBATUR
1965–1966	4	-	45
1966–1967	7	10	62
1967–1968	12	25	78
1971–1972	13	30	111
1972–1973	6	46	104
1973–1974	6	-	150

Huomiota kiinnittääkin vuosien 1967 – 1968 ja 1971- 1982 aikuiskasvatuksessa ylemmän kandidaatin tutkinnon suorittaneiden suurehko määrä, jota voidaan pitää sattumanvaraisena, koska sitten taas seuraavina vuosina luku laski puoleen. Vuonna 1971 tehtiin yksi lisensiaatin tutkimus aikuiskasvatuksessa. Myös aihe oli poikkeava, sillä se liittyi työelämään teeman ollessa ”Säästöpankkiväen opinto- ja vapaa-ajan harrastukset”⁹⁴.

Tutkielmien aiheet liittyivät lähes yksinomaan *vapaaseen sivistystyöhön*, joista oppilaitosmuotona eniten kansalais- ja työväenopistoihin. Ehkä yllättäen joukossa oli joitakin kansainvälisiäkin teemoja:⁹⁵

- Sivistystyön aatteellinen perusta USA:n ay-liikkeessä
- Yhteiskunnalliset aineet työväenopistojen opetusohjelmissa
- Englannin kielen opiskelu Tampereen työväenopistossa
- Vieraiden kielten opetus varsinaisissa kansanopistoissa ja kansankorkeakouluissa
- Kansanvalistusseuran kalenteri 1881 – 1957
- Kansanvalistusseuran kirjeopiston opiskelijat ja heidän opintojen suuntansa

⁹³ Tampereen yliopiston toimintakertomukset 1965-1974

⁹⁴ Tampereen yliopiston toimintakertomus 1971

⁹⁵ Tampereen yliopiston toimintakertomukset 1965- 1974

- Aikuiskasvatuksen ja television yhteistyöstä Saksan liittotasavallassa
- Kansalaisopisto kulttuurisena toimijana Oriveden kunnassa
- Kielten opiskelu Keuruun kansalaisopistossa

Gradujen aiheiden valinnassa lieene professori Urpo Harvan vaikutus ollut ilmeinen, koska ne liittyvät kaikki hänen omaan tutkimusorientaatioonsa, jos kohta filosofissävytteisiä aiheita ei joukossa ollut.

Karin Filanderin opiskelijoiden tarinoihin perustuvan tutkimuksen mukaan Urpo Harvan aikaisten, 1960-luvun aikuiskasvatuksen opiskelijoiden yhteiskunnallinen konteksti oli vielä vapaa sivistystyö, joka sitten nimettiin aikuiskasvatukseksi. Opiskelijat itse eivät kuitenkaan kokeneet uutta käsitettä hyvänä, koska se viittasi liiaksi nuorten ”kasvatukseen”; he eivät halunneet tulla ”kasvatetuiksi”. Heille tärkeintä oli korostaa opiskelijoiden omaa vastuuta ja kunnioitusta aikuisopiskelijoita kohtaan. Uusi käsite ei riittävästi tuonut esiin näitä arvoja. Urpo Harva puolestaan nähtiin ”ohjaajajana, joka opetti eri asioita tieteellisen hengen valossa”.⁹⁶

Harvan viimeisinä työvuosina oli yliopistossa jo vahvasti esillä nouseva opiskelijaradikalismi, joka merkitsi käytännössä välillä Harvan johtaman laitoksen ”taantumuksellisen hirmuhallituksen” kovaa kritiikkiä. Hyvänä ja teräväsanaisena kirjoittajana professori vastasi yleensä napakasti ja kuivalla huumorilla.

”Jotta professorin taantumuksellisuus tulisi todistettua, on noudatettava seuraavia ohjeita: 1. Tuo esiin tosiasioita, jotka näyttävät osoittavan taantumuksellisuutta, 2. Vääristele tosiasioita tarkoitukseen kelpaaviksi ja 3. Salaa sellaiset tosiasiat, joita et vääristelemälläkään pysty saamaan tarkoitukseen kelpaaviksi.”⁹⁷

⁹⁶ Filander 2012, 133-134

⁹⁷ Aviisi 3/1972

Aviisin tekstin taustalla oli opiskelija K. Tuovisen kirjoitus, jossa kieltämättä professoriin suuntautunut arvostelu oli kovaa. Esille nostettiin Harvan ”tiedepolitikointi”. Kirjoitus liittyi Harvan yritykseen siirtää ennen eläkkeelle jäämistään aikuiskasvatuksen opetus ja tutkimus humanistiseen tiedekuntaan, mitä opiskelijat puolestaan vastustivat. Huomattava on kirjoittajan näkemys aikuiskasvatuksen tieteellisestä kontekstista, jona hän piti edelleen *yhteiskuntatieteitä*. Mielipide on tärkeä, koska 2000-luvulla palattiin tähän samaan problematiikkaan, kuitenkin niin, että lopputulos olisi kirjoittajaa luultavasti tyydyttänyt.

”Harva näyttää nyt etsivän keinoja eläkkeelle siirtymisensä odotusajan rauhoittamiseksi kaikelta edistykseltä. Tältä professori ei kuitenkaan voi millään välttyä, vaikka pakenisi ’humanistien hämärään’.

Aikuiskasvatuksen siirto yhteiskuntatieteellisestä tiedekunnasta humanistiseen merkitsisi aikuiskasvatuksen entistä tehokkaampaa eristämistä yhteiskunnallisesta todellisuudesta ja yhteiskunnan koulutustarpeista. Humanismi näyttää nykyisin olevan juuri eristäytynyttä epäyhteiskunnallisuutta.⁹⁸

Urpo Harvan professorikaudella oli silloisella aikuiskasvatuksen laitoksella pitkään assistenttina Erkki Karjalainen, joka kirjoitti itsensä vapaan sivistystyön historiaan vuonna 1970 ilmestyneellä teoksellaan ”Suomen vapaan kansansivistystyön vaiheet”. Hän aloitti vs. assistenttina jo vuonna 1965 jatkaen sitten 1970-luvun alkuun määräämällisen assistentin virassa. Karjalaisen voi sanoa olleen mitä läheisimmin Urpo Harvan ”perillinen”. Työnsä ohella hän oli monella tavoin mukana myös vapaan sivistystyön järjestöissä, kuten Kansansivistysopillisen yhdistyksen johtokunnassa sekä Vapaan Sivistystyön Yhteisjärjestön koulutustoimikunnan sihteerinä. Kenttään kiinteä yhteys syntyi hänen ylläpitämänsä Pirkanmaan aikuiskasvatuspiirin kautta.⁹⁹ Valitettavasti Karjalainen menehtyi suhteellisen nuorena, ja lupaava tutkijan ura päättyi liian aikaisin.

⁹⁸ Aviisi 2/1972

⁹⁹ Tampereen yliopiston toimintakertomukset 1965-1973

Urpo Harvan professoriaikaan sijoittui myös Jukka Tuomiston valinta aikuiskasvatuksen assistentiksi, tosin ei aivan suoraan, sillä professorille ei oikein sopinut Tuomiston tuolloin jo esille tullut läheinen suhde yliopiston radikaalisuuntaukseen. Niinpä aluksi assistentiksi valittiin Sirkka-Liisa Aaltio, joka ei kuitenkaan viihtynyt virassa täyttä kolmevuotiskautta. Vielä toisellakaan kerralla Harva ei ollut Tuomistosta innostunut, vaan hänen ehdokkaansa oli Sinikka Viskari. Kuitenkin mm. Antti Eskolan tuella Tuomisto lopulta valittiin assistentiksi. Hän muistelee nyt assistenttiaikansa hyvinä kollegoina juuri Erkki Karjalaista sekä Antti Harjuniemeä. Suhteessa assistentteihin Harva oli Jukka Tuomiston mukaan tyypillinen professori: monet työt teetettiin heillä.¹⁰⁰

Lyhytaikaisia assistentteja olivat Olavi Alkio sekä nuorisopolitiikan tutkijana ansioitunut Kari Rantalaiho, myöhemmin professori Ari Antikainen, yliassistentti Martti Telemäki sekä sittemmin Järvenpään työväenopiston rehtori Raimo Reinikainen. 1960-luvulla laitoksen tuntiopettajana aloitti Oriveden Opiston vararehtori, fil. lis. Arvo Oksanen. Myös Kosti Huuhka vieraili tuntiopettajana. Harvan viimeisinä vuosina Matti Peltonen oli jo apulaisprofessorina ja Aulis Alanen dosenttina.¹⁰¹ Myös Ritva Jakku-Sihvonen kuului opettajakuntaan 1970-luvun alkupuolelta lähtien.

Aikuiskasvatuksen asema yhteiskuntatieteinä muuttui Urpo Harvan jo jäätyä eläkkeelle, sillä yleisen valtakunnallisen ratkaisun mukaan se siirrettiin myös Tampereella osaksi kasvatustieteitä vuonna 1974. Samalla opettajien koulutuksesta tuli korkeakoulutasoista. On selvää, että aikuiskasvatuksen tutkimuksen kannalta edellä mainitulla siirroilla oli siihen monia vaikutuksia.

Esa Poikela on myöhemmin tuonut esiin huomionarvoisen näkökulman Urpo Harvasta ja peruskäsitteistä:

”Olisipa Harva ollut kaukaa viisas ja ajanut oppialalle nimeä aikuisten oppiminen tai aikuisoppiminen (adult learning) aikuiskasvatuksen sijasta (adult education), niin alan tieteellinen fokus olisi hahmottunut paljon

¹⁰⁰ Jukka Tuomiston haastattelu 24.5.2017

¹⁰¹ Tampereen yliopiston toimintakertomukset 1965-1973

nopeammin, ei vain elinikäisen oppimisen vaan nimenomaan jatkuvan oppimisen merkityksessä. Mutta Harva oli yksi filosofeista, joiden on antiikin ajoista asti nähty olevan opettajia, valistajia ja kansan kasvattajia niin Aristoteleen kun Sokrateenkin hahmossa."¹⁰²

Aikuiskoulutuskomitea ja uudet käsitteet

Tieteellisen viitekehyksen muuttumisen ohella tapahtui koko aikuiskasvatussektorilla Harvan viimeisinä professorivuosina paljon, ennen kaikkea alkoi Aikuiskoulutuskomitean työ, minkä myötä aikuiskasvatus-käsitteen rinnalla alettiin puhua aikuiskoulutuksesta sekä siihen liittyvästä ammatillisesta aikuiskoulutuksesta.

Aikuiskoulutuskomitean ensimmäinen mietintö ilmestyi vuonna 1971 ja toinen 1975. Erittäin merkittävää tamperelaiselle aikuiskasvatuksen tutkimukselle oli se, että kummankin komitean pääsihteerinä toimi yliopiston aikuiskasvatuksen lehtori ja sittemmin apulaisprofessori Aulis Alanen. Tampere oli suomalaisen aikuiskasvatuksen uuden orientaation ja huomattavan laajenemisen kärjessä. Koska komiteoiden työn tulokset ohjasivat myös tutkimustoimintaa, on paikallaan esitellä keskeiset lähtökohdat.

Taustaa Aikuiskoulutuskomitean työlle oli antanut jo *Koulutusrakennekomitea*, joka katsoi, että koko koulutusjärjestelmän painopisteen tulee jatkossa olla yhä enemmän kouluiän sivuuttaneiden ikäluokkien kouluttamisessa.¹⁰³

Aikuiskoulutuskomitean ensimmäisessä osamietinnössä kartoitettiin aikuiskasvatuksen silloinen tila sekä todettiin, että tarvitaan koko järjestelmän kehittämisen ohjausta. Johtopäätös menneestä oli, että aikuiskasvatuksen kokonaisuus oli ollut hajanainen ja sen kehitys suunnittelematonta, irrallista toimintaa. Ammatillisen aikuiskoulutuksen järjestelmä puuttui kokonaan.¹⁰⁴

¹⁰² Esa Poikela kirjoittajalle 20.1.2017

¹⁰³ Aikuiskoulutuskomitean I osamietintö 1971, 221

¹⁰⁴ Sama

1975 ilmestyneessä toisessa osamietinnössä määriteltiin keskeiset käsitteet sekä järjestelmätason tavoitteet. Uutta oli se, että lähtökohtana olivat vuoden 1971 koulutuskomiteassa esitetyt *yhteiskuntapoliittiset tavoitteet*: tuotannon edistäminen, sivistyselämän monipuolinen kehittäminen, aineellisten ja henkisten etujen tasa-arvoinen jakautuminen sekä yhteiskunnan jäsenten demokraattisten toiminta- ja vaikutusmahdollisuuksien lisääminen.¹⁰⁵ Näistä johdettiin aikuiskoulutuksen – siis ei aikuiskasvatuksen – päätavoitteet:

koulutuksellisen tasa-arvon edistäminen

tuotannon edistäminen > ammattitaidon kehittäminen

demokratian edistäminen > yksilön valmiuksien kehittäminen

kulttuurin edistäminen > persoonallisuuden kehittäminen

Käsitteiden *aikuiskasvatus* ja *aikuiskoulutus* välille tehtiin aluksi se ero, että edellinen on ennen kaikkea pedagoginen ja jälkimmäinen koulutuspoliittinen käsite. Toisessa osamietinnössä aikuiskasvatus määriteltiin lähinnä tieteenalaksi. Aikuiskoulutus puolestaan oli myöhemmin hyvinkin tunnetuksi tulleen määrittelyn mukaan ”ohjattujen oppimistilaisuuksien järjestämistä aikuisille”.¹⁰⁶ Kentällä juuri aikuiskoulutus tuli olemaan se tärkein käsite.

Näissä komiteoissa oli luonnollisesti myös poliittinen elementti: pääosin sosiaalidemokraatit ja keskustapuolue jakoivat komiteapaikat. Aulis Alanen sijoittui hyvin tähänkin kuvioon.

Pohjaa kahden Aikuiskoulutuskomitean teksteille antoi kahden nuoren tutkijan, Tampereen yliopiston assistenttien Jukka Tuomiston ja Heikki Lehtosen urauurtava tutkimus ”Aikuiskoulutus Suomessa. käsitykset ja käyttö”. Tilastollisella menetelmällä saadut tulokset tiivistettiin yhteenvedossa seuraavasti:¹⁰⁷

- Yhteiskunnallinen asema on selvästi keskeinen osaamiseen vaikuttava tekijä

¹⁰⁵ Aikuiskoulutuskomitean II osamietintö 1975, 14-15

¹⁰⁶ Sama, 195

¹⁰⁷ Aikuiskoulutuskomitean II osamietintö 1975, 293

- Yhteiskunnallinen asema ja siihen liittyvät toimeentulomahdollisuudet säätelevät opiskeluun kohdistuvia asenteita
- Alemmassa yhteiskunnallisessa asemassa olevien opiskeluun osallistumisen esteet ovat luonteeltaan konkreettisia
- Nykyinen kysyntäpainotteinen koulutustarjonta tyydyttää huonosti alemmassa yhteiskunnallisessa asemassa olevien laaja-alaisia koulutustarpeita

Tutkijoiden johtopäätös tuloksista oli selkeä: koulutuspalveluiden määrällinen, alueellinen ja laadullinen kehittäminen on aikuisille ihmisille tehokas ja osallistumisen kannalta myös hedelmällinen toimenpide.¹⁰⁸

Aikuiskoulutuskomitean yksi tärkeimmistä saavutuksista oli *aikuiskoulutuksen muutostarpeiden esiin nostaminen*.

On vaikea asiaa tutkimatta arvioida, mikä oli Urpo Harvan osuus tämän kaiken alullepanemisessa, mutta on tietysti luonnollista, että hänen johtamansa laitoksen – tuolloin alallaan ainoa Suomessa – ja sen tutkijoiden Aulis Alasen ja Jukka Tuomiston puoleen käännettiin, kun uuden aikuiskoulutusjärjestelmän luomiseen tarvittiin myös päteviä aikuiskasvatuksen tieteen harjoittajia. Se on kuitenkin todettua ja dokumentoitua, että Urpo Harvan perusteoksia käytettiin jatkossa lähteenä myös Aikuiskoulutuskomitean työssä. Harvaan viittasi myös hänen seuraajansa Matti Peltonen vastineessaan Aulis Alasen valitukseen.¹⁰⁹

Selvää kuitenkin lienee, että Urpo Harvan ”perillinen” Aulis Alanen tuli ehkä tahtomattaankin vaikuttamaan myös aikuiskasvatustutkimuksen uuteen orientaatioon, jossa keskeistä tuli olemaan työn ja aikuiskasvatuksen välinen suhde. Ja ennen kaikkea: käsitteiden tasolla aikuiskoulutuksesta tuli huomattavan paljon suositumpi ja yleisempi kuin ”vanha” aikuiskasvatus. Sen seurauksena vapaa sivistystyö menetti vähitellen myös tutkimuksessa ennen niin tärkeän asemansa. Tampereen yliopiston uusi aikuiskasvatuksen professori Matti Peltonen

¹⁰⁸ Sama

¹⁰⁹ Tampereen yliopisto, kasvatus-tieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat 1977, 29.9

oli – ei Alasen tapaan aikuiskasvatuksen – ”ammatillisen aikuiskoulutuksen mies”.

Urpo Harva jätti jälkeensä vahvassa nousussa olleen tamperelaisen aikuiskasvatuksen. Profiili oli kirkas. Voidaankin sanoa, että Urpo Harva viime kädessä loi tamperelaisen aikuiskasvatuksen tiedeorientaation, josta voidaan myös koulukunnan käsitettä käyttää. Olennaista on tässä myös se, että Harva sai *seuraajia*, joista ainakin Aulis Alanen ja perustellusti myös Jukka Tuomisto olivat keskeisiä tutkijoita. Yksi heidän tärkeimmistä yhteisistä teemoistaan suhteessa Urpo Harvaan oli edelleen jatkuva kiinnostus vapaan sivistystyön tutkimukseen. Toinen oli aikuiskasvatuksen peruskäsitteiden kehittäminen, jonka työn Harva oli aloittanut.

Sivuuttaa ei voi Urpo Harvan luomaa perustaa Aikuiskasvatuksen tutkimusseuran tamperelaisena esimiehenä, sillä hänen jälkeensä tässä luottamustehtävässä jatkoivat sekä Aulis Alanen että Jukka Tuomisto. Tämä perinne on kulkeutunut aina 2010-luvulle saakka siten, että seuran puheenjohtajina toimivat myös Anja Heikkinen ja sitten vuoteen 2016 saakka Karin Filander. Viimeksi mainittu korostaakin yhteistyön seuran suuntaan olleen työssä ”tärkeä juttu”.¹¹⁰

¹¹⁰ Karin Filander kirjoittajalle 12.11.2017. Ainut ”poikkeus” tehtävässä oli helsinkiläinen Antti Kauppi.

Tampereen yliopiston päärakennus, sisäpiha (Tampereen yliopiston arkisto)

TYÖELÄMÄLÄHTÖISEN TUTKIMUSSUUNNAN ESIINMARSSI JA KOULUKUNNAN HAJOAMISEN ALKU - MATTI PELTONEN VALITAAN PROFESSORIKSI

Suunnittelutalouden aikaan, politiikka tunkee yliopistolle

Urpo Harvan aikaiseen kansanliikkeiden toimintaan ja niiden toteuttamaan vapaaseen kansansivistystyöhön sisältynyt ihannekuva yhteiskunnasta, jossa edistetään yhdessä yhteistä hyvää, kulminoitui 1960-luvulla elinkeinorakenteen ja tuotantoteknologian muuttuessa sekä sodanjälkeisten suurten sukupolvien asuessa työmarkkinoille. Uudessa tilanteessa hyvinvointivaltion ylläpitäminen vaatii kaikenkattavaa institutionaalista suunnittelua. Siihenastinen kansansivistystyö, joka tarjosi aikuisille mahdollisuuden "itsensä kehittämiseen" vapaaajalla ilman selkeitä hyöty- tai tutkintotavoitteita, ei riittänyt vastaamaan meillä oleviin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Yhteiskunnan kehittäminen ja hyvinvoinnin luominen edellytti myös aikuiskasvatuksen kentällä järjestelmällistä kouluttamista ja myöhemmin kouluttautumista sekä näitä varten luodun aikuiskoulutusjärjestelmän kytkemistä tiukasti osaksi yhteiskuntapolitiikkaa ja tuotantoelämän ohjausta.¹¹¹

Myös opiskelijoiden odotuksissa ja asenteissa suhteessa aikuiskasvatukseen tapahtui muutos. Filanderin mukaan *"Urpo Harvasta tulikin 'vanhanaikainen' aikuiskasvatuksen tutkija ja opiskelijoiden ohjaaja. Tutkimuskentän painopiste siirtyi vapaasta sivistystyöstä ammatilliseen koulutukseen"*.¹¹²

Mickelsson katsoo, että suuri muutos 1960-luvun puolivälin suomalaisessa yhteiskunnassa oli siirtymä moraalitaloudesta suunnittelutalouteen. Käytännössä tämä näkyi niin, että yhteiskuntaan luotiin yhä enemmän erilaisia pelisääntöjä ja suunnitelmia. Katsottiin, että yhteiskunnan ongelmat voidaan parhaiten ratkaista systemaattisella suunnittelulla ja organisoinnilla.

Erilaiset suunnitteluelimet saivat suuren roolin valtiolla, kunnissa sekä järjes-

¹¹¹ Tuomisto & Salo 2006, 13-14

¹¹² Filander 2012, 134

töissä.¹¹³ Tämä tuli esiin vähitellen myös aikuiskasvatuksessa kaikilla tasoilla.

Yhdessä perusteoksessaan - ”Suomen aikuiskasvatuksen organisaatiomuodot” - Aulis Alanen tekee politiikkatasolla jaottelun, minkä mukaan 1960-luvun lopulla siirryttiin myötäilevästä sivistyspolitiikasta suunnittelukeskeiseen aikuis-koulutuspolitiikkaan.¹¹⁴

Aikuiskoulutuskomiteoiden teksteille yhteiskunnallinen kehitys antoi vahvaa perustetta painottaa juuri ammatillista aikuiskoulutusta: 1970-luvun lopulla tehtyjen työvoimaennusteiden mukaan näet 1980-luvun Suomella oli edessään vakava työvoimapula; vaje vuoteen 1990 mennessä tulisi olemaan peräti 430 000 henkeä, vaikkei syntyisi yhtään uutta työpaikkaa. Johtopäätös oli selvä: tuleva kehitys lisää kaikkien *ammattillisen koulutuksen* tarvetta.¹¹⁵ Tämän kirjan kannalta mielenkiintoista on, että ennustuksen tekijä oli Matti Peltonen, juuri professorin virkaansa astunut tutkija sekä entinen Yhtyneiden Paperitehtaiden omistaman Lotilan ammattikoulun rehtori ja myöhemmin suuryrityksen hallintojohtaja.

Mitä ilmeisimmin työvoimaennusteet olivat tuttuja myös valtion hallinnossa, sillä samana vuonna Peltosen virkanimityksen kanssa, vuonna 1978, valtioneuvosto teki hyvin merkittävän koulutuspoliittisen peripäätöksen aikuiskoulutuksen kehittämisestä. Alasen mukaan ammatillisen aikuiskoulutuksen ensisijaisuus ”totaalistui”, ja koko tutkintojärjestelmän kehittäminen nostettiin tärkeäksi erityistavoitteeksi. Samalla valtioneuvosto asetti *jatkuvan koulutuksen* idean yhdeksi kehittämisperiaatteeksi.¹¹⁶ Kiireellisimpänä tehtävänä käytännön tasolla oli hankkia ammatillisia ja yleissivistäviä perusvalmiuksia heikosti koulutetuille sekä järjestää välttämätöntä ammatillista täydennyskoulutusta.¹¹⁷ Aulis Alanen ei missään kirjoituksessaan kritisoinut aikuiskoulutuksen kehittämisen painopistettä ollen näin tukevasti Aikuiskoulutuskomitean esitysten takana

¹¹³ Mickelsson 2007, 246

¹¹⁴ Alanen 1992, 11-12

¹¹⁵ Peltonen 1979, 106-107

¹¹⁶ Alanen 1992, 13

¹¹⁷ Rinne, Kivinen & Naumanen 1991, 35

myös jälkeenpäin. Joka tapauksessa yleisen koulutuspoliittisen puheen myötä aikuiskasvatuksen diskurssi muuttui: työelämästä tuli uuden aikakauden ”sananakirja”. Aikuiskasvatus olikin nyt aikuiskoulutusta. Filanderin mukaan Alanen kuitenkin vastusti aikuiskasvatus-käsitteen korvaamista aikuiskoulutuksella.¹¹⁸

Edellisessä luvussa jo viitattiin 1970-luvun lopun Suomessa vallinneeseen voimakkaasti *politisoituneeseen yhteiskunnalliseen ilmapiiriin*, mikä tuli esiin varsinkin koulutuspoliittisessa keskustelussa ja esimerkiksi taistelussa yksityiskouluista. Asiaa ajoivat Yksityisoppikoulujen liitto YOL sekä Vapaan koulutuksen tukisäätiö VKTS, jonka toiminnassa myös Matti Peltonen oli mukana. Näiden järjestöjen yhteiskunnallisesta orientaatiosta antaa kuvan se, että YOL:n puheenjohtajana oli Kansallisen Kokoomuksen entinen puoluesihteerinä Niilo Honkala ja VKTS:n vuorineuvos Erkki Partanen. Elinkeinoelämän edustajat perustivat lisäksi asiansa ajajaksi vuonna 1974 EVA:n. Varsinkin Kouluhallitus sekä vasemmistopainotteiset komiteat ja toimikunnat olivat porvarillisten puolueiden kritiikin kohteena.¹¹⁹

Yliopistojen suurin yhteiskunnallinen kysymys oli ns. *tutkinnonuudistus*. Nykyinen emerita professori, silloinen nuori tutkija Annikki Järvinen kuvasi jäähyväisluennossaan vuonna 2005 1970-luvun alun ilmapiiriä seuraavasti:

*”Kun idealistisena korkeakouluopiskelun tutkijana hakeuduin juuri perustettuun Tampereen yliopiston lääketieteelliseen tiedekuntaan suunnittelijaksi - siellä oli kehitteillä uuteen lääkäritutkintoon innovatiivisia korkeakoulupedagogisia opiskelumuotoja - en todellakaan aavistanut, mihin pääni pistin. Varsin pian kävi selväksi, että tutkijalle turvallista puolueetonta maaperää ei ollut. Oli oltava jonkun puolesta jotakuta vastaan.”*¹²⁰

Luonnollisesti politiikka tuli myös aikuiskasvatuksen laitokselle. Matti Peltosen nähtiin edustavan silloisen puoluekentän oikeata laitaa, kun taas muut olivat

¹¹⁸ Filander 2012, 236

¹¹⁹ Jokinen 2013, 183-190

¹²⁰ Annikki Järvisen kirje kirjoittajalle 7.3.2017

ainakin lievästi vasemmalla, osa myös jommankumman vasemmistopuolueen jäsenenä. Tampereen yliopiston juhla kirjassa entinen rehtori Jorma Sipilä kuvaa tilannetta niin, että radikaalit nuoret opiskelijat lähtivät jakamaan yhteiskuntaa periaatteella: ”Jos et ole meidän puolellamme, olet meitä vastaan.” Ankaraan tieteelliseen auktoriteettiin nojautunut professorivalta törmäsi opiskelijoiden haaveeseen yliopistodemokratiasta. Sipilän mukaan erityisesti Tampereen yliopisto profiloitui ”punaisena” opinahjona, vaikka todellisuudessa ylioppilaskunnan vaaleissa vasemmiston osuus ei ollut valtakunnan kärkeä. Poliittinen opiskelijaliike yliopistossa oli jo heikentynyt 1980-luvulle tultaessa, mutta muutamat sen jäsenet jäivät entisiin asemiin.¹²¹

Yliopiston opiskelijayhdistyksen lehti Aviisi antaa erinomaisen kuvan 1970-luvun ilmapiiristä yliopistolla. Näyttää siltä, että vuosina 1970 – 1974 olivat tunteet opiskelijamaailmassa kiihkeimmillään – mikään muu kuin opiskelijoiden näkökulma ei kelvannut, ja uudistukset piti saada voimaan ja heti! Kyse oli ennen kaikkea yliopistojen hallinnonuudistuksen ajankohtaisesta ”YYÄ” – taistelusta, millä tarkoitettiin yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta.

Kun aikuiskasvatustiedettä tehtiin tässä kontekstissa, ei se voinut olla vaikuttamatta myös henkilösuhteisiin. Matti Peltonen oli toki hyvin tietoinen tilanteesta jo paljon ennen professoriksi valintaansa. Peltosta kohtaan esiintynyt vastustus tuli erityisen voimakkaasti pinnalle vuosien 1977 - 1978 professorin vaaliprosessin yhteydessä; 1980-luvun kiistoilla oli puolestaan selvästi taustansa edellisellä vuosikymmenellä.

Aktiivisesti keskusteluun osallistuneet opiskelijat muistavat toisaalta heidän kannaltaan sen myönteisen näkökulman, että osallistumalla opittiin demokrati-
an pelisääntöjä.¹²² Seuraavalla sivulla Aviisin uutisia vuosilta 1970 – 1973.

¹²¹ Sipilä 2010, 21-23

¹²² Filander 2012, 138

AVIISI N:o 11, 20.3.1970

YHTEISVOIMIN UUDISTAMAAN!

"Tampereen ylioppilaskunnan hallitus toteaa, että yhteiskunta ja sen osa yliopisto tullaan uudistamaan eduskunnan taantumuksellisten voimien vastustuksesta huolimatta. On syntymässä voimakas työläisten ja opiskelijoiden yhteisrintama. Nyt on tukeuduttava yhä enemmän joukkoihin, ei byrokraattisten elinten päätöksiin. Tiiviinä pysynyt lakkorintama edustaa voimakasta jatkotoimintaa, jonka tehtävä on painostaa taantumuksellista yliopistoa ja sen hallintoa ja oikeiston jarrumiehiä. SYL:n hallitus on osoittanut olevansa kykenemätön palvelemaan opiskelijakenttää ja ottamaan huomioon sen vaatimuksia."

AVIISI N:o 9, 17.3.1972

TAMPEREE YLIOPISTO JA SEN HERRAT

"Tässä talossa on omat jarruttajansa. Heitä johtaa yliopiston rehtori Jaakko Uotila, joka onnistui saamaan oikeaksi kädekseen hallintojohtajaksi Yrjö Silon, yliopiston taloudellisten asioiden yksinvaltiaan. He edustavat Tampereen kaupungissa tutuksi tullutta aisaparia, kokoomusta ja demareita."

AVIISI N:o 8, 16.3.1973

KORKEAKOULUT KANSALLE

Korkeakoulun kehittäminen on suunnattava kansan etujen, yhteiskunnallisen edistyksen, rauhan ja demokration pyrkimyksiä palvelemaan. Hallinto on uudistettava yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden pohjalta. Korkeakoulu kansalle!"

TÖRKEÄÄ JARRUTUSTA

Taantumus hyökkää nyt eduskunnassa entistä julkeammin. Tuomitsemme jarrutuksen. Laki on saatava ja heti! Hyväksymme vain yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden – kieltäydymme suljetuista kiintiöistä!

Aviisin uutisia 1970, 1972 ja 1973 (Jukka Tuomiston arkisto)

*"Tampereen ylioppilaskunnan hallitus toteaa, että yhteiskunta ja sen osa yliopisto tullaan uudistamaan eduskunnan taantumuksellisten voimien vastustuksesta huolimatta. On syntymässä voimakas työläisten ja opiskelijoiden yhteisrintama. Nyt on tukeuduttava yhä enemmän joukkoihin, ei byrokraattisten elinten päätöksiin. Tiiviinä pysynyt lakkorintama edustaa voimakasta jatkotoimintaa, jonka tehtävä on painostaa taantumuksellista yliopistoa ja sen hallintoa ja oikeiston jarrumiehiä. SYL:n hallitus on osoittanut olevansa kykenemätön palvelemaan opiskelijakenttää ja ottamaan huomioon sen vaatimuksia."*¹²³

Vuodet 1974 – 1977 olivat ikään kuin välivuosia Tampereen aikuiskasvatustutkimuksessa, koska laitoksella ei ollut vakituista johtajaa; tehtävässä vuorottelivat apulaisprofessori Matti Peltonen ja lehtori Aulis Alanen. Assistentteina olivat Jukka Tuomisto sekä Ritva Jakku-Sihvonen, joka toimi aluksi vs. lehtorina, kunnes hänet valittiin assistentin virkaan.

Aikuiskasvatuksen ylempiä ja alempia arvosanoja suoritettiin suhteellisen runsaasti, mikä liittyi aikaan, jota elettiin: aikuiskasvatuksen arvosanoilla oli tarvetta, koska aikuiskasvatuksen yleinen merkitys oli voimakkaassa nousussa, ja toisaalta mm. rehtorin ja opettajan virkoja ja toimia oli avoinna.

Taulukko 2. Tampereen yliopistossa vuosina 1974 – 1978 suoritettujen aikuiskasvatuksen arvosanat¹²⁴

LUKUVUOSI	LAUDATUR	CUM LAUDE	APPROBATUR
1974–1975	18	37	211
1975–1976	21	32	54
1976–1977	15	25	54
1977–1978	8	11	28

Taulukon 2 kaikissa arvosanojen sarakkeissa luvut ovat huomattavan suuria, myös pro gradun/laudaturin suorittajissa. Lukuvuoden 1974 – 1975 approbatu-

¹²³ Aviisi 16.3.1973

¹²⁴ Tampereen yliopiston toimintakertomukset 1974-1978

reiden määrä on ollut ennätysuuri, 211. On luonnollista, että aikuiskasvatuksen opiskelu Tampereella tuli hyvin suosituksi. Toisaalta seuraavan vuoden huomattavasti alempi luku, vain 54, herättää kysymyksiä. Voidaan ajatella, että kun edellisenä vuonna oli perustettu runsaasti uusia rehtorin virkoja kuntiin, oli nyt vuorossa väistämättä tässä suhteessa hiljaisempi vaihe.

Aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksella toimi virallisen laitosneuvoston lisäksi myös pääosin opiskelijoista ja assistenteista koostuva ”demokraattinen laitosneuvosto”, joka kritisoi voimakkaasti Matti Peltosta jo tämän vt. professuurin aikana 1970-luvulla.¹²⁵ Laitokselle uudelleen vuonna 1979 virkaan palannut Eero Pantzar muistelee jälkeenpäin, että ns. taistolaisuudella poliittisena liikkeenä oli tuohon aikaan vaikutusta myös aikuiskasvatuksen laitoksen sisällä, ja että edellä mainittu neuvosto oli yksi sen foorumeista.¹²⁶ Tähän samaan poliittiseen ja verkostonäkökulmaan liittyivät myös demokraattisen laitosneuvoston kannanotot, jotka olivat jo lähtökohtaisesti Matti Peltosta vastaan. Pöytäkirjojen teksti on näin jälkeenpäin lukiessa avointa ja kovaa – ei ollut väliä, miten ihmissuhteille kävisi.

”Vt. professori Peltosen opetuksen ja tutkimusten käsittely on pintapuolista, ja opiskelijoiden ohjaus on riittämätöntä. Laitoksen johtajan ote on lähinnä laissez faire-tyylistä”. Hän ei ole myöskään osallistunut demokraattisen laitosneuvoston kokouksiin. Johtaja kannatti Raimo Paukkua assistentiksi Ritva Jakku-Sihvosen asemesta selän takana vaivautumatta keskustelemaan asiasta.”¹²⁷

Viittauksessa assistentin vaaliin oli mitä ilmeisimmin kyse siitä, kenen joukoissa ehdokkaat olivat: Raimo Paukulla oli sama tausta kuin Matti Peltosellakin. Pöytäkirjoista ei näy, että Peltonen otti ennen Paukun valintaa yhteyttä Jakku-Sihvoseen pahoitellen, ettei hän voi Paukkua sivuuttaa – vaikka ensiksi mainitun pätevyyttä ei kyseenalaistettu. Myöhemmin Jakku-Sihvonen sai määrääi-

¹²⁵ Sama

¹²⁶ Eero Pantzar kirjoittajalle 9.2.2017

¹²⁷ Tampereen yliopisto, aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksen demokraattisen laitosneuvoston pöytäkirjat 1977-1978, 24.10.1977

kaisen assistentin viran Urpo Harvankin tukiessa valintaa. Emeritus professori piti ensiksi mainittua oman työnsä jatkajana. Jakku-Sihvonen muistelee saaneensa Harvalta jopa joulukortin vähän ennen kuolemaansa toivottaen samalla hyvää jatkoa tutkimuksen parissa.¹²⁸

Juhani Hongan mukaan Matti Peltosen tavassa ohjata opiskelijoita ei ollut kyse demokraattisen laitosneuvoston väittämästä ”leväperäisyydestä” vaan hyvinkin ”kädestä pitäen” tyylistä, joka herätti muissa tutkijoissa ihmetystä. Peltonen saattoi sanoa, että ”Otas tuo”, tai ”Katsos tämä voisi olla hyvä”.¹²⁹ Esa Poikela muistelee, että ei hän kauheasti ohjausta saanut Matti Peltoselta Poikelan oman opinnäytteen kohdalla.¹³⁰ 1970-luvun lopulta 1980-luvulle aikuiskasvatuksen opiskelijana ollut Karin Filander – nykyinen aikuiskasvatuksen lehtori – muistelee vähän samansuuntaisesti, että Matti Peltonen jakoi opiskelijoita kahteen ryhmään, joista toinen osa koki, että professorin mielenkiinto ei aina riittänyt laitoksen tasolle asti. Opettajista lähinnä opiskelijoita oli Filanderin mukaan Ritva Jakku-Sihvonen, joka piti innostavia seminaareja. ”Huippuaikaa Ritvan kanssa”, muistelee Karin Filander.¹³¹

Moniin opettajiin oltiin kuitenkin tyytymättömiä, koska myöhemmän muistelun mukaan ”he menettivät todellisen yhteytensä aikuiskasvatuksen teoriaan keskittyen enemmän elinikäisen kasvatuksen julistukseen ja pedagogisiin kikkoihin”.¹³²

Kertomukset tuonaikaisesta aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksesta vahvistavat kuvaa ”kahden kerroksen väestä”, eri tutkimusorientaatioista. Tietenkin on niin, että kunkin opiskelijan omat kokemukset määrittävät tässä pitkälti muistikuvat, eikä koko kuva aina ole selvillä. Toisaalta kenenkään autenttisia muistikuvia ei voi kiistää. Ollessaan laitoksen vs. johtajana Aulis Alanen sen sijaan saa jälkeinpäin kiitosta. Hän pyrki kuuntelemaan myös opiskelijoiden näkökulmia pitäen kiinni kuitenkin siitä, että kuulemisen jälkeen piti viranhaltijoilla olla

¹²⁸ Ritva Jakku-Sihvosen haastattelu 8.3.2017; Ritva Jakku-Sihvosen väitöskirja ”Lastenkasvatustehtävä vanhempien opiskelun halun ponttimena” oli Urpo Harvalle läheinen aihe.

¹²⁹ Juhani Hongan haastattelu 30.1.2017

¹³⁰ Esa Poikela kirjoittajalle 8.2.2017

¹³¹ Karin Filanderin haastattelu 3.5.2017

¹³² Filander 2012, 138

mahdollisuus tehdä asioista lopullinen päätös. Tämä taas ei aina opiskelija-aktiiveille sopinut. Ritva Jakku-Sihvonen muistelee jälkeenpäin aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitosta ennen Peltosen professorivaalia hyvänä työyhteisönä. Aulis Alasta hän pitää jopa ”huipputaso-arvoisena” ihmisenä, joka suhtautui opiskelijoihin kunnioittavasti.¹³³

Eri henkilökemioiden vaikeassa maastossa myös taistelu aikuiskasvatuksen laitoksen asemasta oli välillä kovaa. Demokraattisen laitosneuvoston vuosien 1977 – 1987 pöytäkirjojen liitteenä on Jukka Tuomiston pitkä muistio, jossa esitetään syvä huoli aikuiskasvatuksen laitoksen siirrosta. Muistio on otsikoitu raflaavasti: *”Operaatio aikuiskasvatuksen laitoksen tuhoaminen”*. Tuomisto kirjoittaa - viitaten edellä esiteltyyn Urpo Harvaan kohdistuneeseen opiskelijakritiikkiin -, että ”suunnitelma aikuiskasvatuksen laitoksen sulauttamiseksi kasvatustieteiden laitokseen oli syntynyt tavallaan jo vuonna 1971, kun Urpo Harva oli esittänyt harkittavaksi yhteiskuntatieteelliselle tiedekunnalle aikuiskasvatuksen laitoksen siirtämistä humanistiseen tiedekuntaan ja siellä nimenomaan kasvatustieteiden laitoksen yhteyteen”. Tuomisto paljastaa kirjoituksessa, miten Harva joutui sittemmin perääntymään ehdotuksestaan laitosneuvoston kovan vastustuksen vuoksi. Harvan jäätyä eläkkeelle asia jäi siihen muutamaksi vuodeksi.¹³⁴

Kiista aikuiskasvatuksen laitoksesta pulpahti uudelleen esiin 1974, kun tuli ilmi, että yliopiston valtiollistamisen yhteydessä valtioneuvoston antamalla asetuksella perustettiin kasvatustieteiden tiedekunta, ja samalla aikuiskasvatuksen virat siirrettiin uuteen tiedekuntaan. Demokraattinen laitosneuvosto sai muistion mukaan tiedon asiasta vasta päivää aikaisemmin. Neuvosto ei jäänytään toimeettomaksi, vaan lähetti vastustavan kirjelmän opetusministeriölle. Kirjelmän viesti oli selvä: *”Aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitos on säilytettävä itsenäisenä!”* Vaatimus piti sisällään sen, että aikuiskasvatuksen tutkijat eivät missään tapauksessa halunneet siirtoa kasvatustieteiden yhteyteen. Erityisesti vastustettiin opettajien koulutuslaitoksen liittämistä samaan tiedekuntaan aikuiskasva-

¹³³ Ritva Jakku-Sihvosen haastattelu 8.3.2017

¹³⁴ Tampereen yliopisto, demokraattisen laitosneuvoston pöytäkirjat 1977 – 1978, 8.3.1977, liite

tuksen kanssa. Opiskelijoiden protesti politisoitui, koska SKDL:n muutamat kansanedustajat tekivät asiasta eduskuntakyselyn. Myös ylioppilaskunnan hallitus reagoi: "Laitoksen siirto loukkaa opiskelijoiden oikeusturvaa. Päätös on osa oikeistohyökkäystä!" Paideian johtokin paheksui asiaa.¹³⁵

Yliopiston johto ei kuitenkaan antautunut: vararehtori ilmoitti neuvoston ylitäneen toimivaltuutensa lähtiessään kirjelmöimään suoraan opetusministeriölle. Asia jätettiin yliopiston hallituksessa pöydälle. Sen sijaan eduskuntakyselyn jälkeen pääministeri Sorsan hallituksen nuori opetusministeri Ulf Sundqvist ilmoitti yliopistolle, että "maan hallitus pitää välttämättömänä aikuiskasvatuksen itsenäisen aseman turvaamista".¹³⁶

Tapauksen lopputulos oli kuitenkin se, että aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitos jäi kasvatustieteelliseen tiedekuntaan; yhteys yhteiskuntatieteisiin katkesi hallinnon tasolla - toistaiseksi.

Olennaista ja mielenkiintoista episodissa on ennen kaikkea Tampereen aikuiskasvatustutkijoiden ja opiskelijoiden tuolloinen voimakas kiivailu oman itsenäisen aseman puolesta suhteessa kasvatustieteisiin. Mieliä ilmaistiin erittäin vahvasti:

"Aikuiskasvatus on selvästi yhteiskuntatiedettä, toisin kuin kasvatustiede."

Sittemmin aikuiskasvatuksen tutkijat – mm. Annikki Järvinen 1990-luvun lopulla – puhuivat "monitieteisyydestä", jonka voidaan katsoa viittaavan myös yhteiskuntatieteisiin.

Aikuiskasvatuksen professorin viran vaikea täyttöprosessi

Urpo Harvan jäätyä eläkkeelle aikuiskasvatuksen professorin virasta vuonna 1973 julistettiin se heti haettavaksi, 13.6.1973 mennessä. Hakijoina olivat tohtorit Aulis Alanen ja Erkki Niskanen sekä lisensiaatit Kari Rantalaiho ja Matti Suon-

¹³⁵ Sama
¹³⁶ Sama

perä. Kolme viimeksi mainittua vetäytyivät myöhemmin vaalista, joten jäljelle jäi vain Alanen. Lausunnon antajiksi valitut Urpo Harva, Juhani Karvonen, Erkki Asp ja Yrjö-Paavo Häyrynen eivät kuitenkaan pitäneet – yksimielisessä päätöksessään – Alasta pätevänä aikuiskasvatuksen professorin virkaan.¹³⁷ Alanen teki päätöksestä muutoksenhakulautakunnalle valituksen, minkä seurauksena asia palasikin takaisin tiedekunnalle uutta valmistelua varten.¹³⁸

Alasen tie aikuiskasvatuksen professoriksi osoittautui kiviseksi. Uudet lausunnonantajat Veikko Heinonen, Väinö Heikkinen, Jukka Lehtinen sekä entiset Erkki Asp ja Juhani Karvonen eivät näet myöskään olleet vakuuttuneita Aulis Alasen kelpoisuudesta professoriksi. Lausunnoissa pidettiin hänen väitöskirjaansa hyvänä, mutta ”vain vähäisenä tieteellisenä lisäansiona” (Veikko Heinsonen lausunto). Juhani Karvonen oli kahden vaiheilla väitöskirjan riittävydestä kelpoisuuden osoittajaksi: ”Jos pidetään kiinni siitä, että yliopiston hyväksymissä perusteissa vaaditaan väitöskirjan lisäksi myös muita tieteellisiä tutkimuksia, Alanen ei täytä kelpoisuusehtoja, muussa tapauksessa kyllä.” Yrjö-Paavo Häyrysen 16-sivuisessa lausunnossa Alasen kelpoisuutta pyöriteltiin oikein kunnolla päätyen kuitenkin myönteiseen lausuntoon: *”Alanen on epäilemättä aikuiskasvatuksen mies. Hänellä on paikka aikuiskasvatuksen ja sen kokonaiskehityksen kentässä.”* Väinö Heikkisen lausunnossa torjuttiin esitetty Alasen aikuiskasvatuksen yleinen tuntemus. Viimeistään nyt tuli esille Heikkisen antipatia Alasta kohtaan. *”Alasen käytännön aikuiskasvatuksen asiantuntemusta ei voida pitää tieteellisenä ansiona eikä sen avulla voida korvata tieteellisten ansioiden suppeutta.”* Erkki Asp kiinnitti aluksi huomiota siihen, että tiedekunta ei ole määritellyt viran opetusalaan – asiaan, joka sitten korjattiin 1990-luvun lopussa. Myös Asp piti Alasen muuta tutkimustoimintaa riittämättömänä. Jukka Lehtisen johtopäätös oli samanlainen. Niinpä valmistelevan toimikunnan esitys oli Aulis Alasen kannalta varsin tyyli:

¹³⁷ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta, valmistelevan toimikunnan pöytäkirjat 1974, 17.6.1974

¹³⁸ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta, valmistelevan toimikunnan pöytäkirjat 1975, 17.6.1975

”Ei ole syytä tehdä ehdotusta ehdollepanosta.”¹³⁹ Alanen joutui odottamaan ”vuoroaan” vielä kymmenisen vuotta.

On tietenkin totta, että Alasen ansioluettelo tieteellisten julkaisujen osalta oli vielä tässä vaiheessa, jos ei nyt vaatimaton, mutta suhteellisen lyhyt, sillä väitöskirjan lisäksi muita samantasoisia näytteitä oli vähän. Yksi syy on tietysti ajankäytöllinen: varmasti työ Aikuiskoulutuskomitean sihteerinä oli vienyt aikaa siinä määrin, että sen ohessa hän ei enää ehtinyt tehdä henkilökohtaista tutkimusta. Jukka Tuomiston mukaan Alasen ongelma julkaisujen osalta oli se, että artikkeleita oli kyllä runsaasti, mutta sen sijaan ei itsenäisiä kirjajulkaisuja.¹⁴⁰ Varmasti Alasen kohteluun vaikuttivat myös asiantuntijat: he kaikki olivat Alaseen verrattuna aivan eri tavalla tieteellisesti orientoituneet.

Erikseen on asiantuntijalausunnoista syytä tuoda esiin se, mikä niistä puuttuu: kovin niukasti oli huomioitu Aulis Alasen työtä Aikuiskoulutuskomiteoiden pääsihteerinä sekä siinä pätevoitymistä, vaikka hänen johdollaan määriteltiin käsitteet, ts. luotiin teoriaa, luotiin koko aikuiskoulutuksen organisaatiojärjestelmä sekä organisoitiin alan tutkimusta. Kuitenkin professorin viran täytön pitkälle venynyt aika merkitsi sitä, että Alasen näytöt olivat kyllä kaikkien nähtävillä. Oliko tämän sivuuttaminen tarkoitushakuista? Kysymykseen voidaan vastata myös myönteisesti ottaen huomioon prosessin lopputulos.

Vuonna 1976 aikuiskasvatuksen professorin viran täyttö otettiin uudelleen ”pöydältä”, kuten pöytäkirjassa todettiin. Pieni hallinnollinen muutos oli se, että valmisteleva toimikunta oli vaihtunut tiedekuntaneuvostoksi.¹⁴¹

Viran hakijat olivat nyt vt. professori Matti Peltonen, apulaisprofessori Aulis Alanen, dosentti Yrjö-Paavo Häyrynen sekä dosentti Tapio Vaherva. Asiantuntijaksi valittu emeritus professori Urpo Harva kieltäytyi tehtävästä sitä erikseen

¹³⁹ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta, valmistelevan toimikunnan pöytäkirjat 1975, 17.6.1975

¹⁴⁰ Jukka Tuomiston haastattelu 20.5.2017

¹⁴¹ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat 1977, 22.6.1977

perustelematta. Jäljelle jääneet asiantuntijat, professori Erkki Asp sekä professori Erkki A. Niskanen, olivat todenneet ”vain Peltosen virkaan päteväksi”. Tähän päädyttiin, vaikka Asp pitikin Alasen väitöskirjaa ”varteenotettavana tieteellisenä ansiona tähän virkaan, ja se liittyy myös olennaisella tavalla viran opetusalaan”. Niskasella oli omat selkeät pätevyyskriteerinsä: professorin virkaan valittavalla pitää olla väitöskirjan lisäksi myös kaksi muuta, yhtä laajamittaista ja väitöskirjan tasoista tutkimusta. Alasella ei Niskasen mukaan kuitenkaan edelleenkään ollut näitä muita tutkimuksia, ”joilla olisi tieteellistä arvoa”. Aspin mukaan Alasen tutkimuksissa ei väitöskirjaa lukuun ottamatta ”pyritä yleistykseen tai teoreettisiin päätelmiin”. Myös hän piti suurena puutteena sitä, että *”Alasella ei ole väitöskirjaan verrattavaa tieteellistä julkaisua”*.¹⁴²

Sen sijaan Matti Peltosen ansioita korostettiin monipuolisesti. Asiantuntija Asp jakoi Peltosen tutkimustyön kolmeen osaan: kasvatustieteelliset tutkimukset opetusasenteista, oppikirjat ja työelämän ongelmiin liittyvät koulutuskysymykset. Aspin mukaan kaikki edellä mainitut olivat ”osoitus Peltosen tehokkaasta tutkimustyöstä”. Niinpä Asp veti johtopäätöksen: *”Peltosella on vakuuttavia tieteellisiä ansioita aikuiskasvatuksen professorin virkaan.”*¹⁴³

Yrjö-Paavo Häyrystä pidettiin sekä Aspin että Niskasen lausunnoissa pätevänä tutkijana, mutta *”Häyrynen hakee selvästi väärää virkaa, sillä hänen tutkimustensa lähtökohdat ja tavoitteet ovat ennen kaikkea sosiaalipolitiikan ja psykologian aloilta ja vain vähäisessä määrin pedagogiikkaa käsitteleviä.”*¹⁴⁴

Alasella oli kuitenkin kannattajansa laitoksella. Tiedekuntaneuvoston kokoukseen opettajakunnan edustajana osallistunut Ritva Jakku-Sihvonen esitti¹⁴⁵, että ”kaikkien osapuolten oikeusturvan vuoksi tiedekuntaneuvoston tulee pyytää muutoksenhakulautakuntaa palauttamaan asia tiedekunnalle lisäasiantuntijoiden kuulemista varten”. Vain paikalla ollut Hannu Nieminen tuki esitystä, joten äänin 6-2 se hylättiin.

¹⁴² Sama, 30.5.1977

¹⁴³ Sama, 16.12.1977

¹⁴⁴ Sama

¹⁴⁵ Sama, 29.9.1977

Kantaa professorin vaaliin ja erityisesti asiantuntijoiden valintaan otti jo hyvissä ajoin myös demokraattinen laitosneuvosto:

*”Emme olleet tyytyväisiä professorin viran täytön asiantuntijoiden valintaan, sillä emme voineet siihen riittävästi vaikuttaa, jatkoimme taistelua tärkeässä asiassa”.*¹⁴⁶

Käytännössä ”taistelu” kohdistui Matti Peltosen valintaa vastaan, vaikka demokraattinen laitosneuvosto ei ottanutkaan kantaa hakijoiden pätevyyteen siinänsä. Pöytäkirjoissa kuvataan laajasti myös sitä tilannetta, jossa professorin virkaa oltiin täyttämässä. Seuraavan lausuman mukaan laitoksella oltiin todella huolissaan aikuiskasvatuksen siihen asti itsenäisen aseman heikentymisestä. Merkille kannattaa panna tieteen näkökulmasta huoli kasvatustieteen liiasta hallitsevuudesta.

*”Laitoksen asema kasvatustieteellisessä tiedekunnassa on koettu monin tavoin ahdistavaksi. Professuuri on täytettävänä, ja on pelättävissä, että aikuiskasvatuksen näkökohdat eivät saa prosessissa ansaitsemaansa huomiota. Koulutusta suunniteltaessa uhkaa aikuiskasvatuksen asema pääaineena mennä, näkemyksissä ja henkilösuhteissa on kireyttä, entiset suhteet yhteiskuntatieteisiin ovat taantuneet, seurauksena eristynyt asema.”*¹⁴⁷

Hakijoista Tapio Vaherva vetäytyi ennen virkavaalia, mutta sekä Aulis Alanen että Yrjö-Paavo Häyrynen tekivät tiedekuntaneuvostolle valituksen, joka koski asiantuntijoiden pätevyyttä ja heidän antamaansa lausuntoa.¹⁴⁸

Alanen kiinnitti valituksessaan aluksi huomiota asiantuntija Erkki Aspin mahdolliseen esteellisyyteen sillä perusteella, että hän oli ollut Matti Peltosen kanssa aikaisemmin mukana samassa tutkimushankkeessa. Argumentin tiedekuntaneuvosto tosin kumosi todeten, että tästä yhteistyöstä oli aikaa jo 10 vuotta. Tämän yksityiskohdan jälkeen Alanen keskittyi sekä asiantuntijoiden että hä-

¹⁴⁶ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta, aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksen demokraattisen laitosneuvoston pöytäkirjat 1977-1988, 22.6.1977

¹⁴⁷ Sama, 19.5.1977

¹⁴⁸ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat II 1977, 29.9; Ks. myös Koivisto emt.

nen oman pätevyytensä tarkasteluun. Demokraattisen laitosneuvoston tapaan Alanenkin kiinnitti huomiota siihen, että lausunnonantajat itse eivät olleet perehtyneet erityisesti aikuiskasvatukseen.

*"Asp ja Niskanen eivät ole osoittaneet julkaisutoiminnassaan lainkaan perehtyneisyyttä aikuiskasvatukseen. Peltosen kohdalla asiantuntijat lukevat aikuiskasvatuksen alaan kuuluvaksi sellaisia teoksia, jotka eivät liiku aikuiskasvatuksen piirissä. Olen hakijoista ainoa, joka voi väittää tuntevansa aikuiskasvatustieteen, minkä myös julkaisuni osoittavat. Oman tuotantoni arviointi on nyt tässä yhteydessä mielestäni vääristynyt. Asiantuntijoiden lausunnot eivät vastaa Tampereen yliopiston aikuiskasvatuksen tieteen traditiolle vahvistettua käsitystä."*¹⁴⁹

Näin Alanen toi esiin Urpo Harvan professuurin aikana luodun tutkimusorientaation.

Yrjö-Paavo Häyrysen valitus oli Alasen valituksen "käänteinen versio", sillä hän pyrki ennen kaikkea osoittamaan, että aikuiskasvatukseen kuuluva kolmannen asteen koulutus – korkeakoulutus – on jätetty aikuiskasvatustieteen ulkopuolelle".¹⁵⁰ Huomautuksen taustalla oli Häyrysen oma ansioituminen tutkijana nimenomaan korkeakoulupolitiikan alueella.

Tämän jälkeen Häyrynen puuttui Matti Peltosen tieteelliseen pätevyYTEEN:

*"Peltosen aiempi tuotanto ei edusta aikuiskasvatuksen suunnittelun ja teorian kehityksen keskeisiä alueita."*¹⁵¹

Peltonen esitti valituksiin oman vastineensa, jossa hän – ehkä vähän yllättäen – viittasi Urpo Harvan luomaan aikuiskasvatuksen teoriaan, jota myös Aikuiskoulutuskomitea oli käyttänyt hyväksi. Tämän jälkeen Peltonen todisti, miten hän itsekin oli tutkimuksissaan tehnyt samaa. Myös tiedekuntaneuvoston lopullisessa päätöksessä nojaututtiin samoin Harvan teoriaan siitä, mitä aikuis-

¹⁴⁹ Sama, Aulis Alasen kirje tiedekuntaneuvostolle 6.8.1977

¹⁵⁰ Sama

¹⁵¹ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat 1977, 22.6.1977

kasvatukseen kuuluu: yleis- ja ammatillisivistuksen antaminen sekä kansalaiskasvatus. Aikuiskoulutuskomitean tuolloin nauttimasta maineesta ja asemasta kertoo se Matti Peltosen väite, minkä mukaan ”Alanen ja Häyrynen eivät ole sitoutuneet kyseisen komitean mietintöön”. Kun ottaa huomioon Alasen työn komiteassa, ei Peltosen huomautusta voi pitää perusteltuna vaan enemmän tak-
tisena vetona.¹⁵²

Lopullisen ehdotuksen Peltosen asettamisesta ehdolle aikuiskasvatuksen professorin virkaan tekivät professorit Viljo Rasila, Esko Pennanen, Björn Pettersson, Jukka Lehtinen ja Väinö Heikkinen.¹⁵³

On syytä mennä edellä kuvattuun aikuiskasvatuksen professorin vaaliin vielä syvemmälle. Tampereen yliopiston kasvatustieteen nykyinen professori Anja Heikkinen arvioi, että taustalla oli myös kahden eri tiedeorientaation ja -verkoston taistelu tärkeästä virasta. Heikkisen mukaan tuolloin tiedekuntaneuvoston puheenjohtajana toimineella arvostetulla ja vaikutusvaltaisella professori Väinö Heikkisellä oli yhteyksiä samaan viiteryhmään kuin Matti Peltosellakin. Aulis Alasen takana taas voidaan nähdä olleen sosialidemokraattista ay-liikettä lähellä olevan ryhmän.¹⁵⁴ Juhani Honka tunnistaa myös nämä ryhmät. Heikkinen ja Peltonen olivat ainakin ”samanhenkisiä ja tunsivat samoja ihmisiä”.¹⁵⁵ Anja Heikkinen katsoo, että juuri Väinö Heikkinen ”toi pojat” yliopistolle. ”Pojilla” hän tarkoittaa Matti Peltosta sekä Pekka Ruohotietä ja Juhani Honkaa. Voidaan puhua näin jälkeensä ”hyvä veli-verkostosta”. Henkilökohtaista väleistä Anja Heikkisellä on muistikuva, että Aulis Alanen ja Väinö Heikkinen eivät voineet olla edes ”samassa tilassa”.¹⁵⁶ Myös Jukka Tuomisto vahvistaa tämän: aikuiskasvatukseen omana tieteenalana kriittisesti suhtautunut Väinö Heikkinen ”junaili” vaalin.¹⁵⁷

¹⁵² Sama

¹⁵³ Sama

¹⁵⁴ Anja Heikkisen haastattelu 8.2.2017

¹⁵⁵ Juhani Hongan haastattelu 9.2.2017

¹⁵⁶ Sama

¹⁵⁷ Jukka Tuomiston haastattelu 20.5.2017

Jos tarkastellaan vielä valitsijakunnan koostumusta aikuiskasvatuksen erityis-
asiantuntemuksen näkökulmasta, voi todeta, että ei Aulis Alasella tainnut valit-
sijoissa juuri hengenheimolaisia olla. Rasila oli historioitsija ja muut toki kasva-
tustieteilijöitä, mutta heistä kukaan ei ollut joutunut tekemisiin millään tavoin
nousevan aikuiskasvatuksen ja - koulutuksen kanssa. Esimerkiksi Jukka Lehti-
nen oli tuohon aikaan jo hyvin päteväitynyt koulutussuunnittelun tutkija. Eri-
tyisesti kunnallisen koulutuksen suunnittelu muodosti hänen tieteellisessä tuo-
tannossaan laajan kokonaisuuden.¹⁵⁸ Ongelma aikuiskasvatukseen erikoistu-
neen tutkijan – tässä tapauksessa Aulis Alasen – kannalta vielä 1970-luvulla oli
juuri se, että kollegoita ei ollut muualla kuin Tampereen yliopistossa.

Jukka Tuomisto on esittänyt myöhemmin artikkelissaan omana käsityksenään
koko prosessista, että ”Alanen syrjäytettiin kyseenalaisesti”.¹⁵⁹ Kyseessä on Au-
lis Alasen pitkäaikaisen työtoverin ja ystävän mielipide. Toisaalta edellä maini-
tuissa asiantuntijalausunnoissa oli ainakin yksi pitävä argumentti: virkaan vaa-
dittiin väitöskirjan lisäksi kaksi samantasoista tieteellistä tutkimusta.

Onko aikuiskasvatus monitieteinen tutkimusala?

Luonnollisesti Matti Peltosen virkavaalin yhteydessä lausunnonantajat sekä
hakijat itse pohtivat enemmänkin sitä, minkälaista perehtyneisyyttä tutkijana
aikuiskasvatuksen professorilta pitäisi vaatia. Kyseessä oli nyt ns. jakamaton
oppituoli. Kasvatustieteen virkavaaleja tarkastellut Juha Koivisto toteaa, että
oppituolien yhteydessä ei hakijoilta ole edellytetty minkään tietyn kasvatustie-
teen osa-alueen hallintaa.¹⁶⁰ Toisaalta aikuiskasvatus oli tavallaan jo sinänsä
määritelty, jos se katsottiin kasvatustieteen osa-alueeksi. Väitöskirjassaan ”Pro-
fessorit järjestykseen” Koivisto pitääkin aineistonsa perusteella aikuiskasvatus-
ta ”selvästi kasvatustieteen keskeisimpänä osa-alueena”.

Kasvatustieteen professorin virkojen täyttöprosesseissa 1970-luvulta 1990-
luvulle asiantuntijoiden lausunnoissa käsitteitä aikuiskasvatus ja aikuiskoulu-

¹⁵⁸ Koivisto 1998, 161

¹⁵⁹ Tuomisto 2014, 310

¹⁶⁰ Koivisto 1998, 41-42

tus pidettiin synonyymeinä.¹⁶¹ Onkin erikoista, että lausunnoissa sivuutettiin Aikuiskoulutuskomitean edellä mainitun työn tulokset – käsitteillehän luotiin komiteassa Alasen johdolla niille eri sisältö.

Peltosen valintaan johtaneessa prosessissa kasvatustieteen professorit Juhani Karvonen ja Väinö Heikkinen määrittelivät, mitä aikuiskasvatus tieteenä on. Heidän mukaansa aikuiskasvatus/aikuiskoulutus - Aikuiskoulutuskomitean mietinnöt otettiin näin huomioon – on *kasvatustieteen osa-alue, jonka tutkimuskohdeena on ennen kaikkea aikuisten opettaminen ja oppiminen tai opiskelu*.

Osoitus uudesta aikakaudesta oli Karvosen näkemys vapaan sivistystyön ja muun aikuiskasvatuksen välisestä suhteesta 1970-luvun puolivälissä: raja niiden välillä oli häviämässä.¹⁶² Karvonen jatkoi seuraavasti:

*”Perinteisesti aikuiskasvatuksen piiriin lienee luettu lähinnä formaalinen, hierarkkisen koulujärjestelmän ulkopuolella tapahtuva kasvatustyö. Tästä ovat osoituksena käsitteet kansansivistysoppi ja vapaa sivistystyö. Aikuiskasvatuksen käsite näyttää kuitenkin olevan muuttumassa. Tästä seuraa, että aikuiskasvatuksen ala ja tutkimuskohde laajenee nykyisestään.”*¹⁶³

Näin siis peruskäsitteet komiteassa määritellyt Aulis Alanen oli perinteisen kasvatustieteen tutkijoiden arvioinnin kohteena! Tätä ei kuitenkaan luettu Alaselle ansioksi eikä aikuiskasvatuksen professorin virkaan kelpoistavaksi. Myös demokraattinen laitosneuvosto arvioi – tai paremminkin arvosteli – asiantuntijoiden lausuntoja pitäen niitä ”sekavina”.

Professori Yrjö-Paavo Häyrysen valituksessaan esittämä lausunto sai kuitenkin hyväksynnän, koska siinä selvästi tunnustettiin aikuiskasvatuksen omaleimaisuus:¹⁶⁴

¹⁶¹ Sama, 169

¹⁶² Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat 1975, 29.4; Koivisto emt. 170

¹⁶³ Sama

¹⁶⁴ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta, demokraattisen laitosneuvoston pöytäkirjat 1977-1978, 24.10.1977

Aikuiskasvatuksen professori (1978 - 1984) Matti Peltonen (Matti Peltosen perikunnan arkisto)

"Professori Häyrynen pyrkii selvästi nostamaan esille aikuiskasvatuksen erityispiirteitä: aikuiskasvatuksella on oma tietentraditionsa, eikä se ole sama kuin kasvatustieteellä. Tärkeitä ovat aikuisiän psykologia, sosiologia ja sosiaalipolitiikka. Tieteellisenä tutkimuskohteena aikuiskasvatus on luonteeltaan poikkitieteellinen."

Demokraattisen laitosneuvoston eri vaiheissa esittämät kannanotot voidaan tiivistää seuraaviin oleellisiin kohtiin, joissa puututaan samoin erityisesti aikuiskasvatuksen asemaan tieteenä.

"Asiantuntijat Niskanen ja Asp eivät osoita tuotannossaan millään tavalla olevansa perillä aikuiskasvatuksesta."

Ei ole vielä kukaan julkilausuttua riittävän selkeää määritelmää viran opetusalaan eikä aikuiskasvatuksesta tieteenä, kukaan täyttöön osallistunut professori ei voi osoittaa aikuiskasvatuksen tuntemusta."

Tiedekuntaneuvoston lausunto vain tiivistää hakija Peltosen kokoukseen toimittaman vastineen argumentit."

Hakija Peltosen valitukseen laatima vastine käsittää joitakin sitaatteja aikuiskasvatuksen peruskurssikirjallisuudesta."

Kasvatustieteen ja aikuiskasvatuksen yliopistolliset traditiot ovat kulkeutuneet eri polkuja!"

*Miksi tiedekuntaneuvosto asetti Peltosen ensimmäiselle ehdokassijalle, vaikka ainoa aikuiskasvatuksen asiantuntija professori Urpo Harva ei voinut saapua kokoukseen? Päätös tehtiin siis ilman aikuiskasvatuksen edustajaa."*¹⁶⁵

Kun katsoo pöytäkirjasta, keitä Demokraattisen laitosneuvoston kokoukseen oli osallistunut, voi vetää sen johtopäätöksen, että vain assistentti Kari Rantalaiholalla oli ollut riittävästi kompetenssia lausunnon kirjoittamiseen; muut olivat ai-
neen opiskelijoita.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Sama

¹⁶⁶ Sama

Myös Alanen käsitteli valituksessaan aikuiskasvatusta tieteenä sekä sen suhdetta kasvatustieteeseen pitäen kiinni aikuiskasvatuksen itsenäisestä asemasta. Tällä tavoin hän luonnollisesti pyrki samalla erottautumaan muista hakijoista – ja varsinkin Matti Peltosesta.

*”Aikuiskasvatuksella on erityisenä tieteenalana pitkä perinne. Aikuiskasvatus on perustettu itsenäiseksi oppiaineeksi useissa maissa ja monissa korkeakouluissa. Näin ollen se ei voi olla suhteessa pedagogiikkaan (lasten ja nuorten kasvatus) sille alisteinen linja vaan rinnasteinen kasvatustieteen haara, millä on oma kohdealue.”*¹⁶⁷

Matti Peltonen puuttui vastineessaan myös Alasen valituksen tähän kohtaan, kun hän huomautti, että ”Alanen pyrkii irrottamaan aikuiskasvatuksen kasvatustieteestä”. Häyrysen Peltonen puolestaan katsoi näkevän aikuiskasvatuksen olevan ”yhteydessä psykologiaan ja sosiaalipolitiikkaan”.¹⁶⁸

Entä mitä Yrjö-Paavo Häyrynen lausui aikuiskasvatuksesta tieteenä 1970-luvun puolivälissä? Valituksessa esitetty keskeinen johtopäätös on, että *”tieteenä ja tutkimuskohteena aikuiskasvatus on osa kasvatustiedettä, mutta toisaalta sen erityispiirteet liittyvät koulutus- ja yhteiskuntapolitiikkaan”*. Mielenkiintoista on, että laitosneuvoston tapaan Häyrynen piti aikuiskasvatusta *”poikkitieteellisenä”* tieteenä. Tunnustusta Häyrynen antoi myös *”kansansivistystyön tarkasteluperinteelle”*, mikä on viittaus Urpo Harvaan.¹⁶⁹ Aikuiskasvatuksen tutkimuskohteet ja luonteen Häyrynen määrittelee seuraavasti:

*”Tutkimusaiheissa painottuvat aikuisten oppiminen, opintomotivaatio ja koulutettavuus, aikuiskasvatuksen opetusmenetelmät, aikuiskasvatuksen järjestelmä ja suoritusorganisaatiot, aikuiskasvatuksen tavoitteet ja niiden liityntä muuhun yhteiskuntaan. Ongelma on se, että yleistä aikuiskasvatuksen teoriaa ei ole.”*¹⁷⁰

¹⁶⁷ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat 1977, 29.9

¹⁶⁸ Sama

¹⁶⁹ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat 1977, 16.12

¹⁷⁰ Sama

Jos vertaa luetteloa vaikkapa Aulis Alasen tieteelliseen tuotantoon, voisi sanoa, että yhtä hyvin se voisi olla suoraan hänen cv:stään. Sen sijaan Matti Peltosen julkaisut olivat jo eri alueilta. Toisaalta Häyrynen valitti sitä, että ”tiedekunta-neuvostossa on aikuiskasvatuksen tieteenala kirjoitettu suuntaan, joka soveltuu Peltosen tuotantoon eikä sen yhteyksiä yhteiskuntatieteisiin ole oivallettu ol-lenkaan riittävästi”.¹⁷¹

Professori Erkki Asp puolestaan korosti – hyvin jo uuden virtauksen mukaisesti - ammatillisen aikuiskoulutuksen tärkeyttä aikuiskasvatuksen osana: ”*Aikuiskasvatukseen on perinteisesti luettu kuuluvoaksi vapaa sivistystyö, mutta nykyään yhä useammin ja selvemmin myös työelämässä tapahtuva ammatillinen koulutus*”. Aspin johtopäätös oli, että ”erityisesti nämä sovellusalueet korostavat *poikkitieteisyyden* merkitystä pyrittäessä ottamaan koulutuksessa huomioon eri tahoilla saavutettu kokemus”.¹⁷²

Vedettäessä yhteen eri lausuntoja aikuiskasvatuksesta tieteenä tulee niistä yhteisenä näkemyksenä kaksi ulottuvuutta: *poikkitieteisyys* ja toisaalta se, että *aikuiskasvatus on kasvatustieteen osa-alue*. Aivan selvästi lausunnoissa näkyvät Aikuiskoulutuskomitean määrittelyt. Hyvin oli myös havaittu aikuiskasvatuksen nouseva merkitys ja ammatillisen aikuiskoulutuksen yhä vahvistuva asema tutkimuskohteena perinteisen vapaan sivistystyön rinnalla.

Professori Matti Peltonen tutkijana: oma orientaatio

Näin pitkään käynnissä ollut professorin viran täyttöprosessi oli saanut päätöksensä. Käytännössä kiistely aikuiskasvatustieteen suunnasta jatkui kuitenkin laitoksella, valitettavasti edelleen myös henkilötasolla. Jo valittaessa laitosneuvoston johtajaa kaudelle 1978 – 1979 jouduttiin kokouksessa äänestämään tuloksen ollessa 3-2 Peltosen hyväksi.¹⁷³

¹⁷¹ Sama

¹⁷² Sama, lausunto 5.5.1977

¹⁷³ Tampereen yliopisto, aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksen laitosneuvoston pöytäkirjat 1978-1979, 3.2.1978

Matti Peltosen professuurin aikana Aulis Alanen jatkoi laitoksella apulaisprofessorina, Jukka Tuomisto valittiin assistentin virasta lehtoriksi ja Eero Pantzar aluksi assistentiksi, sitten myöhemmin lehtoriksi. Myös Rainer Aaltonen toimi 80-luvulta lähtien laitoksella tutkijana. Edellä mainittu Tapio Vaherva oli dosenttina Tampereella siirtyen sitten myöhemmin Jyväskylään professorin virkaan. Assistenttina noin kolme vuotta toimi myös edellä mainittu Raimo Jaakkola.

Jotakin yhteistä sentään saatiin aikaan: laitosneuvostossa hyväksyttiin jo ennen Peltosen valintaa vuosille 1978 – 1987 tutkimuspoliittinen ohjelma, missä määriteltiin tärkeänä pidetyt tutkimusalueet. Ohjelma oli oman aikansa tuote, sillä siinä mainittiin juuri ne kohteet, jotka olivat ajankohtaisia 1970-luvun lopulla. Näin myöhemmin keskeinen elinikäisen oppimisen käsite siitä puuttui vielä.¹⁷⁴ Tuomiston mukaan 1960-luvulta 1980-luvulle kiinnitettiin huomiota koulutusjärjestelmään ja sen kehittämiseen jatkuvan koulutuksen periaatteen mukaisesti.¹⁷⁵ Valitut kohteet olivat:

- Perustutkimuksen kehittäminen:

Aikuiskasvatus tieteenalana, aikuiskasvatus yhteiskunnallisena instituutiona, persoonallisuuden kehitys aikuisiässä, aikuisopiskelu sosiaalisena osallistumisena

- Soveltavan tutkimuksen painopistealueita:

Yhteiskunnan koulutustarpeiden selvittäminen, vähiten opiskeluun osallistuvien osallistumisesteiden ja aktiivisen rekrytoinnin mahdollisuuksien ja keinojen selvittäminen, opetusjärjestelyjen ja työtapahuttumien didaktiikan tutkiminen, aikuiskasvatuksen ammattikuva, osallistuminen monitieteelliseen yhteistyöhön

Ennen siirtymistään tutkijan uralle Matti Peltosella oli pitkä kokemus teollisuuden ammattikouluista. Peltosen poismenon jälkeen julkaistussa juhla kirjassa korostetaan hänen keskeisiä tutkimuskohteitaan, joita olivat ammattitaidon se-

¹⁷⁴ Sama, pöytäkirjat 1976-1977, 13.10.1976

¹⁷⁵ Tuomisto 2003, 50-51

kä opetusmenetelmien ja opetustaidon kehittäminen.¹⁷⁶ Teemat näkyvät selvästi hänen erittäin laajassa kirjallisessa tuotannossaan.

Matti Peltonen oli työnsä ohella väitellyt Tampereen yliopistossa vuonna 1969. Väitöskirjan aiheena oli ”Oppilasarvostelun häiriöistä”¹⁷⁷. Otsikko jo kertoo, että kyse ei ollut aikuiskoulutuksesta vaan ammattikoulun oppilaista. Tutkimusmenetelmä oli kvantitatiivinen, jonka Peltonen hallitsi hyvin; mm. hän kirjoitti näistä menetelmistä kirjasen ”Johdatus kasvatustieteen kokeellisiin menetelmiin”¹⁷⁸.

Peltosen ura Tampereen yliopistossakin oli mittava, sillä hän oli aloittanut kasvatustieteiden tiedekunnassa lehtorina jo 1966 ja jatkoi apulaisprofessorina sekä dosenttina vuosina 1970 – 1978. Professorin viran hoito jäi suhteellisen lyhyeksi, sillä hän siirtyi Suomen Työnantajien Keskusliiton STK:n koulutusjohtajaksi vuonna 1984.¹⁷⁹

Edellä mainittu juhla kirja kuvaa hyvin Matti Peltosen tutkimusten teemoja. Hongan mukaan erityisen läheisiä aiheita hänelle olivat koulutustarve ja sen mittaaminen, oppimistulokset ja niiden tilastolliset mittaussuhteet, didaktiikka yleensä sekä aikuisdidaktiikka erityisesti, opettajien ja oppilaiden asenteet sekä motivaatio. Juhla kirjassakin on yhteensä noin 120 nimikettä.¹⁸⁰ Seuraavassa on joitakin esimerkkejä:

- Aikuisdidaktiikan perusaineita (1981)
- Aikuisten opiskelutaito (1980)
- Johdatus käyttäytymistieteiden tilastollisiin menetelmiin (1970)
- Kouluttajan opetusoppi (1970)
- Lyhyt johdatus opetustaitoon (1967)
- Tekniikan opiskelun opiskelutekniikka (1969)
- Työn sosiologia (1980)

¹⁷⁶ Honka 1998, 5-10

¹⁷⁷ Peltonen 1969 a

¹⁷⁸ Peltonen 1969 b

¹⁷⁹ Honka 1988, 7

¹⁸⁰ Sama

- Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n vuorotyötutkimus 1-5 (1974)
- Yrityksen tuottavuusopas (1984)

Aktiivisen Peltosen¹⁸¹ kirjallinen tuotanto jatkui tiheään tahtiin myös yliopistouran jälkeen.

Vaikka hän itse ei ollut juuri kiinnostunut vapaasta sivistystyöstä, julkaisivat nuoret Tampereen tutkijat Rainer Aaltonen ja Heikki Manninen vuonna 1979 laajan tutkimuksen Rantasalmen kansalaisopiston opiskelijoiden opiskeluasteista ja osallistumisen motiiveista sekä opistossa että yleensä kulttuuripalveluissa. Tekijät tuovat esiin hankkeen johtajana professori Matti Peltosen. Kun ottaa huomioon tutkimuksen kvantitatiivisen metodin, teoreettisen viitekehyksen sekä erittäin laajan kyselylomakkeen ja siihen liittyvät korrelaatiomatriisit, on helppo uskoa, että Peltosella tilastotieteen hallitsijana on ollut tässä käytännössäkin tärkeä tukirooli.¹⁸²

Urpo Harvan ja Aulis Alasen yleiseen tiedeorientaatioon verrattuna Peltosen erilainen ”maailma” korostuu erityisesti aikuiskasvatustieteen ja siihen kuuluvan käsitteistön ja teorian osalta. Kahdella ensiksi mainitulla nämä olivat aivan keskeisiä tutkimuskohteita, kun taas Peltosen tieteellisessä tuotannossa näin ei ole. Juhani Hongan haastattelussa tämä tuli kysyttäessä esiin hyvin konkreettisesti: *”Jaaha, Matti ja teorialat, no kyllä Mattikin niistä oli kiinnostunut, mutta kasvatuksen käytännön kysymykset olivat aina etusijalla, tutkimuksen piti olla hyödyllistä.”*¹⁸³ Ehkä laajimmin Peltosen kirjallisessa tuotannossa käsitellään kasvatuksen teoriakysymyksiä hänen kirjassaan *”Didaktisen optimoinnin teorian soveltaminen ammattikasvatukseen”*¹⁸⁴. Kirjan nimikin toisaalta viittaa hänen *”lempilap- seensa”*, ammattikasvatukseen.

¹⁸¹ Matti Peltonen oli aikanaan hyvin suosittu luennoitsija yrityksissä, tietysti tutkimustensa ja kokemuk- sensa perusteella. Aivan oma maailmansa oli Peltosen musiikkiharrastus, jopa säveltäminen.

¹⁸² Aaltonen & Manninen 1979

¹⁸³ Juhani Hongan haastattelu 30.1.2017

¹⁸⁴ Peltonen 1982

Marjo Vuorikosken – 1980-luvun opiskelijan – mukaan Matti Peltosen tulo merkitsi suurta kulttuurista muutosta, keskeisiksi tulivat ammatillinen aikuiskoulutus ja käytännön näkökulma aikaisempien tärkeinä pidettyjen sivistyksellisyyden ja tasa-arvokysymysten jäädessä taka-alalle. Vuorikoski yhtyy Juhani Hongan arvioon ”*tieteellisyyden ja teorian vaatimuksen etääntymisestä opinnoissa*” Matti Peltosen opetuksessa.¹⁸⁵

Kun lukee Matti Peltosen teoksia erityisesti didaktiikan alueelta, voi todeta, että esimerkiksi käsitteiden muodostuksessa hän nojautuu pääosin muihin tutkijoihin. Vasta tämän jälkeen on vuorossa synteesi. Kirjassaan ”*Aikuisdidaktiikan perusaineeksi*” Peltonen päätyy kirjoittamaan seuraavan luettelon:¹⁸⁶

- Kasvatustoiminta on tarkoituksellista, tavoitteista ja organisoitua, kasvatusta on prosessi
- Kasvatettava osallistuu prosessiin aktiivisesti
- Kasvattamisen tulokset perustuvat oppimiseen
- Ilmiö koskee kokonaispersoonallisuutta

Aikuiskasvatus-lehti ei ollut Peltosen erityisessä suosiossa professorivuosien aikana, sillä hän julkaisi lehdessä vuosina 1980 – 1990 vain kolme artikkelia. Ne käsittelivät johtamiskoulutusta, työmarkkinajärjestöjä sekä työnantajien roolia koulutussuunnittelussa.¹⁸⁷ Tietenkin pitää ottaa huomioon lehden toimituspoliittinen linja, jonka Matti Peltonen ehkä koki itselleen vieraaksi.

Aikuiskasvatuksen opinnot kiinnostivat edelleen opiskelijoita 1980-luvulla kotalaisen hyvin. Jo Peltosen virkaan astumista seuraavana lukuvuonna 1979 – 1980 oli arvosanojen suoritusjakauma seuraava:¹⁸⁸

- laudatur: 10
- cum laude: 32
- approbatur: 28

¹⁸⁵ Marjo Vuorikosken muistio kirjoittajalle 31.5.2017

¹⁸⁶ Peltonen 1981, 12-16

¹⁸⁷ <https://arto.linneanet.fi>

¹⁸⁸ Tampereen yliopiston kertomus 1979-1980

Vuonna 1980 valmistui myös yksi lisensiaatin tutkimus, tekijänä Eero Panzar, teemana ”Vapaa-ajan opiskelu ja työaika”. Seuraavana vuonna oli vuorossa Arto Leistevuon – ”istuva” rehtori opistossa – samoin lisensiaatin tutkimus ”Oppimista ja oppimisen jatkamista ennustavat tekijät kansalaisopistossa”. 1983 Juhani Honka esitti hyväksytyn lisensiaatin tutkimuksen ”Ammattikoulun opettajan ammatti”.¹⁸⁹ Tutkimuksen arvioi professori Matti Peltonen, joka piti tutkimusasetelmaa ja ongelmanasettelua ”selkeinä”, lähdeaineisto oli ”laajaa”.¹⁹⁰

Sen sijaan Jukka Tuomiston lisensiaatin tutkimus ”Työelämän aikuiskasvatus: työmarkkinajärjestöjen koulutustoiminnan teoreettis-historiallista tarkastelua” sai osakseen kovaa kritiikkiä. Aluksi Peltonen puolustaa – mikä tuntuu tässä yhteydessä erikoiselta – ammatillisen koulutuksen taustan omannutta Raimo Paukkua: *”Tekijä väittää, että Raimo Paukku ei ole väitöskirjaansa (1978) liittännyt kunnollista teoreettista viitekehystä, mutta näin ei ole asianlaita.”* Aika olennainen oli lausunnon kohta, jossa Peltonen piti Tuomiston tutkimuksen lähdeaineistoa puutteellisenä, koska hänen mukaansa esimerkiksi Teknillisen korkeakoulun julkaisut puuttuivat lähteistä kokonaan. Tutkimus oli kuitenkin pakko hyväksyä, koska se ”täyttää vaatimukset”.¹⁹¹ Matti Peltosen professorivuosien aikana Aulis Alanen julkaisi elinikäistä oppimista käsittelevän teoksensa ensimmäisen painoksen vuonna 1981 ja toisen, päivitetyn version kaksi vuotta myöhemmin. Matti Peltonen puolestaan kirjoitti 1980-luvun alkupuolella myös aikuisdidaktiikan teokset sekä työn sosiologia-tutkimuksen ja yritysten tuottavuutta tukevan kirjan. Julkaisut olivat näin osin samansuuntaisia, osin taas aivan erilaisia. Jukka Tuomiston mukaan Alasen ja Peltosen välillä ei koskaan ollut julkisia erimielisyyksiä, mutta kumpikin teki työtään omista lähtökohdistaan ja oman orientaationsa mukaisesti; mitään yhteistä tutkimusstrategiaa ei ollut, mikä on tietysti aikuiskasvatuksen tutkimuksen kannalta ollut valitettava tilanne.¹⁹²

¹⁸⁹ Tampereen yliopiston kertomus 1980-1981

¹⁹⁰ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat 1983, 15.5

¹⁹¹ Sama

¹⁹² Jukka Tuomiston haastattelu 24.5.2017

Kahden professorin keskinäinen suhde meni vaikeammaksi, kun Matti Peltosen lähti mukaan tukemaan Hämeenlinnan kaupungin ja elinkeinoelämän voimakkaasti lanseeraamaa hanketta perustaa yliopistoon ammattikasvatuksen professuuri, mikä toteutui vuonna 1982. Kyseinen virka oli alallaan maamme ensimmäinen. Tuloksena oli samalla yliopiston alaisen Ammattikasvatuksen tutkimus- ja koulutuskeskuksen (AkTkk) syntyminen Hämeenlinnaan vuonna 1991. Työelämälähtöinen aikuiskasvatuksen tutkimus jatkui entistä vahvempaan.¹⁹³ Aulis Alanen vastusti hanketta pitäen sitä hajottavana aikuiskasvatustutkimuksen kannalta, yhteistyö vaikeutuisi entisestään. Lisäksi muut tutkijat ja opiskelijat ryhtyivät toisaalta Peltosen ja toisaalta Alasen kannattajiin osan ollessa hankalassa välikädessä.¹⁹⁴ Anja Heikkisen mukaan AkTkk:n perustamisessa ja viemisessä Hämeenlinnaan oli myös Väinö Heikkisellä sormensa pelissä.¹⁹⁵ Näin hänkin oli osaltaan vaikuttamassa Tampereen aikuiskasvatustutkimuksen hajoamiseen.

Tämän teoksen kirjoittaja ilmoittautui Hämeenlinnaan väitöskirjaopiskelijaksi 2000-luvun alussa. Mitään ongelmaa ei ollut siinä, että tutkimuksessa¹⁹⁶ tarkasteltiin sekä ammatillisten aikuiskoulutuskeskusten että kansalaisopistojen ja aikuislukiodien opettajan identiteettiä. Professori Pekka Ruohotien johtamassa yksikössä ei vierastettu myöskään yleissivistävää aikuiskoulutusta tutkimuksen kohteena.

Myös Jukka Tuomisto muistelee, että professuuristaan huolimatta Matti Peltosella oli aikalaisten mukaan myös muita töitä, mm. STK:n suuntaan sekä Hämeen kesäyliopistossa.¹⁹⁷ Niinpä ei ole ihme, että kun Matti Peltonen koki tilanteen tiedekunnassa hankalana, ja kutsu STK:n johtajaksi tuli, oli valinnan teko helppoa. Aikuiskasvatustutkimuksen sisäinen tilanne huipentui Juhani Hongan väitöksen yhteydessä vuonna 1984. Aulis Alanen halusi mukaan toiseksi vasta-

¹⁹³ Honka 1998, 22-23

¹⁹⁴ Juhani Hongan haastattelu 30.1.2017

¹⁹⁵ Anja Heikkisen haastattelu 8.2.2017

¹⁹⁶ Jokinen 2002

¹⁹⁷ Jukka Tuomiston haastattelu 24.5.2017

väittäjäksi, mihin tiedekunta suostui. Väitöskirja¹⁹⁸ käsitteli ammattikoulun opettajan täydennyskoulutustarpeita, joka oli väittelijälle luonteva aihe, koska hän toimi Ammatillisen opettajakorkeakoulun rehtorina. Yllättäen Alanen esitti ennen väitöstilaisuuden alkua kustokselle, että ”tällaisia keskeneräisiä töitä ei pitäisi vielä hyväksyä”. Itse väitöstilaisuus oli väittelijälle ikävä.¹⁹⁹ Myöhemmin kuitenkin sekä Alanen että toinen vastaväittäjä Pekka Ruohotie esittivät väitöskirjan hyväksymistä, Alanen tosin varauksella: prosessi oli jo niin pitkällä, ettei sitä voinut pysäyttää.

Laitokselle vuonna 1989 assistentiksi tullut Esa Poikela arvioi nyt myöhemmin Alasen käytöksen taustaa niin, että hän ei arvostanut Peltosta tiedemiehenä pitäen tätä liiaksi elinkeinoelämään suuntautuneena.²⁰⁰ Tähän voi sanoa niin, että eivät professorin hyvät ja kiinteät suhteet elinkeinoelämään sinänsä voi olla rasite, mutta jos ne merkitsevät myös asianomaisen suurta ajankäytöllistä painosta tälle alueelle tai jääviyttä suhteessa tutkimuskohteeseen, ne voivat olla haitaksi tutkimustyölle. Ehkä Alasen kohdalla kyse oli myös tutkijoiden keskinäisestä ”laatukilpailusta”.

Johtopäätöksenä Tampereen yliopiston aikuiskasvatuksen tiedeorientaatiosta 1970-luvun lopulta ja 1980-luvun alkupuolella yleensä

on todettava, että toisaalta tutkimuksen alue ja tutkimuskohteet laajenivat huomattavasti *työelämälähtöisen tutkimuksen* muodossa yleissivistävän ja perinteisen aikuiskasvatustutkimuksen säilyttäessä asemansa. Toisaalta eriseuraisuus ja erilaiset näkemykset tutkimuksen orientaatiosta sekä väitöskirjaopiskelijoiden ohjauksesta hankaloittivat yhteisen tutkimuspolitiikan luomista. Tuloksena oli aikuiskasvatuksen aseman heikentyminen ja hajoaminen Tampereen yliopistossa 1980-luvulla.

Edellisen kuvauksen perusteella voidaan vetää se johtopäätös, että Matti Peltonen ei kirjan alussa esitetyn koulukunnan määritelmän mukaan siihen kuulu-

¹⁹⁸ Honka Juhani 1984, Ammattikoulujen opettajien täydennyskoulutustarpeet

¹⁹⁹ Juhani Hongan haastattelu 30.1.2017

²⁰⁰ Esa Poikela kirjoittajalle 17.2.2017

nut Tampereella lainkaan, siinä määrin erilainen oli hänen vahvasti työelämä-lähtöinen orientaationsa. Peltonen ei jakanut yhteistä arvoperustaa, eikä laitok-sella ollut yhteistä missiota. Castrénin ja Urpo Harvan luoma perinne ei Pelto-sen myötä jatkunut. Sen sijaan sitä ylläpiti apulaisprofessori Aulis Alanen - to-dettiinhan jo professorin viran täyttöön liittyvissä asiantuntijalausunnoissa se, että hän edusti tyypillisesti tamperelaista tutkimustraditiota.

Myös Jukka Tuomisto jo assistenttina ja lehtorina liittyi mitä ilmeisimmin Har-van tiedeorientaatioon, vaikka hänen tutkimusaiheensa poikkesivatkin Harvan selvästi filosofisesta perussuunnasta. Jotakin Tuomiston suhtautumisesta ylei-sesti arvostettuun Harvaan kertovat hänen hyvin myönteiset kirjoituksensa emeritusprofessorista. Yhtä kuvaavaa on, että Matti Peltosen juhlaKirjaan ei Jukka Tuomiston eikä Aulis Alasen kirjoituksia pyydetty.

Toisaalta on mitä ilmeisintä, että aikuiskasvatustutkimukseen kohdistui kovia paineita Aikuiskoulutuskomitean työn pohjalta suunnata tutkimusta voimak-kaasti uusiin tutkimuskohteisiin. Haasteisiin vastattiin, mutta toisaalta kaikkiin mahdollisuuksiin ei tartuttu.

Ritva Jakku-Sihvonen, joka siirtyi 1978 Valtionhallinnon Kehittämiskeskuksen VKK:n palvelukseen henkilöstön koulutuksen tutkijana ja asiantuntijana, muis-telee, että tuohon aikaan erityisesti henkilöstöasiantuntijoilla oli kovaa kysyntää valtion hallinnossa, kunnissa ja suuremmissa yrityksissä. Myös opiskelijat huomasivat tämän, joka näkyi käytännössä mm. pro gradu-tutkielmien määrän huomattavana lisäyksenä. Matti Peltosella olisi ollut tähän ehkä halua mennä tähän buumiin mukaan, mutta hän ei saanut muita innostumaan. Jakku-Sihvonen miettii nyt jälkeenpäin, että "olisiko henkilöstön koulutuksen tutki-mukseen pitänyt lähteä Tampereellakin voimakkaasti mukaan?"²⁰¹ Olisiko se vahvistanut Tampereen - jo hajonneen - aikuiskasvatustutkimuksen asemaa?

Sen sijaan ajan merkit luettiin hyvin Helsingin yliopistossa, jossa Yrjö Enge-ström loi ns. "kehittävän työn tutkimuksen" koulukunnan. Jopa tamperelaiset

²⁰¹ Ritva Jakku-Sihvosen haastattelu 8.3.2017

Juha Sihvonen ja Eero Pantzar nostavat juuri Engeströmin perustaman tutkimussuunnan hyvänä esimerkkinä vahvasta koulukunnasta, jolla oli myös jatkajia. Toinen esimerkki on Turun yliopiston nuori ja aktiivinen tutkijaryhmä, jota veti Tampereelta lähtenyt Risto Rinne.²⁰²

Kun jälkeensä Jukka Tuomiston ja Eero Pantzarin haastaa kysymyksellä henkilöstökoulutuksesta, he vastaavat, että *"kieltämättä aktiivisuutta ei tässä ollut, olisi ehkä pitänyt olla, mutta ei ollut resursseja, kullakin oli omat tutkimuksensa. Alueella oli myös paljon 'amerikkalaista konsulttihöpinää'. Turun yliopiston yleinen aktiivisuus vähän myöhemmin yllätti."*²⁰³

Aikuiskoulutuksen ja sen tutkimuksen uusi suunta näkyi silloin tällöin myös Vapaan sivistystyön vuosikirjan ²⁰⁴ artikkeleissa. Esimerkiksi vuoden 1981 vuosikirjan²⁰⁵ artikkeleiden teemat ovat hyvin kuvaavia. Kirjoittajat ovat tunnetuimpia suuntauksen edustajia. Seuraavassa on kirjan sisällysluettelon otsikoita.

Yrjö Engeström: *Ammatillinen sosiaalisuus tutkimuksen kohteena*

Jaakko Virkkunen: *Kvalifikaatiovaatimusten määrittelemisestä ammatinopetuksen suunnittelussa*

Pentti Rauhala: *Aikuisten ammatillinen peruskoulutus*

Kari Purhonen: *Ammatillinen aikuiskoulutus investointina ihmiseen*

Paavo Tarvainen: *Valtion henkilöstön koulutus*

Jukka Tuomisto: *Vapaan sivistystyön suhde työelämään ja ammatilliseen opetukseen*

Risto Nevalainen: *Teknisen kehityksen haasteet ammatilliselle aikuiskoulutukselle*

²⁰² Juha Sihvonen ja Eero Pantzar kirjoittajalle 18.9.2017

²⁰³ Eero Pantzar ja Jukka Tuomisto kirjoittajalle 24.5.2017

²⁰⁴ Kyseinen vuosikirja on myös ollut tärkeä forum tutkijoille. Teos muuttui sittemmin Aikuiskasvatuksen vuosikirjaksi julkaisijan ollessa edelleen Kansanvalistusseura vuoteen 2014 saakka.

²⁰⁵ Vapaan sivistystyön XXV vuosikirja. Kansanvalistusseura 1981

Merkille pantavaa on se, että Jukka Tuomistokin vuosikirjan artikkelissaan pohdiskeli vapaan sivistystyön suhdetta ammatilliseen aikuiskoulutukseen. Aihetta käsiteltiin usein kentän seminaareissa. 1980-luvun loppua lähestyttäessä ja aikuiskoulutuksen ”markkinoiden” avauduttua teema oli entistä polttavampi kaikissa oppilaitosmuodoissa.

Matti Peltosta tutkijana huomattavasti lähempänä oli sen sijaan Tampereen yliopiston alainen, Hämeenlinnassa sijaitseva ammattikasvatuksen tutkimus- ja koulutuskeskus, jonka perustamista Peltonen oli tukenut. Yksiköstä ilmestyi 1990-luvulta lähtien useita ammatilliseen aikuiskoulutukseen liittyviä lisensiaattitutkimuksia ja väitöskirjoja. Voidaan hyvinkin sanoa, että Hämeenlinnaan syntyi toinen koulukunta, jonka ytimen muodostivat Juhani Honka ja Pekka Ruohotie – sekä opiskelijat, joita oli paljon. Tämän kirjoittaja näki itse omakohtaisesti, miten suuri joukko heitä tuli varsinkin ammatillisen koulutuksen piiristä. Hongalla ja Ruohotiellä oli erinomaiset suhteet koko koulutuksen kenttään, lähinnä tietenkin toisen asteen ammatilliseen koulutukseen sekä ammattikorkeakouluihin. Jo Hämeenlinnan tutkimuskeskuksen sijainti opettajakorkeakoulun ja Hämeen ammattikorkeakoulun fyysisessä läheisyydessä oli hyvä lähtökohta yhteistyölle ja opiskelija- sekä opettajarekrytoinnille.

Matti Peltosen valinta aikuiskasvatuksen professoriksi kuitenkin hajotti Urpo Harvan luoman koulukunnan. Viime kädessä tässä voidaan sormella osoittaa hänen valitsijoitaan ja hengenheimolaisiaan, jotka eivät halunneetkaan enää tukea vapaan sivistystyön tutkimusta ja Urpo Harvan perinnön säilymistä. Peltosen orientaatiot ei kuitenkaan voida pitää määritelmän mukaisena koulukuntana, vaikka hänellä kannattajansa olikin.

Eero Pantzar muistelee ²⁰⁶, että liittyttyään Tulevaisuuden tutkimuksen seuraan hän ehdotti yliopistolla laajaa tutkimishanketta teemalla ”Vapaan sivistystyön tulevaisuus”, mutta kannustavaa palautetta ei tullut, ja niin hanke jäi pohdiske-
lun asteelle. Pantzar itse lähtikin nyt mukaan pohjoismaiseen FOVU-projektiin.

²⁰⁶ Eero Pantzar kirjoittajalle 10.9.2017

Aulis Alanen ja Jukka Tuomisto jatkoivat Peltosen jälkeen 1980-luvulla Tampereen yliopiston aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksella tutkijoina ja Urpo Harvan koulukunnan seuraajina. Kumpikaan heistä ei kuitenkaan ottanut johtajuutta, jolla ehkä olisi kyetty säilyttämään edelleen Tampereen vahva asema uudessa aikuiskoulutuksen nousutrendissä. Näin ”juna meni ohi”. Tutkimuksen tietynlainen välivaihe jatkui Tampereella.

AIKUISKASVATUKSEN TEORIA JA KÄSITTEISTÖ VAHVISTUU: AULIS ALANEN TAMPEREEN TRADITION EDUSTAJANA

”Myöhään” professoriksi

Aulis Alasen valinta uudeksi aikuiskasvatuksen professoriksi vuonna 1986 merkitsi jälleen selvästi uutta vaihetta tamperelaisessa tutkimuksessa. 1980-luvun alkupuolen ristiriidat laitoksella olivat jääneet taakse. Jukka Tuomisto, Eero Pantzar ja Rainer Aaltonen sekä myös monet uudet tutkijat sopivat hyvin professorin rinnalle, vaikka heillä kullakin oli omat tutkimuksen kohteensa. Tampereen yliopiston aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitos oli edelleen mukana valtakunnallisissa hankkeissa.

Jo ennen Alasen professorivuotia menttiin koulutuspolitiikassa kohti *kysyntäpainotteista aikuiskoulutusta*. Aikuiskoulutus nähtiin koko yhteiskunnan rakenteellisen muutoksen välineenä. Jatkuvan koulutuksen periaatteesta rakennettiin koko kansan koulutusstrategian ydintä. Keskeiseksi kohderyhmäksi valittiin eri komiteamietinnöissä – esim. Koulutussuunnittelun neuvottelukunta 1983 - tilastojen perusteella ”niukasti koulutautunut väestö”, jonka koulutusmyönteisyyttä piti lisätä; koulutusta vieroksuvista, vähän koulutetuista oltiin huolissaan. Rinne ja Vanttaja kirjoittivat vähän kyynisesti, että ”aikuiskoulutuspolitiikan tekijät ottivat oikeudekseen puhua koulutushaluttomien puolesta, millainen heidän koulutusvalintansa pitäisi olla”.²⁰⁷ 1990-luvulla menttiin sitten jo ”iloisesti kohti oppimisyhteiskuntaa”.²⁰⁸ 1980-luvun aikuiskasvatuksen opiskelijoiden kokemusten mukaan aikuiskasvatus oppiaineena oli jo menettänyt vetovoimaansa muille tieteenaloille kuten sosiaalipsykologialle. Filander toteaa, että hyvin harvat pitivät aikuiskasvatusta omana juttuna. Keskeinen käsitteellinen konteksti oli nyt elinikäinen oppiminen, joka oli ”puheessa kaikkialla”.²⁰⁹

²⁰⁷ Rinne & Vanttaja 1999, 70-71

²⁰⁸ Sama, 48-55

²⁰⁹ Filander 2012, 140

Aulis Alasen tausta tiivistettynä oli se, että hän liittyi Tampereen koulukuntaan jo oltuaan opiskelijana Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa ja sittemmin yliopistossa. YKK:ssa Alanen suoritti 1953 yhteiskunnallisen tutkinnon, 1956 yhteiskuntatieteiden kandidaatin sekä 1961 lisensiaatin tutkinnon. Yliopistossa hän sitten väitteli pääaineenaan kansansivistysoppi vuonna 1969. Kosti Huuhkan jälkeen Aulis Alanen oli toinen alan tohtori Suomessa.

Alasen kytkee Tampereen koulukuntaan myös hänen työuransa kansansivistystyön piirissä, sillä hän toimi sekä Vaasan työväenopiston että myös Kansanvalistusseuran kirjeopiston rehtorina, osin ennen yliopistouraansa, osin sen välillä. YKK:ssa hän oli kansansivistysopin assistenttina 1960-luvun alkupuolen. Näin Alanen oli sekä Urpo Harvan ohjauksessa että työtoverina useita vuosia. Ennen varsinaista professuuria olivat vielä vuodet aikuiskasvatuksen lehtorina 1971 – 1983 sekä apulaisprofessorina 1983 – 1986.²¹⁰

Aikalaishaastatteluista nyt 2010-luvun lopulla syntyy Aulis Alasen edellä mainituista vuosista kuva, että hän vierasti jossain määrin ammatilliseen aikuiskoulutukseen kuuluvaa tutkimusta - mm. gradujen aiheissa - suosien mielellään edelleen vapaan sivistystyön teemoja. Tutkimuksen kohteista ja yleensä sen suunnasta väiteltiin Matti Peltosen professuurin aikana 1978 – 1984, eikä yksimielisyyttä oikein syntynyt. Kiistely jatkui koko Peltosen kauden.²¹¹

Alasen professorinimityksen ajankohdasta voidaan sanoa, että ”parempi myöhään kuin ei milloinkaan”, sillä ”vuoroaan” hän oli odottanut jo pitkään; katsoihan hän itsensä parhaaksi professorin viran hakijaksi jo vuonna 1977. Alanen olisi ikänsä puolesta voinut jatkaa virassa pidempään, mutta hän itse erosi siitä 62-vuotiaana vuonna 1991. Helsingin Sanomien tekemän professorihaastattelun mukaan nykyisin tarvitaan ”nuorta ja innovatiivista tutkijavoimaa”.²¹² Toisaalta Tampereen yliopiston kasvatustieteiden tiedekuntaan valittiin juuri professoriksi 57-vuotias hakija.

²¹⁰ Tuomisto 1989, 15-19

²¹¹ Juhani Hongan haastattelu 30.1.2017

²¹² Helsingin Sanomat 26.2.2017

Professorin virkaan hakijoita oli nytkin useita muita Alasen lisäksi: Yrjö Engeström, Yrjö-Paavo Häyrynen – jälleen – Pekka Ruohotie, Singa Sandelin ja Tapio Vaherva. Näistä Ruohotie ja Sandelin peruivat hakemuksensa. Asiantuntijoiksi oli pyydetty emeritus professori Urpo Harva, professori Heino Liimets Tallinnan yliopistosta, professori Seppo Kontiainen Helsingin yliopistosta sekä emeritus professori Matti Sainio. Liimets ei lausuntoa pyynnöistä huolimatta antanut, ja Harva kieltäytyi tehtävästä.²¹³ Näin ollen lausunto hakijoiden pätevyydestä aikuiskasvatuksen professorin virkaan saatiin vain Kontiaiselta ja Sainiolta.

Kontiaisen perusteellisessa, 38 sivua käsittävässä lausunnossa tuotiin hyvin esille Alasen siihenastisen tutkimustoiminnan kohteet: elinikäinen kasvatus, aikuiskasvatuksen käsite, aikuiskasvatuksen tieteelliset perusteet, vapaan sivistystyön tehtävät, aikuisdidaktiikka ja aikuiskasvattaja, Suomen aikuiskasvatus kansainvälisessä vertailussa. Johtopäätös tästä oli kirkas: *Alanen on pätevä aikuiskasvatuksen ja erityisesti vapaan sivistystyön asiantuntija, on määrätietoisesti suuntautunut aikuiskasvatuksen ongelmien tutkimukseen.* Erikseen Kontiainen mainitsi Alasen empiirisen tutkimuksen näytöt, joita hän ei pitänyt vakuuttavina.²¹⁴

Engeströmiä Kontiainen ei pitänyt pätevänä, sillä ”edelleen puuttuu sellainen kokoava ja vaativa tutkimus, jossa hän olisi pyrkinyt testaamaan teoreettisia lähestymistapoja”. Häyrysen Kontiainen arvioi olevan ansioitunut tutkija, joka on erikoistunut aikuisen koulutettavuuden, oppimisen sisäisten edellytysten ja koulutuksellisten menetelmien tutkimukseen: *”Häyrynen on ansioitunut psykologian tutkija, jonka tieteellisessä tuotannossa painottuu yhteiskuntapoliittinen tutkimusote”*. Vahervaa Kontiainen piti samoin ansioituneena tutkijana, mutta oli kuitenkin epävarma hänen pätevyydestään juuri aikuiskasvatuksen professorin virkaan.²¹⁵

Kontiaisen kokoava vertailu hakijoiden kelpoisuudesta on mielenkiintoinen. Täysin poiketen vuoden 1977 vaalista Aulis Alasen suurimpina ansioina olivat

²¹³ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat 1985, 13.3

²¹⁴ Sama, 11.12

²¹⁵ Sama

Aikuiskasvatuksen professori (1986 - 1991) Aulis Alanen (Tampereen yliopiston arkisto)

"erityisesti aikuiskasvatuksen teorian ja käytännön alueilla". Kontiainen viittasi myös toiseen tärkeään näkökulmaan Alasen puolesta, näkökulmaan, joka ei sekään paljon painanut edellisen vaalin yhteydessä:

*"Alanen edustaa puhtaimmin Tampereen yliopiston aikuiskasvatuksen perinnettä erityisesti vapaan sivistystyön tutkimuksen ja asiantuntemuksen osalta. Häyrynen on suuntautunut sekä teoreettisissa että empiirisissä tutkimuksissaan selvittämään mielestäni hyvin keskeisiä aikuiskasvatuksen kysymyksiä, erityisesti koulutuksen edellytyksiä."*²¹⁶

Kontiainen asettikin Alasen ensimmäiselle ehdokassijalle ja Häyrysen toiselle.

Emeritus professori Matti Sainio arvioi - perinteisellä kirjoituskoneella tehdyssä ja monia käsinkirjoitettuja lisäyksiä sisältäneessä - lausunnossaan virkaan päteviksi Alasen, Häyrysen ja Vahervan. Sainio asetti kuitenkin Alasen pätevyysjärjestyksessä vasta kolmannelle sijalle perustellen tätä siten, että *"Alasen näkökulma on kapea, sillä hän käsittelee pääosin vapaasta sivistystyöstä periytyviä työmuotoja ja opintokerhoja aikuiskasvatuksen uusimpien alan laajentumien jäädessä vähemmälle"*.²¹⁷ Sainio jatkoi:

*"Alasen tutkimus 'Oppimismahdollisuuksien tasoittaminen' on tärkeä lisä sivistyspolitiikan edellytysten tutkimiseen. Johtopäätöksenä on kuitenkin probleemanasettelusta johtuen sivistyksellinen huono-osaisuus. Kärjistetysti tekijä väittää, että huono-osaisuuden kasautuminen on yhteiskuntarakenteen tulos. Tässä ei oteta huomioon, että yksilöllä on sosiaalisen perimän ohella myös biologinen, geenien perimä, joka aiheuttaa alenevan säätykierron. Aikuiskasvatuksella on tärkeä tehtävä sosiaalisen huono-osaisuuden tasoittamisessa, mutta biologisen huono-osaisuuden osalta sillä on vain terapeuttilinen merkitys."*²¹⁸

Voidaan sanoa, että Sainio liikkui aivan eri maailmassa kuin Kontiainen. Lausunnosta saa helposti sen kuvan, että sen antaja ei ollut erityisen hyvin perillä

²¹⁶ Sama, lausunto 7.11.1985

²¹⁷ Sama, 11.12

²¹⁸ Sama

siitä, missä aikuiskasvatuksen ja koulutuksen maailmassa 1980-luvulla jo menttiin – vaikka hän vaatikin näiden trendien huomioonottamista. Sainion lausunnon jälkiosa on erikoisuudessaan silmiinpistävä:

”Aikuiskasvatuksen kannalta mielenkiintoinen on eri aikoina esiintynyt ns. vakuuttelukieli. Kun kylmästi laskelmoiva poliitikko Kustaa II Adolf sekaantui 30-vuotiseen sotaan, ei hänen tarkoituksensa suinkaan ollut evankelisen uskonnonvapauden puolustaminen vaan aivan muu. Eräänä aikuiskasvatuksen tärkeänä tehtävänä onkin pidettävä ´rokotuksen´ antamista tätä yhteiskunnan syöpää vastaan!”²¹⁹

Erikoinen oli myös Sainion lausunnon osa, jossa hän kritisoi sitä, ettei vapaan sivistystyön piirissä ole ”otettu huomioon 1890-luvulla pidettyjä lomakursseja, joiden tavoite oli sivistyksellinen”.²²⁰

Lausunnonantajien käsitys aikuiskasvatuksesta tieteenä poikkesi huomattavasti toisistaan, minkä taustalla oli luonnollisesti lausuntojen kirjoittajien kovasti erilainen asema suhteessa tieteeseen yleensä ja aikuiskasvatukseen erityisesti. Jo vähän aikaa Helsingin yliopistossa aikuiskasvatuksen professorina toimineen Kontiaisen mukaan aikuiskasvatus on:

”... aikuisen opiskelua ja koulutusta tutkiva tieteenhaara. Keskeinen kriteeri on aikuisen suhde työelämään. Aikuinen voidaan nähdä yhteiskunnan jäsenenä, jonka toimintaympäristö ja yksilölliset ominaisuudet paljolti säätelevät myös kasvatusta ja koulutusta. Toteutusalueena on perinteisesti ollut vapaa sivistystyö mutta yhä voimakkaammin ammatillinen aikuis-koulutus. Aikuiskasvatus on tieteenalana luonteeltaan poikkitieteellinen.”²²¹

Matti Sainio oli tässäkin omalla linjallaan, joka piti aikuiskasvatuksen määrittelyä ylipäättään mahdottomana:

²¹⁹ Sama

²²⁰ Sama

²²¹ Sama

*"Aikuiskasvatus on niin moninainen alue, että olisi täysin mieletöntä vaatia, että viran haltija olisi perillä niiden alojen yksityiskohdista, joilla aikuiskasvattaja joutuu toimimaan."*²²²

Aika paljon Sainion taustaa selittää hänen lausuntonsa loppuosa: *"Aikuiskasvatuksen menestyksellinen tutkimus ja opetus edellyttävät kulttuurifilosofian perusteellista tuntemusta."*²²³ Voi kysyä, että Urpo Harvan henkikö yhtäkkiä tulvahti Tampereen yliopistolle.

Huolimatta siitä, että asiantuntijalausunnot eivät täysin selvästi puoltaneet Alasen valintaa, hän aikuiskasvatuksen professuurin kuitenkin sai. Ehkä nyt painoi enemmän Kontiaisen tekemä ehdokasasettelu, josta ei tiedekuntaneuvostossa haluttu poiketa. Voidaan myös olettaa, että neuvoston mielestä nyt oli vihdoin Aulis Alasen "vuoro".

Alanen tutkijana

Alasen väitöskirja *"Edistävä ja viihdyttävä opintokerhotoiminta"* on ennen kaikkea metodisesti erilainen kuin Harvan tieteelliset julkaisut. Jo tutkimuksen alussa käsitteiden määrittely tehdään nojautuen sosiologian ja sosiaalipsykologian tutkijoihin. Aineiston tutkija hankki kahdella kyselyllä, ohjaajille ja jäsenille lähetetyillä lomakkeilla. Menetelmä oli umpimähkäinen ositettu ryväsotanta. Aineisto analysoitiin ristiintaulukoinnin avulla. Pääpaino oli kolmen muuttujan asetelmissa, siis selvästi tilastotieteen puolella.²²⁴

Väitöskirjan kohderyhmä oli kuitenkin vapaassa sivistystyössä, opintokerhoissa, joista väittelijällä oli etukäteen hyvä käytännön kokemus. Johtopäätöksissä väittelijä toteaa, että *"aikuiskasvatuksen päämääriä ja sivistyspolitiikkaa koskeva kysymys on, missä määrin opintokerhotyötä pitäisi pyrkiä opinnollistamaan, toisin sanoen kohottamaan kerhojen vaatimustasoa"*. Toisaalta oli pakko vetää myös se johtopäätös, että opinnollisuuden vaatimustason nostaminen vähentää

²²² Sama, lausunto 15.8.1985

²²³ Sama

²²⁴ Alanen 1969, 14-27

viihdyttämisen mahdollisuuksia”.²²⁵ Tulos kertoo siitä ongelmasta, mitä vapaassa sivistystyössä on jouduttu pohtimaan jo vuosikymmenten ajan.

Mielenkiintoista on, miten Alanen jo väitöskirjassaan ottaa esille ammatillisten opintojen merkityksen: ne kykenevät parhaiten virittämään myös opinnollisia toimintavalmiuksia. Näin hän asettui kannattamaan ”opinnollista” aikuiskasvatusta.

Väitöskirjan esipuheessa väittelijä kiittää niitä tutkijoita, joilta hän oli saanut ohjausta tutkimusprosessin kuluessa. On luonnollista, että Urpo Harva tuodaan esille kahdessakin kohdassa, vaikka tutkimus poikkeaa hänen erityisalueeltaan. Harva toimi myös yliopiston valitsemana tarkastajana. Alanen kiittää Harvaa erityisesti ”kannustuksesta”.²²⁶ On selvää, että Harvan johtamalle oppiaineelle oli kovasti eduksi, että nyt voitiin esittää siihen kuuluva toinen väitöskirja.

Aulis Alasen ensimmäisessä juhlakirjassa Jukka Tuomisto – joka tunsikin ensiksi mainitun erinomaisen hyvin – listaa Alasen keskeisiksi tutkimusalueiksi seuraavat: järjestömuotoinen sivistystyö, elinikäinen kasvatus, aikuiskasvatuksen käsitteistö ja sen tieteelliset perusteet, vapaan sivistystyön tehtävä, aikuisdidaktiikka, aikuiskasvattaja sekä aikuiskasvatuksen kansainvälinen keskustelu. Tuomisto liittää Alasen myös esille tuomaansa aikuiskasvatuksen ”suureen linjaan”, *sivistyksellisen tasa-arvon edistämiseen*.²²⁷ Kirjassaan Johdatus aikuiskasvatukseen²²⁸ Alanen määrittelee sivistyksellisen tasa-arvon seuraavasti:

”Jokaisella aikuisella tulisi olla tasavertaiset mahdollisuudet oman persoonallisuutensa jatkuvaan kehittämiseen sekä työ-, yhteiskunta- ja kulttuurielämäänsä osallistumisen kannalta riittävien tietojen ja taitojen hankkimiseen.”

Tampereella jo 1970-luvulla toimineet tutkijat Eero Pantzar ja Juha Sihvonen nostavat edelleen sivistyksellisen tasa-arvon käsitteen tuon ajan ehkä tärkeim-

²²⁵ Sama, 116-117

²²⁶ Sama, 15-19

²²⁷ Tuomisto 1989

²²⁸ Ks. Alanen 1987

mäksi tutkimuspoliittiseksi linjanvedoksi; se oli sen identiteetti.²²⁹ Aulis Alasen ohella tästä on paljon kirjoittanut myös Jukka Tuomisto. Yhtenä esimerkkinä on Tuomiston Tasa-arvoasiain neuvottelukunnalle tekemä tutkimus ”Aikuiskoulutus sukupuolten välisen tasa-arvon näkökulmasta”. Tuomiston johtopäätökset olivat tosin pessimistiset aikuiskoulutuksen kannalta: *”On todettava, että aikuiskoulutuksen mahdollisuudet edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa ovat vähäiset, sillä ne eriarvoisuustendenssit, jotka tutkimuksessa havaittiin, ovat saaneet alkunsa jo aikaisemmin.”*²³⁰ Vielä 1980-luvun lopulla Tuomisto nosti sivistyksellisen tasa-arvon aikuiskasvatuksen ”suureksi linjaksi”. Koulutuspolitiikan tasolla tämä tarkoitti sitä, että *”eri väestöryhmien omat tavoitteet otetaan tasapuolisesti huomioon”*.²³¹ Vuonna 1994 hyväksytyssä pro gradu-tutkielmassaan Sirkka Sippola päätyi kuitenkin siihen, että koulutuksen tasa-arvo aikuiskoulutuksen tavoitteena säilyi 1980-luvun puoliväliin asti, mutta sen jälkeen käsite ei erikseen määriteltynä tavoitteena enää esiintynyt virallisissa julkaisuissa.²³²

Aulis Alasen syntymän 75-vuotisjuhlakirjassa Tuomisto tiivistää Alasen keskeisimmiksi ansioiksi tieteen piirissä *aikuiskasvatuksen tutkimuksen ja teorian muodostuksen syventämisen*. Hän katsoo myös, että Alanen oli suoraan Urpo Harvan aloittaman ”humanistisen linjan jatkaja”. Hyvin vaikuttavaksi Alasen työn tutkijana ja tieteellisenä kirjoittajana teki sekin, että hän sai monia seuraajia, jotka olivat olleet mukana Alasen ”opintokerhossa”.²³³

On selvää, että Alasen tieteellistä kirjoitustyötä tukevana merkittävä rooli oli ollut Aikuiskoulutuskomiteoiden pääsihteerin tehtävä 1970-luvun alkupuolella. Tällä foorumilla Suomessa ensimmäisen kerran otettiin haltuun sekä koko siihenastinen aikuiskasvatus – käytännössä paljolti vapaa sivistystyö – että myös luotiin uudet, huomattavasti laajemmat suuntaviivat aikuisten kouluttamiselle. Liikkeelle lähdettiin peruskäsitteistä, joita olivat tuolloin jo esillä ollut aikuiskasvatus sekä uutena aikuiskoulutuksen käsite. Komitea ei ottanut kantaa käsit-

²²⁹ Juha Sihvonen ja Eero Pantzar kirjoittajalle 18.9.2017

²³⁰ Tuomisto 1975, 39

²³¹ Tuomisto 1989, 31-53

²³² Sippola 1994, 59-61

²³³ Tuomisto 2006, 7-12

teiden suhteeseen, mutta totesi, että toimeksiannossa aikuiskoulutus määriteltiin yläkäsitteeksi. Tähänhän viittasi jo ensimmäisen komitean nimi: Aikuiskoulutuskomitea. Muut keskeiset avainsanat olivat vapaa sivistystyö, jatkuva eli elinikäinen kasvatus, kolmas koulutustie sekä aikuisten ammatillinen erityiskoulutus.²³⁴ Komiteassa oli vahvasti juuri viimeksi mainittua painottava henki, jonka taustalla olivat yhteiskunnalliset tekijät.

Komitean sihteeri oli avainasemassa jo käsitteiden määrittelystä lähtien. Tuomisto arvioi myöhemmin, että keskeiset henkilöt komitean työskentelyssä olivat sen puheenjohtaja Veli Lehtinen sekä Aulis Alanen. Heidän lisäksi Tuomisto nostaa esiin komitean työvaliokunnan jäsenen Kosti Huuhkan.²³⁵ Aulis Alanen joutui – tai pääsi – komiteassa pohtimaan uutena alueena ammatillisen aikuiskoulutuksen kysymyksiä, mutta tähän hän lähti ennakkoluulottomasti liikkeelle ymmärtäen hyvin sen tarpeet.

1980-luvulla Tampereen yliopiston aikuiskasvatuksen apulaisprofessorina sekä vt. professorina Alanen kirjoitti edellä mainitun Yleisradiolle aikuiskasvatuksen peruskurssin kirjan ”Johdatus aikuiskasvatukseen”, jota voidaan pitää teoreettisesti hyvin perusteellisena. Teoksen pääkohdat olivat historiaosuus, käsitteet, tehtäväalueet, aikuiskasvatuksen tutkimus, aikuisdidaktiikka sekä osallistuminen. Alanen määritteli tässä aikuiskasvatuksen poiketen jonkin verran komiteasta:

*”Aikuiskasvatus on organisoitua kasvatustoimintaa, jonka avulla aikuiset voivat normaalimuotoisen kouluopetuksen ulkopuolella toteuttaa tavoitteellisesti etenevää oppimista.”*²³⁶

Tämän jälkeen määriteltiin hyvin tarkoin oppijain ”aikuisuus” ja tavoitteinen oppiminen. Alasen kynänjäljessä tässäkin näkyy jo vuosia sitten tehty väitöskirja; aikuisten oppiminen on tavoitteellista, ”edistävää”, ei viihteellistä.

²³⁴ Aikuiskoulutuskomitean I osamietintö, 7-19

²³⁵ Tuomisto 2014, 324-325

²³⁶ Alanen 1985, 15

Alasen yksi merkittävimmistä tieteellisistä saavutuksista oli ilmeisesti *elinikäisen kasvatuksen* käsitteen huolellinen analysointi ja käsitteen määrittely. Yhdessä Juha Sihvosen kanssa toimitetun samannimisen teoksen ensimmäisessä luvussa käsite määriteltiin näin:

*"Elinikäisen kasvatuksen periaate on kasvatuksellinen kokonaisnäkemys, jonka mukaan ihmisen oppiminen ulottuu jatkuvana kasvuprosessina koko elämänaikaan kattaen kaikki elämäkaudet."*²³⁷

Tässä Alanen erotti selvästi käsitteet *elinikäinen kasvatus* ja *elinikäinen oppiminen* toisistaan: oppimista tapahtuu mitä erilaisimmissa tilanteissa, mutta kasvatus on "tietoista olosuhteiden järjestämistä oppimista varten".²³⁸ Tuomiston mukaan elinikäisen oppimisen käsite syrjäytti vähitellen lähes kokonaan elinikäisen kasvatuksen käsitteen, vaikka molemmilla olikin oma merkityksensä.²³⁹ Rinne puolestaan piti 2000-luvun alussa julkaistussa artikkelissaan elinikäisen oppimisen käsitettä "liian heiveröisesti tunnistettuna itsestäänselvyytenä". Rinne korostikin "yksilöiden kykyä itse arvioida ja tehdä omia valintoja".²⁴⁰ Ilmeisesti viimeisimpiä arvioita elinikäisen oppimisen käsitteen asemasta yhteiskunnallisessa keskustelussa on Heikki Silvennoisen artikkeli, minkä mukaan elinikäinen oppiminen nähdään nyt 2010-luvulla ikään kuin "*elämänlaajuisena oppimisena*", ja että kaikki elämänalueet ovat oppimisympäristöjä.²⁴¹

Alasen artikkeli aikuiskasvattajan ammatin ja sen professionalistumisesta²⁴² oli myös tärkeä aikanaan, koska käsittelytapa ja tulokset olivat uusia. Näin hän lähestyi Urpo Harvan tieteellistä elämäntyötä. Harvan tapaan myös Aulis Alasen kirjallisesta tuotannosta tehtiin luettelo ²⁴³, joka on lähes yhtä laaja kuin Urpo Harvan. Ennen väitöskirjaa teemat liittyivät useimmin juuri järjestömuotoiseen sivistystyöhön ja opintokerhoihin, esimerkiksi Opintotoveri-lehdessä.

²³⁷ Alanen 1983, 14-15

²³⁸ Sama

²³⁹ Tuomisto 1996, 21

²⁴⁰ Rinne 2003, 14-15

²⁴¹ Silvennoinen 2014, 378-379

²⁴² Alanen 1980

²⁴³ Ks. Kriittinen ajattelu aikuiskasvatuksessa 1989, Vapaan sivistystyön 31. vuosikirja, 173-183

1970-luvulla teemoina ovat usein keskeiset käsitteet, oppimismahdollisuudet, aikuiskasvatus tieteenä, aikuisdidaktiikka, elinikäinen oppiminen, aikuiskasvatuksen tehtäväalueet.²⁴⁴

Seuraavassa Alasen muutamia tärkeimpiä vapaan sivistystyön teoriaa koskevia teoksia ja artikkeleita:

- Zachris Castrén ja 1970-luvun opisto (1969)
- Persoonallisuuden kehittyminen vapaan sivistystyön tavoitteena (1970)
- Sivistysjärjestöjen tehtäväkuvan muutos (1986; ns. OKELA-projekti)

Aulis Alasen tieteellinen toiminta oli hyvin vaikuttavaa myös hänen muun osallistumisensa kautta. Yksi merkittävimmistä kentistä oli Aikuiskasvatuksen tutkimusseura, jossa hän toimi sihteerinä, johtokunnan jäsenenä, varaesimiehenä ja esimiehenä 1960-luvulta 1980-luvulle. Julkaisupuolella Alanen oli mukana paitsi kirjoittajana myös toimituskunnan jäsenenä ainakin Vapaan sivistystyön vuosikirjassa, aikakauskirja Kasvatuksessa, Aikuiskasvatus-lehdessä sekä Adult Education in Finland-lehdessä.²⁴⁵ Tampereen yliopiston lisäksi Alanen oli dosenttina aikanaan Helsingin, Jyväskylän ja Oulun yliopistoissa.

Toisaalta Aulis Alasen leimaaminen vain vapaan sivistystyön edustajaksi ja vieraaksi suhteessa ammatilliseen aikuiskoulutukseen ei ole oikeutettua, koska Alanen oli jo Aikuiskoulutuskomiteassa hyväksynyt uusien tuulien välttämättömyyden; komiteassa ei tässä ollut erimielisyyksiä. Osoitus Alasen tasapuolista suhtautumisesta myös ammatilliseen aikuiskoulutukseen on hänen vuonna 1992 ilmestynyt kirjansa ”Suomen aikuiskasvatuksen organisaatiomuodot”,

²⁴⁴ Sama

²⁴⁵ Tuomisto 1989, 16-17

jossa hän torjuu sen esiin tuodun käsityksen, että Aikuiskoulutuskomitea olisi asettanut tuotantoelämän tarpeet ensisijaisiksi.²⁴⁶

Aikuiskasvatuksen opiskelu kiinnosti kuitenkin edelleen, seuraavassa 1980-luvun tilastoa sekä opiskelijamäärien että suoritettujen tutkintojen mukaan.

Taulukko 3. Tampereen yliopistossa vuosina 1986 - 1990 suoritettut aikuiskasvatuksen tutkinnot, jatko-opiskelijat sekä koko opiskelijamäärä²⁴⁷

VUOSI	YLEMPI KK	LISENSIAATTI	TOHTORI	JATKO-OPISK.	OPISK. YHT.
1986-1987	5	-	1	18	112
1987-1988	6	-	-	21	120
1988-1989	6	-	-	24	127
1989-1990	6	2	-	24	122

Taulukosta 3 voi todeta, että vaikka opiskelijamäärä oli suhteellisen korkea, suoritettuja tutkintoja vuosittain ei ollut paljon, ylempiä opinnäytetöitä oli tarkastelukaudella vain kolme.

Rinteen ja Vanttajan tekemän selvityksen mukaan vuosina 1970 - 1992 koko maassa tehtiin seitsemän aikuiskasvatukseen liittyvää väitöskirjaa. Sisällöllisesti painopiste oli vapaassa sivistystyössä. Yleisiä teemoja olivat aikuisten oppiminen ja opettaminen, aikuiskoulutukseen osallistuminen, aikuiskoulutuksen ja työelämän väliset yhteydet sekä aikuiskouluttajan ammatti. Keskeiset tutkimustahot olivat tuolloin Tampereen yliopisto sekä Valtionhallinnon Kehittämiskeskus VKK.²⁴⁸ Tehtyjen tutkimusten aiheet jakaantuivat niissä siten, että Tampereella painopiste oli aikuiskasvatuksen sosiologiassa (45 %) ja VKK:lla didaktiikka (55 %).²⁴⁹ Jälkimmäisen laitoksen tutkimusten painottumisen taustalla on nähtävä sen tehtävä henkilöstön koulutuksen kehittäjänä tutkimustiedon pohjalta.

²⁴⁶ Alanen 1992, 12-13

²⁴⁷ Tampereen yliopiston toimintakertomukset 1986-1990

²⁴⁸ Rinne & Vanttaja 1998, 29

²⁴⁹ Vanttaja 1993, 73-91

Vanttajan pro gradu-tutkielman mukaan edellä mainittuina vuosina tehtiin yhteensä noin 120 aikuiskasvatuksen tutkimusta. Niiden aiheet tutkija on jaotellut seuraavasti:²⁵⁰

- Didaktiikka 30 %
- Kasvatuksen sosiologia 20 %
- Psykologia 15 %
- Filosofia, historia 10 %
- Muut 30 %

Tutkimusten tarkempi erittely osoittaa ennen kaikkea tilastollisten selvitysten suurta osuutta:²⁵¹

- Vertaileva aikuiskasvatustiede 5 %
- Aikuiskoulutuksen taloustiede 3 %
- Koulutustarve 29 %
- Tilastolliset selvitykset 47 %
- Muut 16 %

Kaksi eniten tutkittua aluetta 1970- ja 1980-luvuilla olivat puolestaan aikuisdidaktiikka (30 %) ja toisaalta aikuiskasvatuksen sosiologia (19 %).²⁵²

Tutkijan yhteenvedon mukaan pääosin tuona aikana tehtiin ”pedagogis-psykologista tutkimusta”. Silmiinpistävin piirre oli *vapaata sivistystyötä koskevan tutkimuksen määrän huomattava lasku* 1980-luvun lopulla ammatilliseen aikuis-koulutukseen kuuluvien teemojen tullessa vastaavasti suosituimmiksi.²⁵³ Vaherva tulkitsi Aikuiskasvatus-lehdessä painopisteen muutosta niin, että ”aikuiskasvatuksen tutkimus on ollut tähän asti paljolti säilyttävää, vasta nuorempi tutkimus on omaksunut kriittisen aspektin”.²⁵⁴

²⁵⁰ Sama

²⁵¹ Sama

²⁵² Sama; vrt. Pantzar 1985

²⁵³ Sama

²⁵⁴ Sama

Tutkimuksen suunnan muutoksen taustalla oli selvästi nähtävissä ollut aikuis-koulutuksen tulo keskeiseksi tekijäksi sekä työvoimapolitiikassa että työpaikko-jen henkilöstön kehittämisessä. Aulis Alanenkin kirjoitti lehteen pääkirjoituksen otsikolla ”Miten aikuiskasvatuksen tutkimus palvelee käyttäjiä?”.²⁵⁵ Alanen oli näin erittäin selvästi tietoinen siitä, mikä oli tutkimuksen konteksti 1980-luvun lopulla.

Aikuiskasvatustutkimuksen suunta näkyi myös tutkimusprojekteissa. Pantzarin mukaan näet aikuiskasvatusjärjestelmän osa-alueisiin liittymisessä yleissi-vistävän aikuiskoulutuksen osuus oli selvästi pienin, vain 18 %, kun taas am-matillisen koulutuksen osuus oli suurin, 38 %. Pantzarin arvio oli, että ”kehitys-suunta näyttää olevan kohti ammatillista aikuiskoulutusta tai aikuiskasvatusta laajasti käsittelevää tutkimusta”. Tutkija arvioi myös tutkimustoiminnan tulevia tarpeita: ”Yhtenä laaja-alaisena lähtökohtana yksittäisten tutkimusongelmien tunnistamisessa on ammattien ja työtehtävien tulevaisuuden kehityksen arvi-ointi.”²⁵⁶

Työtovereita: ”hengenheimolainen” ja toinen ”välimaastossa”

Jukka Tuomisto on syytä tässä yhteydessä nostaa uudestaan esiin Aulis Alasen pitkäaikaisena työtoverina ja ”hengenheimolaisena”. Alasen professuurin aika-na sekä hän itse että varsinkin Jukka Tuomisto julkaisivat useita tutkimuksia. Merkittävin oli tietysti Tuomiston väitöskirja juuri Alasen virkakauden alussa vuonna 1986. Väitöskirjan aihe oli Tuomistolle jo ennestään tuttua, ei vapaan sivistystyön tarkastelua vaan teollisuustyönantajien koulutukseen liittyvä: ”*Te-ollisuuden koulutustehtävien kehittyminen. Tutkimus teollisuustyönantajien koulutus-toiminnan ja kvalifikaatiointressien historiallisesta kehityksestä Suomessa*”.²⁵⁷ Teos on massiivinen, yhteensä 500 sivua, mikä on kasvatustieteen väitöskirjaksi huo-mattava. Tutkimusmetodi on historialliskvalitatiivinen. Jo julkaistuja teollisuu-den koulutustilastoja on taitavasti käytetty hyväksi. Teoreettinen viitekehys on rakennettu kvalifikaatio-käsitteestä. Väittelijä oli käyttänyt lähteinä runsaasti

²⁵⁵ Aikuiskasvatus 5/1985

²⁵⁶ Pantzar 1986, 4-6

²⁵⁷ Tuomisto 1986

myös Matti Peltosen tuotantoa tällä alueella. Väitöskirjallaan Jukka Tuomiston voisi hyvinkin sanoa edustaneen Urpo Harvasta ja Aulis Alasesta poikkeavaa koulukuntaa ja samalla lähentyneen Peltosta. Tämä oli kuitenkin tyypillistä Tuomistoa: toisaalta hänen tutkimuksistaan osa liittyi juuri työelämän aikuis-koulutukseen, toisaalta osa taas perinteiseen vapaaseen sivistystyöhön ja aikuiskasvatukseen yleisesti. On myös muistettava se jo edellä todettu, että Tuomisto oli 1970-luvun alussa kirjoittanut Heikki Lehtosen kanssa aikuisväestön koulutukseen osallistumista käsittelevän laajan peruskartoituksen Aikuiskoulutuskomitealle.

Seuraava luettelo Tuomiston muista tutkimuksista vuosilta 1982 – 1997 valaisee hyvin hänen monipuolisuuttaan tutkijana. Monipuolisuuden lisäksi Tuomisto oli myös varsin tuottelias tutkija: hänen omien laskujensa mukaan 2000-luvulle tultaessa nimikkeitä oli yhteensä jo yli 200. Seuraavien esimerkkien avulla pyritään vain osoittamaan tutkimusten pääalueita.

- Työelämän aikuiskasvatus Suomessa (1982)
- Humanistin teemojen tuntumassa (1985, yhdessä muiden kanssa)
- Kansanvalistuksesta aikuiskasvatukseen (1991)
- Aikuiskasvatuksen perusaineita (1992)
- Elinikäinen oppiminen (1994, yhdessä muiden kanssa)
- Yhteiskunnan rakenteet ja elinikäinen oppiminen (1996, yhdessä muiden kanssa)
- Työn muutos ja oppiminen (1997, yhdessä muiden kanssa)

Tuomiston toista tutkimussuuntaa edustaa hyvin luettelossa mainittu ”Aikuiskasvatuksen perusaineita”. Kirjassa pohditaan aluksi perusteellisesti vapaan sivistystyön historiallista kehitystä sekä arvolähtökohtia. Harvan ja Alasen tapaan - Snellmanista lähtien - viimeisessä luvussa kirjoittaja ottaa hyvin haltuun elinikäisen oppimisen käsitteen. 1990-luvun alkuun saakka sitä oli Tuomiston mukaan käsitelty ”pinnallisesti”. Nyt tarvittiin ei-formaalisen kasvatuksen kehittämistä sekä sen liittämistä ja integrointia formaaliseen ja informaaliseseen

kasvatukseen; oli mentävä *"koulutuksen kehittamisestä oppimisen kehittämiseen*. Kirjan synteesi onkin: *"Olisi kehitettävä kaikkia oppimismuotoja ja selvitettävä niiden merkitys yksilön elämään ja ammattiuraan."*²⁵⁸ Jukka Tuomiston koko kirjallisen tuotannon laajuus tuli hyvin esiin hänen haettuaan Aulis Alaselta vapautunutta aikuiskasvatuksen professorin virkaa vuonna 1991: ansioluettelossa oli yhteensä 141 nimikettä.²⁵⁹

Vahva osoitus Tuomiston ja Alasen läheisestä suhteesta on paitsi ensiksi mainitun rooli Alasen juhla kirjoissa myös yhdessä muiden kirjoittajien kanssa tuotettu kirja *"Edistävä ja viihdyttävä aikuiskasvatus: Aulis Alanen aikuisopetuksen laatua etsimässä"*²⁶⁰, joka ilmestyi vuonna 2006, siis jo vuosia Alasen poismenon jälkeen. Professoritasolta mukana on myös Åbo Akademin tutkija Petri Salo, jota voidaan pitää Alasen ja Tuomiston tutkimusorientaatiota lähellä olevana, jos kohta oman tien kulkijana.

Aulis Alasen ja Jukka Tuomiston tutkijatovereista pitää erikseen ottaa esille tässä yhteydessä uudelleen myös *Eero Pantzar*, joka oli Tampereen yliopiston palveluksessa assistenttina ja lehtorina sekä viimeksi ma. professorina 2010-luvulle asti. Pantzarin tutkimusten teemat jakaantuvat neljään osaan: vapaaseen sivistystyöhön, ammatilliseen aikuiskoulutukseen, verkko-oppimiseen sekä kansainvälisiin vertailuihin. Jo vuonna 1973 ilmestyi tutkimus *"Vapaa sivistystyö aikuiskasvatuksessa tavoitteiden ja tehtävien toteuttajana"*. 1980-luvun alussa Pantzar julkaisi tutkimuksen *"Työaika ja vapaa-ajan opiskelu kansalaisopistossa"*. Väitöskirja *"Aikuiskasvatustutkimus viidessä maassa"* (1985) ennakoii kirjoittajan mielenkiintoa aikuiskasvatuksen kansainvälisiin kysymyksiin, erityisesti silloisessa Saksan liittotasavallassa. Voidaan sanoa, että tutkimus oli uraauurtava Suomessa. Sen tavoitteena oli *"vertailla viidessä eri maassa suoritettua aikuiskasvatustutkimusta tekemällä analyysi tutkimuksen yleisestä asemasta ja konkreettisista edellytyksistä"*.

²⁵⁸ Tuomisto 1992, 164-182

²⁵⁹ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat I/1992, 9.3

²⁶⁰ Tuomisto & Salo 2006

**Aikuiskasvatuksen apulaisprofessori/professori (1985 - 2012) Jukka Tuomisto
(Tampereen yliopiston arkisto)**

Vertailu tehtiin useita indikaattoreita käyttäen. Väitöskirjan johtopäätös oli, että maiden väliset erot näkyvät selvempinä tutkimustoiminnan yleisissä lähtökohdissa kuin suoritetussa tutkimuksessa erityisesti sisällöissä.²⁶¹

Jos pohditaan tässä sitä, mihin ryhmään laitoksen sisällä Eero Pantzar kuului väitöskirjan perusteella, voidaan jotakin päätellä siitä, että ainakin lähdeluettelosta löytyy sekä Aulis Alasen että myös Matti Peltosen julkaisuja, mikä kertoo hänen asettumisestaan välimaastoon.

Eero Pantzar itse muistelee myöhemmin, että väitöstutkimuksen aihe ei tullut Aulis Alasen suunnasta vaan siitä, että hän oli mukana työryhmässä, joka tutki teemaa; näin aineiston saatavuus oli helpompaa. Seuraavana vuonna ilmestyi Pantzarin tutkimus ammatillisesta aikuiskoulutuksesta nimikkeellä ”Valtio henkilöstökouluttajana”.

Kun Jukka Tuomisto oli edelleen 1980-luvulla mukana valtakunnallisissa tutkimushankkeissa, osallistui Eero Pantzar aktiivisesti Pohjoismaiseen tutkimusyhteistyöhön, mitä hän itse pitikin erinomaisen tärkeänä sekä kansallisella että pohjoismaisella tasolla. Yksi merkittävimmistä 1980-luvun lopulla oli edellä mainittu FOVU-projekti, jonka puitteissa arvioitiin aikuiskasvatustutkimuksen kokeilu- ja kehityssuuntia 1970- ja 1980-luvuilla. Projektin tuloksena keskeisiksi alueiksi määriteltiin seuraavat:²⁶²

- Taitojen opettaminen
- Työssä oppiminen
- Monimuoto-opetus
- Aikuisen oppimista koskevaa perustietoa yhtenäiseksi teoriaksi
- Kehityksen uhkana kokemisen vaikutus aikuisten asenteissa
- Tutkimusorganisaation kiinteyttäminen
- Yhteistyön lisääminen

²⁶¹ Pantzar 1985

²⁶² Tutkimuksen ja kokeilun suunta kehittyvässä aikuiskasvatuksessa/FOVU 1989, 41-42

- Kansainvälistymisen tarve

Jos edellä luetelluista nostaa erityisesti esiin kaksi, ovat ne työssä oppiminen sekä kansainvälistyminen, jotka molemmat tulivat Tampereen aikuiskasvatus-tutkimuksen painopistealueiksi viimeistään 1990-luvun jälkipuoliskolla. FOVU-projektin tulokset vietiin myös käytäntöön.

1990-luvulla Aulis Alasen jo jäätyä eläkkeelle tulivat Pantzarin tutkimusten painopisteeksi digitaalinen oppimisympäristö ja oppiminen verkossa; esimerkiksi vuonna 1996 ilmestyi kirja ”Kohti digitaalisia oppimisympäristöjä” ja sen jälkeen englanninkielinen ”Digital media as a learning environment”.²⁶³

Voidaan sanoa, että Eero Pantzar laajensi selvästi tamperelaisen aikuiskasvatus-tutkimuksen mielenkiinnon kohteita jo Aulis Alasen virkakaudella.

Ainainen kisa ylemmistä viroista ja niiden sijaisuuksista

Nuoret tutkijat Eero Pantzar ja Jukka Tuomisto kilpailivat Alasen aikana sekä apulaisprofessorin sijaisuudesta 1985 että sitten Alasen professorinimityksen jälkeen vakinaisen apulaisprofessorin virasta. Aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksen laitosneuvosto oli Alasen tultua aluksi valituksi vt. professoriksi valinnut avoimeksi jääneen apulaisprofessorin viran vt. hoitajaksi Tuomiston. Pantzar protestoi valintaa esittäen tyytymättömyytensä ennen kaikkea Alasen tekemää hakijoiden pätevyysarviointia kohtaan. Pantzarin mielestä Alasen lausunto oli ”yksipuolinen” ja ”johdatteleva”, koska siinä oli Tuomisto asetettu selvästi tieteellisesti pätevämmäksi. Pantzar toi esiin jo aikaisemman hänen ja Tuomiston välisen pätevyysarvioinnin, missä heidät oli katsottu yhtä päteviksi. ”Tämä Alasen lausunto tuntuu oudolta”, katsoi Pantzar viitatessaan juuri tuohon edelliseen arviointiin.²⁶⁴ Huomautus ei johtanut enempään, Tuomisto sai pitää apulaisprofessorin sijaisuutensa. Valintatapaus kertoo kuitenkin laitoksen sisäisistä jännitteistä myös Alasen aikana.

²⁶³ Pantzar 1996 ja 1997

²⁶⁴ Tampereen yliopisto, aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksen laitosneuvoston pöytäkirjat 1985, 9.4

Samaan asetelmaan palattiin uudelleen, kun Alanen oli saanut vakinaisen professuurin. Tällä kertaa Alasen lausunto Pantzarin ja Tuomiston pätevyydestä oli perusteellinen. Yksi sen keskeisimpiä kohtia oli arvio hakijoiden lisensiaatin tutkimusten ja väitöskirjojen tasosta. Alasen mukaan *"Tuomiston sekä lisensiaatin tutkimus että väitöskirja ovat korkeatasoisempia kuin Pantzarin"*. Alanen katsoi myös, että *"Pantzarilla ei ole opinnäytetöiden lisäksi vastaavanlaisia näyttöjä muiden tutkimusten osalta, Tuomiston tuotanto on teemoiltaan Pantzarin tuotantoa laajalaisempi"*.²⁶⁵ Näin tämäkin valinta osoitti sen, miten Alanen preferoi laitoksen nuorempia tutkijoita. Ritva Jakku-Sihvoselle jäikin jälkeensä se mielikuva tuon ajan henkilösuhteista, että Tuomisto oli Alasen suosikki, vaikkei tätä äänten sanottukaan.²⁶⁶

Apulaisprofessorin virkaa hakivat myös Ritva Jakku-Sihvonen sekä yhteiskuntatieteiden tohtori Kauko Kämäräinen. Ensiksi mainitun mukaan Alanen pyysi hänet mukaan vaaliin.²⁶⁷ Prosessin loppuvaiheessa Jakku-Sihvonen vetäytyi siitä pois. Ilmeisesti myös Aulis Alanen piti Jakku-Sihvosta edelleen Harvan perinteen edustajana.

Jos tässä palataan uudelleen Matti Peltosen aikaan, voisi ajatella, että Matti Peltosen ja ainakin Jukka Tuomiston välille olisi saattanut syntyä hedelmällinen vuorovaikutussuhde osin samoista tutkimusintresseistä, mikä olisi vahvistanut tamperelaista aikuiskasvatustutkimusta ja tuonut samalla merkittäviä yhteistyösuhteita. Sen sijaan nyt Tuomisto kieltäytyi täysin hyväksymästä laitoksen johtajan tieteellisiä ansioita ryhtyen Aulis Alasen tukemana voimakkaaseen kritiikkiin esimiestään vastaan.

Vielä 1980-luvun lopussa tamperelaisilla oli kysyntää ulkopuolelle valtakunnallisiin hankkeisiin. Vuonna 1989 näet Jukka Tuomisto valittiin opetusministeriön alaisen Jatkuvan koulutuksen projektiin mukaan yhdessä Eero Pantzarin kanssa ja sen yhden osaprojektin vetäjäksi. Kyseinen hanke oli kolmevuotinen kestäen

²⁶⁵ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat 1986, 10.5

²⁶⁶ Ritva Jakku-Sihvosen haastattelu 8.3.2017

²⁶⁷ Sama

vuoteen 1992 saakka.²⁶⁸ Valintaa voidaan pitää hyvinkin luonnollisena, koska juuri tällä alueella sekä Aulis Alanen että Jukka Tuomisto olivat tutkijoina ansiotuneet, samoin myös Eero Pantzar.

Aikalaishaastatteluiden mukaan pitää muistaa, että tuonaikainen yliopiston alaisen laitoksen johtaminen oli vaikeaa keskitetyn hallinnon vuoksi; ei voinut johtaa, ei ollut pelitilaa. Toisaalta aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitokselta itseltäänkin ehkä puuttui kannustava ja uudistava ote, mikä johti siihen, että gradun tekijöitä ei kannustettu jatkamaan, ei tullut jälkikasvua. Ylipäätään ei ollut oikein selvää näkemystä siitä, mitä olisi pitänyt tehdä.²⁶⁹

Aulis Alasen ollessa vielä vt. professori väitteli (1985) Tampereella mm. tutkimusassistenttina sekä lehtorina ja Jyväskylän yliopistossa tutkimusjohtajana toiminut Annikki Järvinen, josta 1990-luvun lopussa tuli kasvatustieteen professori erityisalana ammatillinen aikuiskoulutus. Väitöskirjan otsikko oli ”Lääketieteen opiskelijoiden tieteellisiä ja ammatillisia käsityksiä koskeva seurantatutkimus” kuuluen näin ammatillisen aikuiskoulutuksen alaan. Tutkimus oli kuuden vuoden ajalle ajoittuva seurantatutkimus, jota voidaan pitää alalle harvinaisena. Järvisen aikaisemmat tutkimukset olivat myös käsitelleet korkeakouluopiskelijoita, kuten 1970 ilmestynyt tutkimus heidän keskeyttämishalustaan.²⁷⁰ Professori Annikki Järvisen aikaa tarkastellaan eri pääluvussa.

Tämän kirjan alussa tuotiin esiin tutkijoiden yhtenä vaikuttavuuden mittarina artikkeleiden määrää Aikuiskasvatus-lehdessä. Seuraavassa verrataan taulukon muodossa Aulis Alasen, Jukka Tuomiston ja Eero Pantzarin julkaisufrekvenssejä lehdessä Matti Peltoseen vuosina 1981 – 1991. Ensimmäinen vuosi oli lehden ilmestymisen aloitus ja viimeinen oli taas vuosi, jolloin päättyi Alasen aika yliopistossa. Taulukko 4 osoittaa hyvin selvästi, miten ylivoimaisen aktiivinen lehden artikkeleiden kirjoittaja Jukka Tuomisto on ollut; muut jäävät kauas taakse, myös Alanen.

²⁶⁸ Tampereen yliopisto, aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksen laitosneuvoston pöytäkirjat 1989-1992

²⁶⁹ Eero Pantzarin ja Esa Poikelan haastattelu 22.2.2017

²⁷⁰ Järvinen 1999

Taulukko 4: Matti Peltosen, Aulis Alasen, Jukka Tuomiston ja Eero Pantzarin artikkelit Aikuiskasvatus-lehdessä vuosina 1981 - 1991²⁷¹

VUOSI	PELTONEN	ALANEN	TUOMISTO	PANTZAR
1981	1	2	2	2
1982	-	-	7	1
1983	-	1	3	1
1984	-	1	4	1
1985	-	-	1	-
1986	-	4	6	4
1987	1	-	2	-
1988	-	-	2	-
1989	-	-	4	-
1990	-	2	1	2
1991	-	-	2	-
Yhteensä	2	10	34	11

Toisaalta on tietysti huomattava, että Jukka Tuomisto oli hyvin pitkään Aikuiskasvatus-lehden päätoimittajana, jolla on ollut oma vaikutuksensa kirjoitusten määrään. On myös niin, että käytetystä tietokannasta ei käy ilmi, mikä tilaston yksikkö on ollut tieteellinen artikkeli ja mikä pääkirjoitus. Viimeksi mainitut nostavat Tuomiston artikkeleiden määrää taulukossa. Peltosen vähäinen kiinnostus Aikuiskasvatus-lehteä kohtaan on silmiinpistävää, mikä kertonee siitä, että hän ei kokenut lehteä omakseen. Entä mistä Tuomisto lehteen kirjoitti? Karkeasti laskien yli 30 artikkelista noin kolmasosa käsitteli aikuiskasvatuksen teoreettisia kysymyksiä (*Aikuiskasvatuksen kehitys* ym.), samoin kolmasosa liittyi teollisuuden ja palkansaajien koulutukseen (*Palkansaajien koulutuksen kehityksen ja lähtökohtien tarkastelua* ym.) ja viimeinen kolmasosa vapaaseen sivistystyöhön (*Vapaan sivistystyön olemus ja päämäärät*) sekä kirja-arvosteluihin.

²⁷¹ <https://arto.linneanet.fi>

Teoreettisten teemojen joukossa oli muutamia, jotka Tuomisto oli kirjoittanut ikään kuin informaationa aikuiskoulutuksen valtakunnallisista kysymyksistä, esimerkiksi tulevasta valtion hallinnosta. Näin Tuomisto käytti asianmukaisesti hyväkseen asemaansa aikuiskoulutuksen kansallisessa suunnittelussa. Aktiivisuus lehden suuntaan tuotiin esiin myös laitoksen vuosikertomuksissa 1987 ja 1988: ”Aikuiskasvatus-lehdessä henkilökunnalla oli keskeinen asema.”²⁷²

Vanttajan tutkimuksen mukaan eri yliopistojen edustajien Aikuiskasvatus-lehteen kirjoittamat artikkelit 1980-luvulta jakaantuivat niin, että tamperelaisten osuus oli peräti 60 %.²⁷³ Voidaan todella puhua Tampereen vahvasta asemasta.

Tampereen yliopisto 60 %

Helsingin yliopisto 15 %

Jyväskylän yliopisto 11 %

Turun yliopisto 5 %

Teknillinen korkeakoulu TKK 4 %

Muut 5 %

Tamperelaiset toimivat myös jatkossa lehdessä eri tehtävissä. Päätoimittajina ovat olleet Jukka Tuomiston pitkän kauden jälkeen yliopiston kasvatustieteen professorit Reijo Raivola ja Anja Heikkinen.²⁷⁴

Aulis Alasen valinta aikuiskasvatuksen vakinaiseksi professoriksi 1986 oli rauhoittanut tilanteen laitoksella, vaikkei ristiriidoilta kokonaan vältytty. Toki pitää huomata, että elettiin uutta aikakautta, mihin ei poliittinen yliopisto eikä opiskelijoiden aktiivisuus tällä alueella kuulunut. ”Rauhassa” sujuivat nyt myös jo assistentin valinnat. Hyvä esimerkki on Rainer Aaltosen tapaus. Pitkään jo laitoksella eri tehtävissä ollut Aaltonen haki viiden vuoden pestiä 1987. Hänen lisäksi muita hakijoita olivat Kai Ilmonen ja Anja Heikkinen. Laitoksen pöytäkirjassa on mielenkiintoinen ja tärkeä perustelu sille, miksi assisten-

²⁷² Tampereen yliopisto, aikuis- ja nuorisokasvatustieteiden toimintakertomus 1987 ja 1988

²⁷³ Vantta 1993, 73-91

²⁷⁴ Karin Filander kirjoittajalle 12.11.2017

tiksi pitäisi valita juuri Rainer Aaltonen, koska samalla otettiin kantaa tulevan tutkimuksen orientaatioon:

*”Aaltosen julkaisu- ja tutkimustyö suuntautuvat työelämän tutkimukseen, minkä on tarkoitus olla eräs laitoksen tuleva painopistealue”.*²⁷⁵

Aaltonen valittiin yksimielisesti ilman soraääniä. Kaukana olivat jo ne ajat, kun nämäkin vaalit olivat lähes ”suuria yhteiskunnallisia kysymyksiä”. Nyt jo kaksi aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksen tutkijaa oli hyvin perehtynyt työelämän aikuiskasvatukseen, mikä ei silti merkinnyt Harvan perinteen hylkäämistä.

Rainer Aaltosen lisäksi 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa laitoksella assistentteina olivat Raimo Jaakkola, Arto Juhela, Esa Poikela ja Marjo Vuorikoski. Varsinkin ay-liikkeen kansanopiston rehtorin toimesta yliopistolle palannut Poikela oli tutkijana myös vahvasti suuntautunut samoin työelämän koulutuksen tutkimukseen. Uutta kulttuuria oli, että laitoksen johtajana oli nyt apulaisprofessori Jukka Tuomisto, ei professori Aulis Alanen. Jukka Tuomisto oli apulaisprofessori ja Eero Pantzar lehtorina, dosenttina edelleen Tapio Vaherva. Toimintakertomuksen mukaan ”henkilökunta oli keskittynyt omiin henkilökoh- taisiin tutkimushankkeisiin”. Laitos oli edelleen edustettuna Aikuiskoulutus- neuvoston tutkimusjaostossa sekä pohjoismaiden aikuiskasvatustutkimuksen kokeilutoiminnassa. Yliopiston täydennyskoulutuskeskus TYT:n kanssa oli aloi- tettu aikuisten perusopintojen kokeilu, jota veti professori Alanen.²⁷⁶

Marjo Vuorikosken muistikuva Aulis Alasesta on, että hän käsitteli opetukses- saan laajasti aikuiskasvatuksen kenttää painottaen vapaan sivistystyön merki- tystä. Vuorikosken mukaan Alasella ei ollut selkeästi eriytynyttä tutkimuspro- fiilia. Alanen kutsuikin itseään usein aikuiskasvatuksen ”yleismieheksi”. Hänen professorikautensa loppuvaiheessa korostettiin jatkuvan koulutuksen ja elin- ikäisen oppimisen näkökulmia. Vuorikosken tultua sitten valituksi vuonna 1989 laitokselle assistentiksi näkökulma muuttui.

²⁷⁵ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden laitoksen pöytäkirjat 1987 II, 9.12

²⁷⁶ Tampereen yliopisto, aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksen toimintakertomukset 1988-1990

*"Tutkijaksi siirtyminen laitokselle 1989 oli monin tavoin mieleen jäävää. Se tarkoitti siirtymistä erittäin kiinnostavaan työhön, mutta työyhteisö oli myös järkytys, sillä kaikki viisi muuta virkojen haltijaa oli miehiä. Minua ennen naisia ei juuri ollut laitoksen tehtävissä ollut, paitsi sijaisena ja muistaakseni yksi nainen assistentin tehtävässä 80-luvulla. Minulle oltiin toki ystävällisiä, mutta koin että vastassa uudelle tulijalle ja varsinkin naiselle oli melkoinen mieslinnake. Sen ryhmän sisäpiiriin en päässyt myöhemminkään kukaan nainen."*²⁷⁷

Eero Pantzar tosin ei oikein oman muistikuvansa mukaan tunnista edellä mainittua "mieslinnaketta", mikä kertoo tässäkin siitä, miten eri tavoin menneet tapahtumat ja tilanteet muistetaan ja halutaan muistaa.

Laitoksen assistentit arvioivat jälkeinpäin ilmapiiriä tutkimushankkeiden edistämisen näkökulmasta niin, että työelämää suuntautunut tutkimus "sallittiin", vaikkei sitä erityisesti kannustettu. Merkittävin yhteinen työmaa oli jo edellä mainittu Jatkuvan koulutuksen hanke, missä laitosta edustivat Esa Poikela ja Jukka Tuomisto. "Byrokratian henki lepäsi edelleen aikuiskasvatustutkimuksen yllä." Myöskään laajaa yhteistä keskustelua tutkimuksen suunnasta ei ollut.²⁷⁸ Lähteiden perusteella voi vetää sen johtopäätöksen, että nuoremmat tutkijat olisivat kaivanneet vahvaa ja ennakoluulotonta tutkimuksellista johtajuutta.

Vuosille 1989 – 1992 hyväksyttiin aikuiskasvatuksen toimintasuunnitelma. Sen lähtökohtana oli arviointi menneestä kehityksestä, jonka osalta tunnistettiin se, että aikuiskasvatuksen tutkimustoiminta koko maassa oli ollut edelleen "erittäin vaatimatonta verrattuna käytännön aikuiskasvatuksen valtavaan kasvuun ja tiedon tarpeeseen". Väitöskirjoja oli 1980-luvun viimeisinä vuosina valmistunut kuusi, mikä oli vähän suhteessa jatko-opiskelijoiden määrään lukuvuonna 1986 – 1987: 221. Tosin aktiivisia jatkotutkinnon suorittajia oli vain kahdeksan. Myönteistä oli jatkuvasti käynnissä ollut sopimustutkimustoiminta, useimmin Ammattikasvatushallituksen sekä Työsuojeluhallituksen kanssa. Ajan hengen mukaises-

²⁷⁷ Marjo Vuorikosken muistio kirjoittajalle 31.5.2017

²⁷⁸ Esa Poikelan haastattelu 3.3.2017

ti ”käytännön kohdealueista päähuomio oli ammatillisessa aikuiskoulutuksessa”.²⁷⁹

Suunnitelman tärkein tavoite oli tutkimustoiminnan tehostaminen varsinkin sopimustutkimusta lisäämällä. Yhteistyötä muiden yliopistojen – Helsinki, Jyväskylä – aikuiskasvatustutkijoiden kanssa oli tarkoitus lisätä. Tavoitteena oli myös kansainvälisen yhteistyön jatkaminen sekä muiden Pohjoismaiden kanssa että Saksan liittotasavallan, Unkarin, Neuvostoliiton, Englannin ja USA:n suuntaan.²⁸⁰

Aulis Alasen professorikauden viimeisenä vuonna 1991 laitoksen julkaisutoiminta oli yliopiston toimintakertomuksen mukaan ”suhteellisen hiljaista”, toisaalta kansainväliset yhteydet olivat ”lisääntyneet”. Näistä merkittävimmät olivat Saksa ja Pohjoismaat.²⁸¹ Jukka Tuomisto muistelee kansainvälisen toiminnan käytäntöä niin, että alue ei ollut Alasen vahvuuksia, mutta Pohjoismaiden aikuiskasvatustutkimuksen kehitystä hän seurasi tiiviisti. Kansainväliseen puoleen liittyi myös Alasen aktiivisuus kirjoittajana *Adult Education in Finland*- lehdessä.²⁸² Myös Marjo Vuorikosken mukaan Aulis Alasella oli hyvät kontaktit erityisesti Pohjoismaiden muiden aikuiskasvatuksen professoreiden kanssa. Nämä yhteydet edistivät laitoksen tutkijoiden mahdollisuuksia kansainväliseen verkostoitumiseen. Vuorikoski rakensi puolestaan omia yhteistyöverkostojaan myös amerikkalaisiin yliopistoihin, joissa hän toimi 1990-luvulla.²⁸³

Hyvin tärkeä maininta kertomuksessa vuodelta 1991 oli viittaus hallinnollisen järjestelmän muutokseen yliopiston sisällä: ”Hankkeita ohjaili jo tuleva yhdistymisen kasvatustieteen laitoksen kanssa.”²⁸⁴ Aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksen laitosneuvoston pöytäkirjat päättyvät näin vuoteen 1991.

²⁷⁹ Tampereen yliopisto, aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksen pöytäkirjat 1989, 1.6

²⁸⁰ Sama

²⁸¹ Tampereen yliopisto, aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksen toimintakertomus 1991

²⁸² Jukka Tuomiston haastattelu 24.5.2017

²⁸³ Marjo Vuorikosken muistio kirjoittajalle 31.5.2017

²⁸⁴ Tampereen yliopisto, aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksen toimintakertomus 1991

Yhdistymistä valmistelemaan valittiin työryhmä, jonka puheenjohtajaksi tuli Aulis Alanen ja jäseniksi kasvatustieteen puolelta apulaisprofessori Maija-Liisa Rauste von Wright, apulaisprofessori Matti Suonperä ja professori Pekka Ruohotie, aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitokselta Eero Pantzar ja Jukka Tuomisto, ja laitoksen nuorisopolitiikan puolelta Martti Telemäki sekä sihteeriksi virkansa puolesta Anja Savisaari.

Yhdistymistä perusteltiin kasvatustieteen puolelta – mistä tuli myös aloite – ennen kaikkea talouden ja tehokkuuden lisäämisellä:

”Yliopiston siirtyessä toiminnalliseen budjettiin yhdistynyt laitos muodostaisi riittävän suuren yksikön.”²⁸⁵

Myös muita argumentteja esitettiin päätöksenteon pohjaksi: yhdistyminen helpottaisi eri koulutusohjelmien yhteistyötä.

Aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitos ei lausunnossaan tyrmännyt ehdotusta, mutta ehkä lievää vastahankaa oli, sillä lausunnon mukaan *”ylikäymättömiä esteitä ei sinänsä yhdistymiselle ole”*.²⁸⁶

Tuolloin mukana olleet muistavat asian jakaneen henkilökuntaa kahtia: toisaalta osa arvioi, että josko hyvinkin kannattaa mennä yhteen kasvatustieteen laitoksen kanssa, ja saadaan uusia mahdollisuuksia. Toisaalta osa henkilökunnasta suhtautui yhdistymiseen varauksellisesti.²⁸⁷ Näin jo pitkään jatkunut ristiveto aikuiskasvatuksen tiedeorientaation suunnasta jatkui, mistä aiheutui jo haittaa tulevaisuudelle.

Marjo Vuorikoski näkee, että yhdistyminen kasvatustieteen kanssa vaikutti monin tavoin aikuiskasvatuksen asemaan: koulutusohjelman nimeen, opintoihin, opiskelijaryhmien kasvuun sekä opetus- ja tutkimushenkilöstön työnkuviin ja viroista käytäviin kamppailuihin. Erityisen suuri muutos tapahtui opiskelija-

²⁸⁵ Sama

²⁸⁶ Sama

²⁸⁷ Esa Poikelan haastattelu 3.3.2017

aineksessa, kun aikaisemmin varttuneempien aikuiskasvatuksen opiskelijoiden rinnalle tulivat nyt nuoremmat kasvatustieteilijät.²⁸⁸

Samaan aikaan kasvatustieteiden tiedekunta teki toisenkin merkittävän päätöksen, mihin jo edellä viitattiin: päätettiin perustaa Hämeenlinnaan Ammattikasvatuksen tutkimus- ja koulutuskeskus AkTkk.

Vaikea seuraajan valintaprosessi

Aulis Alasen seuraajan keväällä 1991 alkaneesta valintaprosessista tuli ehkä kaikille osapuolille yllättäen pitkä ja vaikea prosessi, minkä yhteydessä käytiin – jälleen kerran - tiukkaa kädenvääntöä siitä, *mitä aikuiskasvatus tieteenä oikeastaan on*, ja mihin viiteryhmään se sijoittuu: yhteiskuntatieteisiin vai onko se osa kasvatustiedettä. Perinteisen aikuiskasvatustutkimuksen edustajat joutuivat tässä väittelyssä altavastaajiksi.

Määräaikaan mennessä aikuiskasvatuksen professorin virkaa hakivat talon sisältä apulaisprofessori Jukka Tuomisto ja lehtori Eero Pantzar sekä kasvatustieteen yliassistentti Annikki Järvinen ja dosentti Matti Parjanen. Heidän lisäksi virkaan ilmoittautuivat apulaisprofessori Risto Rinne Turun yliopistosta sekä dosentit Juha Varila ja Mauri Åhlberg. Hakuajan päättymisen jälkeen – myöhästyksen syytä ei selvitetty – virkaan tuli vielä Helsingin yliopistosta Yrjö Engeströmin hakemus, joka oli häneltä toinen yritys päästä Tampereelle.

Jo professorin virkavaalin asiantuntijoiden valinta osoittautui vaikeaksi. Alun perin asiantuntijoiksi valittiin kasvatussosilogian professori Ari Antikainen Joensuun yliopistosta, professori Yrjö-Paavo Häyrynen Helsingin yliopistosta sekä professori John A. Niemi Yhdysvalloista. Viimeksi mainittu ilmoitti sitten, ettei olekaan käytettävissä. Myöhemmin ilmeni, että asiantuntijoiksi oli pyydetty myös Helsingin yliopiston aikuiskasvatuksen professori Seppo Kontiaista

²⁸⁸ Marjo Vuorikosken muistio kirjoittajalle 31.5.2017

sekä apulaisprofessori Tapio Vahervaa Jyväskylän yliopistosta. Molemmat kuitenkin kieltäytyivät vedoten jääviyssiin.²⁸⁹

Suuri yllätys oli, että tiedekuntaneuvosto päätti asiantuntijalausuntojen pohjalta todeta kaikki hakijat epäpäteviksi aikuiskasvatuksen professorin virkaan. Ainoastaan Risto Rinne Turusta katsottiin osittain päteväksi. Päätökseen eivät kaikki hakijat tyytyneet, sillä Eero Pantzar, Risto Rinne ja Jukka Tuomisto valittivat siitä. Jälleen käytiin tiedepoliittista keskustelua.²⁹⁰ Valitukset sekä tiedekuntaneuvoston selitys avaavat hyvin sen, miten vaikeaa Tampereella oli päättää aikuiskasvatuksen asemasta ja suunnasta.

Sekä Eero Pantzar että Jukka Tuomisto toivat voimakkaasti esille sen, miten asiantuntijoiden lausunnossa oli painotettu virheellisesti aikuiskasvatuksen ”ominais- ja erityispiirteitä”. Pantzarin mukaan ”ei ole oikein asettaa pätevyysarvioinnissa ensiksi kasvatustiede ja vasta toiseksi aikuiskasvatus”. Pantzar jatkoi:

”Kyseinen virka on kuitenkin aikuiskasvatuksen professuuri, joten lausunnoissa hakijoiden kasvatustieteen ja aikuiskasvatuksen ansiot eivät ole tulleet tasapuolisesti käsitellyiksi.”²⁹¹

Jukka Tuomisto oli tässä täysin samalla linjalla. Hänen lausunnostaan tulee selvästi esille myös huoli vapaan sivistystyön ja avoimen korkeakoulun sivuuttamisesta tässä yhteydessä.

”Aikuiskasvatus on asiantuntijoiden lausunnoissa nähty vain koulujärjestelmän osana ja työvoimapolitiikan välineenä. Näin jää aikuisten omaehtoinen opiskelu huomiotta. Asiantuntijat eivät ole riittävästi arvostaneet tällä alueella suoritettua pätevyyttä. Katson, että asiantuntijalausunnot ovat puutteellisia ja yksipuolisia.”²⁹²

²⁸⁹ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat I/1991, 17.4

²⁹⁰ Sama

²⁹¹ Sama

²⁹² Sama

On luonnollista, että Risto Rinne puolestaan korosti omassa valituksessaan aivan eri näkökulmaa:

*"Yrjö-Paavo Häyrynen piti allekirjoittanutta virkaan pätevänä, Antikainen epäpätevänä. Lähinnä päteviksi arvioitiin Rinne ja Tuomisto. Katson, että molemmilla on siksi paljon meriittejä aikuiskasvatuksen alueella, että pidän asiantuntijoiden lausuntoja ristiriitaisina. Julistaminen kuitenkin kaikki hakijat pätemättömiksi on vastoin muita ehdollepanoja."*²⁹³

Tiedekuntaneuvosto antoi valituksista oman selityksensä. On mielenkiintoista ja suuntaa antavaa, miten tässä asemoitiin aikuiskasvatustiede - lausunnonantajien tausta tulee hyvin esille.

*"Aikuiskasvatus on kasvatustieteeseen kuuluva tieteen ala, joka tutkii kasvatuksen näkökulmasta aikuisten kehitystä ja oppimista sekä käytännön aikuiskasvatuksen rakenteita ja toimintaa. Teorian muodostuksen kannalta aikuiskasvatuksessa korostuu yhteiskuntatieteellinen lähestymistapa ja sosiologian keskeinen asema perustieteenä. Olennaisia käsitteitä ovat vapaa sivistystyö sekä laaja-alainen ammatillisen aikuiskoulutuksen alue."*²⁹⁴

Lausunnossa irrotettiin aikuiskasvatus Urpo Harvan esiin tuomasta viiteryhmästä, kasvatustieteestä, mikä oli tietysti hyvin merkittävä linjaus tiedekunnan taholta. Lopuksi tiedekuntaneuvosto vetosi siihen, että *"virkaan tulee olla kiistan pätevyys"*. Tässä vaiheessa lisäasiantuntijoiksi pyydetty Kontiainen ja Vaherva kieltäytyivät. Neuvosto nostikin kädet pystyyn: *"Tiedekuntaneuvosto katsoo, että sen tiedossa ei ole sellaisia asiantuntijoita, jotka voisivat antaa lausunnon henkilökohtaisesta pätevyydestä"*.²⁹⁵

Professorin valinta-asia meni lopulta muutoksenhakulautakuntaan, joka päätti palauttaa vaalin takaisin tiedekuntaneuvostolle uudelleen käsittelyyn. Vaikeaksi oli mennyt aikuiskasvatuksen professorin viran täyttö.

²⁹³ Sama

²⁹⁴ Sama

²⁹⁵ Sama

Tässä yhteydessä kannattaa ottaa esille vielä kerran Aulis Alasen käsitys aikuiskasvatustieteestä, jonka Alanen esitti lausunnonantajan roolissa, kun täytettiin Jyväskylän yliopiston aikuiskasvatuksen professorin virkaa 1990-luvun puolivälissä, jonka viran sitten Tapio Vaherva sai. Alanen nostaa esille aikuiskasvatustieteen erityisiä kysymyksiä ja ongelmia:

*"Käytännön aikuiskasvatustoiminnan tavoitteet, rakenteet ja prosessit eroavat joissakin olennaisissa suhteissa lasten ja nuorten kasvatuksen sekä koulujärjestelmän vastaavista perusteista. Tieteenalan erityisiä ongelmia asettavat: 1. aikuiskasvatuskäytännön yhteiskunnalliset tehtävät, 2. ne sosiaaliset olosuhteet ja elämäntilanteet, joissa aikuisten tavoitteinen oppiminen ja opintojen organisoiminen tapahtuu sekä 3. aikuisten kehitystä, kokemustaan ja elämäntapaan liittyvät ominaisuudet oppijoina. Aikuiskasvatustieteellinen tutkimus kohdistuu näistä toisiinsa kietoutuvista tekijöistä koostuvaan problematiikkaan käyttäen tieteenalan erityistä, yleisestä kasvatustieteellisestä perustasta eriytyvää teorian muodostusta."*²⁹⁶

Lausunnossa korostetaan Alaselle tyypilliseen tapaan aikuiskasvatustieteen omaleimaisuutta suhteessa kasvatustieteeseen, mutta kuitenkin niin, että perustana on kasvatustiede.

Edellä kuvatun prosessin yhteydessä esille tulleita tiedekuntaneuvoston pätevyysarviointia ja asiantuntijoiden lausuntoja voi pohtia. Mistä oikein oli kyse, mitä haettiin? Miksi Antikainen ja Häyrynen pitivät hakijoita epäpätevinä? Onhan kiistatonta, että varsinkin Jukka Tuomisto oli jo tuolloin erittäin hyvin perehtynyt aikuiskasvatuksen tutkimukseen sekä vapaan sivistystyön että työelämälähtöisen aikuiskoulutuksen alueella. Sama koskee myös Eero Pantzaria.

Aikuiskasvatuksen asiantuntemus oli vielä 1980-luvun lopulla kapealla pohjalla. Tilanne muuttui oleellisesti vasta seuraavalla vuosikymmenellä.²⁹⁷ Näin olen on totta, että korkeatasoisia asiantuntijoita oli vähän, ja ne kaksi huippuni-

²⁹⁶ Koivisto 1998, 181, Alasen lausunto 4.5.1994

²⁹⁷ Rinne & Vanttaja 1998, 28

meä, jotka edellä mainittiin – Kontiainen ja Vaherva – olivat ehkä liian lähellä. Varsinkin viimeksi mainitun vetäytymisen ymmärtää, koska hän oli niin pitkään ollut Tampereella dosenttina – ei olisi ollut mukavaa panna paremmuusjärjestykseen työtovereita.

Ehkä suurin merkitys aikuiskasvatuksen professorin viran hakijoiden arvioitiin oli asiantuntijoiden, Antikaisen ja Häyrysen, taustoilla. Pitihän esimerkiksi Juha Suoranta 2006 ilmestyneessä artikkelissaan silloisen Joensuun yliopiston aikuiskasvatustutkimuksen kehittymistä juuri ”*Antikaisen pitkäjänteisen kasvatussosiologisen tutkimustyön tuloksena*”.²⁹⁸

Myös Yrjö-Paavo Häyrysen julkaisut liittyivät olennaisesti kasvatussosiologiaan jo 1980-luvulla. Tutkimussuuntaa kuvaavat hyvin esimerkiksi nimikkeet ”Luovuus yhteisössä ja aikuiskasvatuksessa” (1983), ”Luovuus yhteisössä ja arjessa” (1984), ”Ihmisen koulutettavuus ja koulutuspolitiikka” sekä ”Ilmapiirit, kentät ja kulttuuri” (1992).

Hyvin paljastava oli lausunnossa *sosiologian* nostaminen aikuiskasvatuksen perustieteeksi. Voi tietysti kysyä sitä, miksei esimerkiksi Jukka Tuomiston monia työelämälähtöisiä tutkimuksia pidetty kasvatussosiologian alaan kuuluvina.

Johtopäätös Aulis Alasen tutkijanurasta, joka huipentui myöhään saatuun professuuriin, on joitakin kysymyksiä herättävä. Työtoverin Jukka Tuomiston mukaan Alanen kirjoitti aktiivisesti tieteellisiä artikkeleita, mutta ei mitään ”isompaa”. Merkittävimpinä Tuomisto pitää tutkimusta sivistysjärjestöjen tehtäväkuvan muutoksesta sekä kirjaa elinikäisestä kasvatuksesta ja oppimisesta. Alanen oli myös hyvä didaktiikan tutkija ja käytännön toteuttaja.²⁹⁹

Alasen julkaisemat tieteelliset tutkimukset ovat myöhempien arvioiden mukaan erittäin hyvää tieteellistä tasoa ja urauurtavia, pohjaa luovia omana aikanaan. Monet aikuiskasvatuksen teoreettiset käsitteet ovat hänen muotoilemiinsa, koskien myös koko aikuiskasvatuksen kenttää, niin vapaata sivistystyötä

²⁹⁸ Suoranta 2006, 24-25

²⁹⁹ Jukka Tuomiston haastattelu 24.5.2017

kuin osin myös ammatillista aikuiskoulutusta. Toisaalta juuri viimeksi mainittu kentällä Alanen jäi selvästi ulkopuoliseksi; muut tutkijat menivät hänen ohitseensa oikealta ja vasemmalta. Sen sijaan vapaan sivistystyön toimijoiden keskuudessa Alanen liikkui itse mielellään saaden osakseen suurta arvostusta. Kyse oli myös paljon käytännön kysymyksistä, kuten esimerkiksi aikuiskasvatuksen approbatur-arvosanan opetuksesta avoimessa korkeakoulussa. Tämän kirjoittajakin istui monissa yhteistyökokouksissa Kansalais- ja työväenopistojen liiton toiminnanjohtajana yhdessä Alasen kanssa. Alasen reviiriä olivat tähän liittyen myös Kansanvalistusseura sekä jo mainittu Aikuiskasvatuksen tutkimusseura.

Ongelmaksi muodostui koko aikuiskoulutuskentän ja sitä myötä aikuiskasvatustutkimuksen uudelleen muotoutuminen viimeistään 1980-luvulla, mihin eivät tamperelaiset aikuiskasvatuksen tutkijat kyenneet enää aivan täysin vastaamaan, vaikka toisaalta vielä oltiin mukana valtakunnallisissa hankkeissa. Tuloksena oli aikuiskasvatuksen *epämääräinen ja hajanainen tiedeorientaatio* eri suuntineen painopisteen ollessa kuitenkin enemmän perinteen ja vapaan sivistystyön puolella, missä taas Helsingin yliopiston panos oli hyvin vähäinen.³⁰⁰

Voidaankin ilman muuta sanoa, että Aulis Alanen itse jatkoi Zachris Castrénin ja Urpo Harvan luomaa tutkimuslinjaa, vaikka hän siitä myös poikkesi. Jukka Tuomiston tutkimukset jakaantuivat kahteen suuntaan, toisaalta harvalaista perintöä kunnioittavaan ja toisaalta työelämälähtöiseen orientaatioon. Eero Pantzar oli jo tuolloin ”omalla” linjallaan, joka ei ollut oikein selvästi kumpakaan edellistä. Esa Poikela edusti aluksi työelämälähtöistä tutkimussuuntaa, mutta siirtyi sitten 1990-luvun lopussa väitöskirjallaan (1999) selvästi aikuisten oppimisen tutkijaksi.

Esa Poikela arvioi itse tilanteen myöhemmin niin, että Aulis Alasella oli tieteellistä kunnianhimoa, mutta sen lähtökohdat olivat epäselvät. Poikelan mukaan jo tuolloin olisi pitänyt nostaa esille aikuisten ja jopa yhteiskuntien oppimiseen

³⁰⁰ Ritva Jakku-Sihvosen haastattelu 8.3.2017

liittyvät kysymykset hyvin laajasti, yhdistäen kasvatustiedettä ja yhteiskuntapoliittista tutkimusotetta.³⁰¹

Voimakkaan mielipiteen Aulis Alasesta ja Urpo Harvasta tiedemiehinä on esittänyt väitöskirjassaan ”Sivistyminen” Seppo Niemelä: ”Sivistys ei saa elävää tulkintaa Urpo Harvan eikä Aulis Alasen tutkimuksissa”.³⁰² Johtopäätöstään Niemelä perustelee siten, että Harva keskittyi vain ”puhtaan kasvatuksen” aatteeseen, kun taas Alanen rohkeni väitöskirjassaan pitää sivistysjärjestöjen opintotoiminnan sosiaalista puolta ”viihdyttävänä”. Niemelän näkökulma on niin voimakkaasti sivistysjärjestöjen työtä ymmärtävä ja jopa ihaileva, että Alasen kriittinen ote ulkopuolelta ei saa hyväksyntää. Jukka Tuomisto puolestaan toteaa Niemelän kritiikkiin, ettei tämä kyennyt lainkaan näkemään Alasen väitöskirjan tieteellistä painoarvoa.³⁰³

Tuomiston arvio Alasesta jälkeinpäin on kuitenkin ehdottoman myönteinen: ”Hän oli aikanaan maamme arvostetuin ja tunnetuin aikuiskasvatuksen tutkija.”³⁰⁴ Tätä ei ole syytä epäillä millään tavoin. Sekä arvostus että tunnettuus pitävät varmasti paikkansa. Huolimatta aikuiskasvatuksen tutkijoiden määrän huomattavasta lisääntymisestä ei heistä kellään ollut vielä Alasen aikana mahdollisuutta ”ohittaa” häntä. Myös Tampereella pitkään tutkijana viihtynyt Esa Poikela yhtyy nyt täysin Tuomiston arvioon: ”Aulis Alanen oli aivan ratkaisevassa asemassa aikuiskasvatuksen tutkimuksen nostamisessa korkealle tieteelliselle tasolle.”³⁰⁵

³⁰¹ Esa Poikela kirjoittajalle 16.2.2017

³⁰² Niemelä 2011, 180-181

³⁰³ Jukka Tuomiston haastattelu 24.5.2017

³⁰⁴ Tuomisto 2014, 311

³⁰⁵ Esa Poikela kirjoittajalle 20.11.2017

VÄLIVAIHE ILMAN VAKINAISTA PROFESSORIA: ELINIKÄISEN OPPIMISEN JA TYÖELÄMÄLÄHTÖISEN TUTKIMUKSEN TEEMOJA

1990-luvun alussa aikuiskoulutuksen kehittäminen eri tahoilla ja tasoilla jatkui vahvasti. Pohjaa antoi Valtioneuvoston koulutuspoliittinen selonteko, missä todettiin, että *"aikuiskoulutus on koko koulutuspolitiikan painopistealue jatkossa"*.³⁰⁶ Keskeinen ydin oli oppilaitosten välinen kilpailu opiskelijoista ja koulutuksen ostajista lainsäädännön antaessa vain väljät puitteet oppilaitosten toiminnalle.³⁰⁷ Varmola tosin huomautti väitöskirjassaan, että käytännössä ei ollut kyse kauhean suuresta mullistuksesta, sillä koulutusta tarjosivat lähinnä valtion ja kuntien valvonnan alaiset oppilaitokset, koulutusta ostivat pääosin julkiset viranomaiset, ja toimintaa ohjasivat julkishallinnon toimintanormit.³⁰⁸ Aikuiskoulutukseen osallistuminen oli puolestaan kasvanut voimakkaasti 90-luvulle tultaessa: kun vuonna 1980 aikuisopiskelijoita oli ollut noin 940 000, oli heitä 10 vuotta myöhemmin jo 1.500.000.³⁰⁹

Myös valtion hallinnossa tapahtui aikuiskasvatuksen kannalta merkittäviä muutoksia. Kouluhallitus lakkautettiin, ja sen tilalle perustettiin asiantuntijavirastoksi Opetushallitus vuonna 1991. Aikuiskoulutus sai virastoon oman linjansa. Opetusministeriön merkitys aikuiskoulutuspolitiikan ohjaajana kasvoi seuraavina vuosina selvästi.³¹⁰

Oppilaitoskentässä alkoivat 1990-luvun alun yleisen taloudellisen lamakauden seurauksena monenlaiset säästötoimenpiteet. Esimerkiksi kansalais- ja työväenopistoista lähti muutamassa vuodessa noin 50 päätoimisen rehtorin virkaa tai tointa yhdistämisen seurauksena. Tämä taas merkitsi sitä, että 90-luvulla olikin paljon aikaisempaa vähemmän tarjolla aikuiskouluttajan tehtäviä, mikä vaikutti

³⁰⁶ Lehtisalo & Raivola 1992, 160-162

³⁰⁷ Jokinen 2002, 27

³⁰⁸ Varmola 1996, 121

³⁰⁹ Parlamentaarisen aikuiskoulutuskomitean mietintö 3:2002, 105

³¹⁰ Jokinen 1994, 58-59

aikuiskasvatuksen arvosanojen opiskelun suosioon.³¹¹ Kansalais- ja työväenopistojen liitto KTOL organisoి eri puolilla maata tilaisuuksia, joissa vedottiin kuntapäättäjiin opistojen puolesta. Juha Sihvonen kyseli 1993 lisensiaatin tutkimuksessaan ”Onko vapaat sivistystyöt tehty”?³¹²

Luonnollisesti myös Tampereen yliopistossa säästettiin. Toimintakertomusten mukaan keskeinen keino oli avoimeksi tulleiden virkojen jäädyttäminen ja jopa lakkauttaminen. Esimerkiksi vuonna 1995 rehtorin päätöksellä jäädytettiin useita kymmeniä virkoja, koskien myös professoreita.³¹³ On selvää, että tämä vaikutti myös tutkimuksen resursseihin. . Esa Poikela muistelee, että hänen assistentin työnsä saattoi päättyä jopa yhden kuukauden jaksoon, kun ei ollut palkkarahoista varmuutta.³¹⁴

Tampereen aikuiskasvatuksen tutkimuksen kehittämiseksi ja laajentamiseksi oli periaatteessa kuitenkin luotu mielenkiintoiset yhteiskunnalliset lähtökohdat. Vuosi 1993 oli erinomainen aikuiskasvatuksen kannalta, sillä tuona vuonna hyväksyttiin peräti viisi alan lisensiaatin tutkimusta. Mielenkiintoinen sattuma – siitä voidaan varmaan puhua – oli se, että joukossa oli Juha Sihvosen ja Erik Järvisen vapaan sivistystyön tutkimukset, joiden molempien aihe oli lähellä Jukka Tuomiston erityisaluetta. Esa Poikela sen sijaan liikkui selvästi työelämälähtöisen oppimisen piirissä ja Arto Juhela ajanmukaisessa henkilöstökoulutuksessa. Marjo Vuorikosken lisensiaatin tutkimus oli myös ammatilliseen koulutukseen kuuluva.

Juha Sihvonen: Onko vapaat sivistystyöt tehty?

Marjo Vuorikoski: Sosiaalityön professionalistuminen ja koulutuksen kehittäminen

Erik Järvinen: Niilo Liakan sivistysajatus ja vapaan sivistystyön tehtävä

³¹¹ Sama

³¹² Sihvonen 1993

³¹³ Tampereen yliopiston kertomus vuodelta 1995

³¹⁴ Esa Poikela kirjoittajalle 13.3.2017

Arto Juhela: Henkilöstökoulutuksen ristivedot

Esa Poikela: Ammatti ja oppiminen – jatkuva oppiminen ja rakentajan ammatti

Osoitus tutkijoiden keskinäisestä kilpailusta on se, että Tampereelle professoriksi pyrkinyt Risto Rinne käsitteli kovin ottein Poikelan tutkimusta todeten yhteenvetona, että *”siinä on lukuisia heikkouksia, empiriaa ei ole, ja lisäksi tutkimus on viimeistelemätön”*. Kun kuitenkin toinen lausunnonantaja Tapio Vaherva antoi aivan toisenlaisen arvion, hyväksyttiin tutkimus tavanomaisella arvosanalla.³¹⁵

Yliopiston aikuiskasvatuksen professorin viran täyttö kuitenkin pitkittyi edelleen. Välivuodet menttiin sijaisuuksilla, joista myös kilpailtiin. Pääosin professuuria hoitivat Jukka Tuomisto ja Eero Pantzar. Asetelma meni niin, että jos edellinen oli vs. professori, oli jälkimmäinen vs. apulaisprofessori. Avoimeksi jäänyttä Pantzarin lehtoraattia hoiti Päivi Mäkinen. Annikki Järvinen oli tässä vaiheessa laitoksen yliassistenttina erityisalana aikuiskoulutus – siis ei aikuiskasvatus.³¹⁶ Järvinen palasi takaisin Tampereelle 1991 oltuaan välillä Jyväskylän yliopistossa Kasvatustieteen tutkimuslaitoksen osastonjohtajana.

Vuosien 1994 – 1995 vs. professoriksi valittiin kuitenkin kasvatustieteen puolelta apulaisprofessori Maija-Liisa Rauste von Wright. Sijaisuudesta kilpailivat tällä kertaa Annikki Järvinen, Kari Eklund, Eero Pantzar ja Arja Puurula. Valinnan ratkaisi Rauste von Wrightin kokemus.³¹⁷ Aikuiskasvatuksen tutkijat pitivät Rauste von Wrightin valintaa tappiona omalle tutkimussuunnalle.³¹⁸

Aulis Alasen jäätyä eläkkeelle oli tutkimustoiminta edelleen kahdella eri linjalla: toisaalta elinikäisen oppimisen teemoissa, toisaalta työelämän aikuiskoulutuksessa. Tutkijoiden julkaisuista kannattaa erikseen poimia Annikki ja Pertti

³¹⁵ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta, tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat 1992-1995, 10.9.1993

³¹⁶ Sama

³¹⁷ Sama

³¹⁸ Esa Poikela kirjoittajalle 2.11.2017

Järvisen myöhemmin paljon käytetty metodiopas ”Tutkimustyön metodeista” (1996), joka oli poikkeava siinä mielessä, että kirjassa esiteltiin sekä kvalitatiivisen että kvantitatiivisen tutkimuksen perusmenetelmiä. Aivan uutena tutkimusmenetelmänä Annikki Järvinen lanseerasi kirjassa fenomenografisen tutkimuksen.³¹⁹ Teos sai alusta alkaen suuren suosion niin, että siitä otettiin useita päivitysversioita, viimeinen vuonna 2011. Seuraavassa on muitakin esimerkkejä.

Anja Heikkinen (Ed.): Gendered History of Vocational Education (1996)

Anja Heikkinen: Ammattikasvatus ja sosialisatio (1992)

Annikki Järvinen: Aikuisopiskelijan orientaatiot työn ja koulutuksen maastoissa (1996)

Annikki Järvinen & Pertti Järvinen: Tutkimustyön metodeista (1996)

Esa Poikela: Ammatti ja oppiminen (1994)

Jukka Tuomisto, Kirsi Heikkilä, Arto Juhela, Esa Poikela ja Marjo Vuorikoski: Yhteiskunnan rakenteet ja elinikäinen oppiminen (1996)

Jukka Tuomisto: Aikuiskasvatuksen perusaineksia (1994)

Jukka Tuomisto: Elinikäinen oppiminen (1994)

Jukka Tuomisto & Eero Pantzar: Näkökulmia elinikäiseen oppimiseen (1997)

Jukka Tuomiston asema yhdistyneellä kasvatustieteen laitoksella oli periaatteessa vahva, sillä vs. professorin viranhoidon ohella hän toimi 90-luvun puolivälissä myös tiedekunnan dekaanina. Hänellä oli tuolloin jo myös näköalapaikka ESREA:ssa (the European Society for Research in Adult Education) kansainvälisen aikuiskasvatustutkimuksen piirissä vuodesta 1991 alkaen. Tuomisto ei

³¹⁹ Annikki Järvisen haastattelu 15.3.2017

kuitenkaan aina osannut pitää itsestään ”meteliä”, joten tämä luottamustehtävä ei ehkä ollut kaikkien alan ihmistenkään tiedossa.³²⁰

Esa Poikela sekä jo väitellyt Anja Heikkinen valittiin uusiksi assistenteiksi vuosiksi 1995 – 1998 ensiksi mainitun viran ollessa selvästi aikuiskasvatuksen, kun taas Heikkisen assistenttuuri oli ammattikasvatuksen alaan kuuluva, mikä oli hänelle luonteva julkaistujen tutkimustöiden perusteella.

Vuosi 1996 oli Tampereen aikuiskasvatustutkimukselle harvinainen, sillä tuolloin hyväksyttiin peräti kolme väitöskirjaa, Juha Sihvosen, Arto Leistevuon ja Tapio Varmolan:

Juha Sihvonen: Sivistystä kaikille vai valituille?

Arto Leistevuo: Sosiaaliset motiivit ja sosiaalinen toiminta aikuisopiskelussa

Tapio Varmola: Markkinasuuntautuneeseen aikuiskoulutukseen? Esimerkkejä ja tulkintoja ammatillisesta aikuiskoulutuksesta

Sihvosen ja Varmolan tutkimusten metodi oli kvalitatiivinen, Leistevuon kvantitatiivinen. Sekä Sihvosen että Varmolan väitöskirjojen konteksti oli selvästi jo edellisellä vuosikymmenellä alkanut aikuiskoulutuspolitiikan markkinasuuntaus, mihin jo edellä viitattiin: oppilaitokset kilpailevat opiskelijoista, ja kaikki voivat antaa myös ammatillista aikuiskoulutusta. Sihvosen väitöskirja oli jatkoa kolme vuotta aikaisemmin hyväksytylle lisensiaatin tutkimukselle, jonka lähtökohtana oli huoli kansalaisopistojen menestymisestä uudessa toimintaympäristössä. Sihvosen johtopäätös tilanteesta oli radikaali: aikuiskoulutus pitäisi koota aikuiskoulutuskeskuksiin, joihin myös opistot olisi liitettävä. Maaseudulla kansalaisopisto voisi edelleen jatkaa perinteisessä muodossa.³²¹

Leistevuon tutkimuksessa tarkasteltiin kansalaisopistoa ja sen opintopiiriä ”lähiyhteisönä”, joka tukee opiskelua ollen tuloksellisempaa kuin yksilöllinen ete-

³²⁰ Karin Filanderin haastattelu 3.5.2017

³²¹ Sihvonen 1996, 234

neminen.³²² Sekä Leistevuon että Sihvosen väitöskirja liittyivät hyvin Urpo Harvan ja Aulis Alasen tutkimusperintöön. Sen sijaan Varmola edusti tutkijana jo selvästi uutta ammatillisen aikuiskoulutuksen orientaatiota.

Vuosien 1993 – 1997 aikuiskasvatuksen tutkimuksesta selvityksen tehneet Rinne ja Vanttaja ovat laskeneet, että vuosittain tehtiin noin 20 tutkimusta ja koko tarkastelukaudella 40 väitöskirjaa. Yhteinen painopistealue oli *ammatillinen aikuiskoulutus*. Yleisimmät teemat olivat koulutuksen vaikuttavuus ja arviointi, aikuisten opettaminen ja oppiminen, aikuiskoulutukseen osallistuminen sekä aikuiskoulutuksen ja työelämän väliset yhteydet.³²³

Tampereen yliopistossa puolestaan hyväksyttiin edellä mainitulla ajanjaksolla vuosittain 5 - 8 aikuiskasvatuksen pro gradu-tutkielmaa. Näistä vain neljä kuului vapaan sivistystyön piiriin.³²⁴

Vaikuttavuus ja sen arviointi nousivat teemoiksi hyvin vahvasti oppilaitostasolta. Tämän kirjoittaja muistaa hyvin omasta opistosta, miten tärkeää oli osoittaa kuntaomistajalle vapaan sivistystyön merkitystä erilaisilla mittareilla. Myös opiskelijapalautteesta tehtiin systemaattista arviointia. On selvää, että tämä kiinnosti tutkijoita.

Rinne ja Vanttaja arvioivat kokonaisuutena tuon ajan aikuiskasvatustutkimusta niin, että tutkijoiden yhteistyö ja verkostoituminen oli vähäistä, ja että laajat, kunnianhimoiset hankkeet olivat harvinaisia.³²⁵ Tämän päivän tiedolla tähän voidaan lisätä, että ainakin Annikki Järvisen professorikaudella Tampereella näihin puutteisiin tartuttiin: aloitettiin merkittäviä tutkimushankkeita, joiden puitteissa myös verkostoiduttiin hyvin.

Vuoden 1995 lopussa avoimena edelleen ollut aikuiskasvatuksen professorin viran täyttö nytkähti uudelleen, ehkä yllättävällä tavalla: yliopiston rehtorin päätöksellä viran nimikettä muutettiin niin, että se oli tämän jälkeen ”aikuiskasvatus-

³²² Leistevuon 1996

³²³ Rinne & Vanttaja 1998, 29

³²⁴ www.uta.fi/kirjasto

³²⁵ Rinne & Vanttaja emt., 31

kasvatuksen, erityisesti ammatillisen aikuiskoulutuksen professori”. Taustalla oli tiedekunnan strategiatyöryhmän esitys laitosneuvostolle. Sitä perusteltiin sillä, että ”työelämän rakennemuutos on nopeutunut, ja työelämän koulutuksen merkitys on lisännyt ammatillisen aikuiskoulutuksen tarvetta”. Myös kansainvälisen yhteistyön tarpeeseen esityksessä viitattiin. Tiedekunnan yhtenä tärkeänä tehtävänä nähtiin nyt ”*tutkia elinikäistä oppimista ja koulutusta*”. Tästä nousi johtopäätös, jonka mukaan ”uusi professuuri toisi voimakkaammin tarkasteluun mm. koulutuksen ja työelämän vuorottelun mallin sekä työelämän koulutukselle asettamat vaatimukset”.³²⁶

Laitosneuvostossa esitys hyväksyttiin, mutta Esa Poikela liitti päätökseen erillään mielipiteensä. Neuvoston puheenjohtajana oli professori Risto Rinne, joka tunnetaan ennen kaikkea kasvatussosiologian tutkimuksesta.

Huomionarvoista on myös se, että virka päätettiin täyttää viisivuotiskaudeksi 1.8.1996 alkaen kutsumenettelyllä. Määräaikaista virkaa perusteltiin sillä, että ”koko tiedekunnan virkojen kohdentaminen ja strategiaprosessi on vielä kesken”.³²⁷ Voi olla, että viran tehtäväalan uudelleen määrittely heikensi Jukka Tuomiston tulevia mahdollisuuksia tulla valituksi virkaan.

Myöhemmin haastattelussa Annikki Järvinen arvelee itse – samalla puolustaen valintaansa – että tiedekunnassa nähtiin yliopiston ulkopuolella tapahtunut muutos, mihin piti vastata. Ammatillinen aikuiskoulutus oli nyt kovassa nosteessa, johon edellä viitattiin. Myös opetusministeriön suunnasta tuli painetta tähän suuntaan.³²⁸

Keväällä 1996 tiedekunnassa päätettiin kuitenkin luopua kutsumenettelystä, ja virka julistettiin haettavaksi. Koko prosessi ei vielääkään mennyt kovin ripeästi, sillä virka täytettiin vasta vuoden 1998 puolella. Seuraavaksi hakijoita arvioimaan valittiin kolme asiantuntijaa: akatemiaprofessori Yrjö Engeström, apu-

³²⁶ Tampereen yliopisto, aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitosneuvoston pöytäkirjat 1994-1995, 8.11

³²⁷ Sama

³²⁸ Annikki Järvisen haastattelu 8.3.2017

laisprofessori Matti Suonpera sekä professori ja Työelämän tutkimuskeskuksen johtaja Gerd Schienstock.³²⁹

Prosessin aikana aikuiskasvatuksen yliassistentti Annikki Järvinen ehti dosenttina hoitaa määräaikaista professuuria useallakin eri päätöksellä (esim. 1.1 - 31.7.1996) mikä lisäsi hänen pätevyyttään valitsijoiden silmissä.

Jukka Tuomisto riensi nopeasti hylkäämään mainitut asiantuntijat katsoen, että kukaan heistä ei ole pätevä. Erityisesti Tuomisto kritisoi Suonperän valintaa. Tiedekunta ei kuitenkaan luopunut ehdokkaistaan pitäen heitä päinvastoin "erittäin hyvin perehtyneinä aikuiskoulutukseen".³³⁰

Aikuiskasvatuksen, erityisesti ammatillisen aikuiskoulutuksen professorin virkaan ilmoittautuivat seuraavat: PhD Rudolf Huseman, FT Annikki Järvinen, FT Anja Puurula, FT Eero Ropo ja FT Jukka Tuomisto. Myöhemmin hakemuksensa oli lähettänyt dosentti Anja Heikkinen. Asiantuntijoista Yrjö Engeström otti heti räväkästi kantaa hakijoihin: kukaan heistä ei ole pätevä aikuiskasvatuksen professorin virkaan. Erityisen kipeästi Engeström arvioi Tuomistoa: "Jukka Tuomisto ei ole jättänyt ainuttakaan kansainvälisissä refereemenettelyissä hyväksyttyä tutkimusta." Engeström korosti yleisestikin professorin viran täytöissä "ansioita kansainvälisen julkaisutoiminnan alueella". Tästä näkökulmasta Järvisen vahvuutena Engeström piti kansainvälisissä julkaisuissa olleiden artikkeleiden määrää. Lausunnon lopuksi hän antoi periksi pitäen Järvistä "epäröiden" pätevänä.³³¹

Sen sijaan sekä Suonperä että Schienstock arvioivat päteviksi Annikki Järvisen ja Jukka Tuomiston. Varsinkin Suonperän asiantuntijalausunto avaa hyvin sen, minkälaista henkilöä virkaan haettiin. Aluksi Suonperä totesi, että pätevyyserot Tuomiston ja Järvisen välillä ovat pieniä. Tuomistolle eduksi Suonperä luki aikuiskasvatuksen teorian uudelleen kehittelyn. Toisaalta "Järvinen on metodisesti varmaotteinen, ja ammatillisen aikuiskoulutuksen eksperttiys on hyövä". Suurimman

³²⁹ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat 1/1996, 28.5 ja II/1997, 18.6

³³⁰ Sama, pöytäkirjat I/1998, 19.3

³³¹ Sama

eron Tuomiston ja Järvisen välillä Suonperä löysi viran kehittämisen alueelta: *"Tuomisto ei ole vielä konkretisoinut kansallista ja kansainvälistä yhteistyötä eikä myöskään opetusalan kehittämistä."* Suonperä oli toisaalta hyvin tietoinen Tuomiston kansainvälisistä tehtävistä.³³² Seuraavassa on vielä Suonperän lausuntoa Järvisestä.³³³

"Järvisen vahvuutena on suhteellisen johdonmukainen julkaisulinja, joka on laajenemassa oppilaitoksista työelämän organisaatioihin. Huomattava osa julkaisuista on papereina kansainvälisistä konferensseista. Järvisen heikkoutena taas on refereemenettelyn läpäisseiden, jurnaaleissa julkaistujen artikkeleiden vähäinen määrä."

Asiantuntija Schienstockin käsitys Annikki Järvisestä oli hyvinkin korkea:³³⁴

"Järvinen clearly fits requirements regarding the open chair, she has a long-term experiences in the field of adult education, the strenght of Järvinen's work lies both in theoretical and methodological aspects"

Schienstock toi esiin lausunnossaan Järvisen kohdalla myös *sukupuolten tasa-arvon* näkökulman: yliopiston historiassa ei ole vielä ollut naispuolista aikuiskasvatuksen professoria.

Tuomistokin sai saksalaiselta professorilta hyvän arvion. Professori oli samoin tietoinen Tuomiston kansainvälisistä yhteyksistä.³³⁵

"Tuomisto fulfils the requirements, the publications have a broad theoretical orientation, he has published vocational education and trade unions, history of adult education and the vocational socialisation process using different methods. He has become a highly respected member of the international scientific community."

³³² Sama

³³³ Sama

³³⁴ Sama

³³⁵ Sama

Johtopäätös oli kuitenkin Järvisen puolesta: *"I vote for Järvinen, because she is currently an acting professor at the university of Tampere."* Suonperä taas asetti Tuomiston etusijalle.

Lausuntojen perusteella tiedekuntaneuvosto totesi, että "Järvinen ja Tuomisto ovat kelpoisia ja hyvin tasavertaisia hakijoita". Kuitenkin johtopäätös lausunnoista kallistui "niukasti ansioituneemman Järvisen puolelle". Vaikutusta oli myös Schienstockin esiintuomalla sukupuolten tasa-arvon näkökulmalla. Järvisen todettiin olleen myös "aktiivisempi kansainvälisessä yhteistyössä sekä opetuksen ja tutkimuksen käytännön kehittämisessä". Tuomiston "esittämistä suunnitelmista ei vielä ollut näyttöjä".³³⁶

Jukka Tuomisto oli taas hävinnyt professorin vaalin. Samalla häviäjänä oli Urpo Harvan tutkimusperinne.

Sitä, minkälaista keskustelua tiedekuntaneuvoston valintakokouksessa käytiin, on vaikea avata, koska se ei näy suoraan pöytäkirjoista, mutta neuvoston johtopäätöstekstistä sekä viran tehtäväalan muuttamisesta voi kuitenkin päätellä sen, että aikuiskasvatuksen professoriksi ei haluttu enää Urpo Harvan ja Aulis Alasen koulukunnan edustajaa. Ilmeisesti myös tiedekunnan sisällä dekaani Reijo Raivola sekä Hämeenlinnasta professori Pekka Ruohotie olivat vaikuttamassa siihen, että erityisesti ammatillisen aikuiskoulutuksen puolelta tullut Järvinen tuli valituksi.

Annikki Järvinen itse katsoo myöhemmin, että nyt oli uuden tutkimussuunnan aika: haluttiin luoda Tampereelle myös tältä osin kansainvälisiä yhteyksiä, joita hänellä oli jo valmiina.³³⁷

Tällä kertaa lausunnoissa ei pyrittykään määrittelemään, mitä ovat aikuiskasvatus ja aikuiskoulutus. Sen sijaan "erityisesti ammatillisen aikuiskoulutuksen" professorin viran hakijat Annikki Järvinen ja Jukka Tuomisto tarkastelivat hyvinkin laajasta juuri ammatillisen aikuiskoulutuksen käsitettä. Järvisen analy-

³³⁶ Sama

³³⁷ Annikki Järvisen haastattelu 8.3.2017

sissä otetaan rinnalle myös yleissivistävä aikuiskoulutus sekä työelämälähtöisen aikuiskoulutuksen ongelmakohtat.

*"Ammatillista ja yleissivistävää aikuiskoulutusta ei tule nähdä vastakkaisina vaan toisiaan täydentävinä. Ammatillinen aikuiskoulutus sisältää perusjännitteen: ammatillisuus työelämän tarpeista nousevana tai aikuisen henkilökohtaisten muutostarpeiden määrittämänä nähdään liian usein lyhytjännitteisesti ja markkinoiden muutoksille alttiina. Korkean työllisyyden vallitessa siitä muodostuu helposti työvoimapoliittinen keino. Toisaalta esitetään liian spesifejä ja ylimitoitettuja vaatimuksia työvoiman laadulle. Aikuiskoulutusta käytetään usein työvoiman varastointivälineenä. Myös yleissivistävä aikuiskoulutus sisältää elementtejä, joita voidaan pitää ammatillisina, mm. ekologian ja kestävän kehityksen alueilla. Pätevään kansalaisuuteen taas kuuluu se, että kansalaisyhteiskunnan jäsen pystyy itse ja kriittisesti ottamaan kantaa laajoihin koko yhteiskuntaa koskeviin kysymyksiin."*³³⁸

Jukka Tuomisto puolestaan määritteli aikuiskasvatuksen ja aikuiskoulutuksen käsitteitä samassa yhteydessä, kun hän toi virkahakemuksessaan esille ansioitaan professorin virkaan. Tuomisto lähti siitä, että tiedekunnassa on omaksuttu *elinikäisen oppimisen* periaate tutkimuksen kehittämiseksi. Hän jatkoi painottaen tutkimuspoliittista linjaa:

*Vähitellen Tampereen yliopiston kasvatustieteellinen tiedekunta on profiloitunut yhteiskuntatieteellisesti suuntautuneeseen kasvatustieteen tutkimukseen. Yleinen suuntaus koko maassa aikuiskasvatuksen tutkimuksessa on selkeästi ammatillista aikuiskoulutusta painottava orientaatio, mikä on aiheuttanut kilpailutilanteen.*³³⁹

Tässä vaiheessa aikuiskasvatuksen tutkimussuunnat Jyväskylän, Turun, Lapin ja Joensuun yliopistoissa sekä Åbo Akademin Vaasan yksikössä olivat eriytyneet, ja Helsingin yliopiston kehittävän työn tutkimuksen koulukunta oli saa-

³³⁸ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat I/1998, 18.3

³³⁹ Sama

nut merkittävää jalansijaa. Turun vahvuutena tuli olemaan koulutussosiologia, Lapin yliopiston kansalaisuuteen liittyvät teemat, Jyväskylän yliopiston työelämän aikuiskoulutus ja Åbo Akademin yksikössä mm. vapaa sivistystyö.³⁴⁰

Peruskäsitteissä Tuomisto katsoi vallitsevan *kirjavuutta ja selkiintymättömyyttä*. Hänen mukaansa ”tarvitaan paneutumista siihen koulutukseen ja yrityskulttuuriin, missä käsitteet ovat syntyneet”. Esimerkkeinä variaatioista Tuomisto toi esiin englanninkieliset käsitteet adult continuing education sekä vocational adult education jne.³⁴¹ Tuomiston tekstin voidaan arvioida lähteneen osittain hänen omista tutkimuksistaan, jotka hän ryhmitteli kahteen luokkaan: ”yleinen aikuiskasvatus” ja ”työelämälähtöinen aikuiskoulutus”.³⁴²

Vajaat kymmenisen vuotta myöhemmin myös Jukka Tuomisto liittyi siihen aikuiskasvatustutkijoiden joukkoon, joka suhtautui kriittisesti meneillä olleeseen aikuiskasvatuksen käytäntöjen ”markkinasuuntautuneeseen” valtavirtaan. Nojautuen mm. kahteen englantilaiseen tutkijaan Tuomisto tuli siihen johtopäätökseen, että

*”Both of them present a good and critical picture of our age. Their book seeks to create a new perspective and escape from the dead-end of the neo-liberal market economy society. Adult education is able to apply in a flexible manner traditional, humanistic values in a new social situation.”*³⁴³

Marjo Vuorikoski arvioi nyt myöhemmin, että Annikki Järvisen tutkimuslinja poikkesi selvästi aikuiskasvatuksen perinteisestä suunnasta, mihin tietenkin paljon vaikutti se, että hän tuli ulkopuolelta. Vuorikoski katsoo, että Jukka Tuomisto sen sijaan nähtiin enemmän juuri perinteisen orientaation edustajana, mitä ei enää pidetty ansiona. Kyse oli myös resurssitaistelusta.³⁴⁴

³⁴⁰ Suoranta & Kauppila 2006, 24-25

³⁴¹ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat I/1998, 18.3

³⁴² Jukka Tuomiston haastattelu 20.5.2017

³⁴³ Tuomisto 2005, 42-43 (in Usher and Johnston 1997)

³⁴⁴ Marjo Vuorikosken muistio kirjoittajalle 31.5.2017

AMMATILLINEN AIKUISKOULUTUS PAINOPISTEALUEENA - ANNIKKI JÄRVISEN PROFESSUURI

Työssä oppimisen ja Suomen Akatemian hankkeita

Annikki Järvisen kausi Tampereen yliopiston ”erityisesti ammatillisen aikuis-koulutuksen” professorina vuonna 1998 alkoi hyvältä pohjalta, sillä hänen joh-tamansa Suomen Akatemian tutkimusprojekti ”Työ ja koulutus muutoksessa – vaikuttavan oppimisen organisoiminen” oli päättynyt edellisenä vuonna. Järvinen itse kuvailee mielenkiintoista ja haastavaa tilannetta seuraavasti:

”Meitä yhdistävä keskeinen intressi oli, miten löytää välittävä tutkimus-ote yksilön ja kontekstin välisen vuorovaikutuksen tutkimiseen, ja siinä erityisesti kehittymisen ja oppimisen kaltaisten ilmiöiden tutkimiseen. Elinikäisen oppimisen paradigman operationalisoiminen työorganisaatios-sa ja työssä tapahtuvaksi sekä yksilöllistä kasvua tukevaksi oppimiseksi ko-ettiin haastavaksi tehtäväksi. Tutkimusryhmä tuotti käsitesuhdemallin, jossa tarkasteltiin erityisesti organisaation kehittämisen, asiantuntijuuden kehittymisen ja työn käsitteellistymisen leikkauspintoja.”³⁴⁵

Hankkeen loppuvaiheessa tuli keskiöön oppimisen ”musta laatikko”. Haluttiin tarkastella yksilön, ryhmän ja organisaation kietoutumista toisiinsa sekä nostaa esiin niiden väliset prosessit. Tuloksena oli työssä oppimisen kokemuksellinen prosessimalli. Työ johti myös käytännön sovelluksiin eri työpaikoilla. Tänä ai- kana syntyivät Hannu Valkaman, Esa Poikelan ja Tapio Koiviston väitöskir-jat.³⁴⁶

Poikelan väitöskirja ”Kontekstuaalinen oppiminen: oppimisen organisoitumi-nen ja vaikuttava koulutus” hyväksyttiin vuonna 1999. Poikela oli tiiviisti mu- kana Järvisen hankkeissa. Samaan aikaan valmistui myös Kirsi Heikkilän lisen-siaatin tutkimus ”Tutorointi organisaatiossa: tutorin rooli työpaikoilla toteutet-tavassa ammatillisessa opettajakoulutuksessa”. Kasvatustieteen laitokselle

³⁴⁵ Annikki Järvisen jäähyväisluento Tampereen yliopistossa 2005. Annikki Järvinen kirjoittajalle 4.3.2017

³⁴⁶ Sama

myöhemmin hakeutunut Karin Filander väitteli vuonna 2000 organisaatioiden kehittämisestä otsikolla ”Kehitystyö murroksessa: Sitoutuminen, sopeutuminen ja vastarinta julkisella sektorilla 1990-luvulla”. Oire uudesta aikakaudesta oli, että perinteinen vapaa sivistystyö ei enää juuri houkutellut väitöskirjatyöhön.

Annikki Järvisen työtoveri Esa Poikela toteaa nyt paljon myöhemmin, että vapaan sivistystyön ideologisten sisältöjen asemesta tuolloin olisi tarvittu paljon vaikuttavampaa tutkimusta. Hän nostaa Järvisen ryhmän ansioksi *osaamisen* käsitteen esille ottamisen laajassa mielessä, millä tarkoitettiin ammatillista, sivistysosaamista ja kansalaisosaamista. Pelkistä sisällöistä haluttiin siirtyä muu-
tosta tuottavien prosessien tutkimiseen, joka edellytti *suuntaamista yhteiskunta-*
tieteisiin. Poikelan mukaan tämä ei laitoksella muille kuitenkaan käynyt.³⁴⁷

Annikki Järvisen professorikauden alussa valittiin toinenkin aikuiskasvatuksen assistentti. Hakijoina olivat Marjo Vuorikoski, Karin Frilander, Arto Juhela ja juuri lisensiaatintutkimuksen tehnyt Sari Poikela. Viimeksi mainitun tutkimus ”ongelmaperusteinen oppiminen – uusi tapa oppia ja opettaa” liittyi läheisesti myös tamperelaisen aikuiskasvatustutkimuksen orientaatioon. Valinta kohdistui nyt Marjo Vuorikoskeen.

Koulutussosiologiaan suuntautunut Vuorikoski koki itselleen Annikki Järvisen psykologiaperusteisen tutkimusorientaation vieraaksi, eikä läheistä yhteistyötä professorin kanssa syntynyt. Vuorikoski asettui aikuiskasvatuksen ja kasvatustieteen välimaastoon tehden aktiivisesti opetus- ja tutkimusyhteistyötä laitoksen kasvatustieteilijöiden kanssa ja rakentaen tutkimusverkostoaan myös Tampereen yliopiston ulkopuolelle. Hänen mukaansa Järvinen oli laitoksella aktiivinen toimija, jonka hankkeet Esa Poikelan kanssa loivat laitokselle uuden tutkimusalueen. Toisaalta Järvisen professuurin aikana laitoksen muiden tutkijoiden keskinäinen yhteistyö oli melko vähäistä, ja kukin keskittyi omiin tutkimusteemoihin.³⁴⁸ Ilmeisesti syitä tähän oli useita, joista yksi oli Annikki Järvisen

³⁴⁷ Esa Poikela kirjoittajalle 18.9.2017

³⁴⁸ Marjo Vuorikosken muistio kirjoittajalle 31.5.2017

itsensä mukaan joidenkin tutkijoiden haluttomuus lähteä luomaan yhteistä suuntaa.³⁴⁹

Akatemiahankkeen rinnalla oli toinen tutkijaryhmä Annikki Järvisen ohjauksessa. Myös tämä ryhmä pyrki koulutuksen vaikuttavuuden tutkimukseen. Tuloksena oli kuudessa vuodessa viisi väitöskirjaa. Yhteensä toisen hankkeen kanssa syntyi kahdeksan väitöskirjaa Vaikuttavuus-tutkimusohjelman pää- ja oheistuotoksena.³⁵⁰

Työssä oppimisen tutkimuksen ohella professori Annikki Järviselle oli tärkeää kansainvälinen yhteistyö. Tältä pohjalta hän ryhtyi organisoimaan Suomeen kansainvälisiä konferensseja, joista Tampereella ensimmäinen temalla kokeuksellinen oppiminen pidettiin vuonna 1998. Viiden vuoden päästä tämä yhteistyö huipentui ”Työn ja oppimisen tutkimuksen” konferenssiin.³⁵¹

Jo ennen professuuria Annikki Järvinen oli aktiivisesti kirjoittanut työssä oppimisesta eri näkökulmista. Pääosin kyse oli artikkeleista tieteellisissä lehdissä, mutta mukaan mahtui myös itsenäisiä julkaisuja. Monet ensiksi mainituista olivat kansainvälisiä. Juuri näissä olleet artikkelit olivat tietenkin osaltaan tukemassa Järvisen valintaa professoriksi. Työ jatkui sitten professorina samoilla teemoilla. Assistentti Esa Poikela oli edelleen mukana monessa projektissa.

Seuraavassa luetteloiden Järvisen tuotantoa vuosilta 1992 – 2003, keskeinen teema on *työ ja oppiminen*.

- Opettajan työhön siirtyminen (1992)
- Development of reflective thinking from student teaching to beginning teaching (1992)
- Työelämän haasteet vs. yliopisto-opetuksen työmuodot ja oppiminen (1995)

³⁴⁹ Annikki Järvinen kirjoittajalle 10.4.2017

³⁵⁰ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat II/1998, 26.8.1998

³⁵¹ Sama

- Työ, asiantuntijuus ja oppiminen – tutkimuksen paradigmaa etsimässä (1995)
- Aikuisopiskelijan orientaatiot työn ja koulutuksen maastoissa (1996)
- Aikuiskoulutuksen tutkimusverkostojen toimintaa ES-REA:ssa (1996)
- Pienyrittäjien henkilöstökoulutuksen kehittäminen (1997)
- Oppimisen organisoiminen työyhteisössä (1997)
- Työ ja koulutus muutoksessa – vaikuttavan oppimisen organisoiminen (2000)
- Contextual Knowledge and Learning Processes at Work (2003)

Annikki Järvisen aktiivisuus ei näytä koskeneen Aikuiskasvatus-lehteä, sillä hän kirjoitti siihen vuosina 1992 – 2000 vain neljä artikkelia ja professorivuosina kaksi: ”Ammatillinen aikuiskoulutus aikuiskasvatuksen kentässä” (1999) ja ”Työssä oppimisen reflektiivisyys ja kontekstuaalisuus” (2000).³⁵² Myös nämä otsikot kertovat ammatilliseen aikuiskoulutukseen suuntautumisesta. Vertailun vuoksi seuraavassa esitetään eräiden muiden tunnettujen aikuiskasvatuksen tutkijoiden artikkeleiden määrä Aikuiskasvatus-lehdessä ³⁵³ vuosina 1992 – 2005.

Seppo Kontiainen: 4

Esa Poikela: 4

Risto Rinne: 12

Tapio Vaherva: 8

Jukka Tuomisto: 11

Vanhat ”konkarit” Jukka Tuomisto sekä Turun yliopiston Risto Rinne ja Jyväskylän yliopiston Tapio Vaherva olivat selvästi Järvistä ja Poikelaa aktiivisempia; ensiksi mainittujen artikkeleiden määrä on ollut tarkasteluvuosina noin 10. Ti-

³⁵² <https://arto.linneanet.fi>

³⁵³ Sama

lastoa tulkitessa pitää tietenkin muistaa lehden tutkimuspoliittinen linja, joka on vaikuttanut siihen, ketkä ovat lehteen kirjoittaneet. Annikki Järvinen katsookin, että lehden toimitusneuvosto ohjasi pyydettyjen artikkeleiden teemoja.³⁵⁴ Tuomiston kohdalla on tietenkin edelleen vaikuttanut hänen pitkäaikainen toimintansa lehden päätoimittajana.

Luonnollisesti professorin työhön kuului myös hallintotehtäviä tiedekunnassa. Annikki Järvinen toimi vuosina 1998 – 2001 kasvatustieteiden osaston johtajana sekä tiedekunnan varadekaanina 2002 – 2005. Aktiivisuus myös kansainvälisessä toiminnassa johti jäsenyyteen edellä mainitussa ESREA:ssa. 2000 – luvun ensimmäisen vuosikymmenen Järvinen kuului kansainvälisen julkaisun ”Journal of Workplace Learning” toimituskuntaan. Kansainvälisessä tutkijayhteistyössä mukana oleminen merkitsi luonnollisesti jäsenyyttä monissa tutkijaryhmissä, kuten esimerkiksi kansallisen koordinaattorin tehtävä Leonardo-hankkeessa vuosina 1996 – 1998.³⁵⁵

Annikki Järvisen näkemys aikuiskasvatuksen asemasta tieteiden joukossa oli erilainen kuin hänen edeltäjiensä. Kun Urpo Harvan perusta oli yhteiskuntatieteissä ja myös kasvatustieteessä, Matti Peltosen kasvatustieteessä Aulis Alasen korostaessa aikuiskasvatuksen erityisluonnetta suhteessa kasvatustieteeseen, päätyi Järvinen pohdiskeluissaan *monitieteelliseen* lähtökohtaan. Seuraavassa on jälleen hänen linjanvetoaan jäähyväisluennossa.

”Näen aikuiskasvatuksen työelämäorientoituneen tutkimuksen kotipesän olevan juuri tällaisessa aidosti monitieteisessä tutkimusyksikössä, eikä niinkään institutionaaliseen koulutukseen sekä lasten ja nuorten kasvatukseen fokusoivassa kasvatustieteiden tiedekunnassa. Asetelma on kautta vuosikymmenten ollut se, että kasvatustieteilijät ovat pyrkineet omista lähtökohdistaan määrittämään, mitä työelämäorientoitunut aikuiskasvatus on. Tästä hyödynä esimerkkinä on uusin tulokas yrittäjyyskasvatus.

³⁵⁴ Annikki Järvisen haastattelu 10.3.2017

³⁵⁵ Annikki Järvisen kirje kirjoittajalle 8.3.2017

**Aikuiskasvatuksen, erityisesti ammatillisen aikuiskoulutuksen professori
(1998 - 2005) Annikki Järvinen (Annikki Järvisen arkisto)**

Kun toisaalta kriittiset kasvatustieteilijät jyrähtävät, että yrittäjyyskasvatus näyttää osaltaan olevan postmodernin yhteiskunnan keino kontrolloida "uussiirtolaisten", huonosti koulutettujen, pitkäaikaistyöttömien ja pätkätyöläisten armeijoita", yrittäjyyskasvattajat kuvailevat yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena olevan 'yksilön omien valmiuksien kehittäminen kohti aloitteellisuutta, vastuullisuutta ja itsenäistä hyöää oman elämänhallintaa. Ei voi olla vakuuttunut siitä, että puhutaan samasta ilmiöstä!"³⁵⁶

Aika harvoin Järvinen viittasi vapaaseen sivistystyöhön tutkimuskohteena, mutta jäähyväisluennossa siitä haettiin vertailua – vaikka se toisaalta historiaan jätettiin. Tekstin viimeinen lause on hauska lainaus tunnetusta lasten sadusta.

"Yhtä ehdottomasti kuin aikoinaan aikuiskasvatuksen ja vapaan sivistystyön puolestapuhujat ottivat vastaan haasteen koko kansan sivistämisestä, on nykyajan aikuiskasvattajan otettava vastaan haaste aikuisen oikeudesta mielekkääseen työhön ja työympäristöön. Sen tehtävän parissa voi näyttää välillä sinisilmäiseltä idealistilta, mutta ei koskaan kyynikolta. Palkkatyö, kotityö, tai vapaaehtoistyö hallitsee valtaosaa aikuisväestön elämäkkaaresta. Sitä ei voi ohittaa, sitä ei voi alittaa, on siis mentävä lävitse."³⁵⁷

Entä mitä tekivät Annikki Järvisen professorivuosina työtoverit lehtori Eero Pantzar, Rainer Aaltonen ja Jukka Tuomisto, sillä he eivät osallistuneet Järvisen tutkimushankkeisiin?

Jukka Tuomisto näyttää olleen edelleen hyvin aktiivinen kirjoittaja ja esitelmien pitäjä, sillä hänen oman arkistonsa mukaan julkaistuja tekstejä – ns. konferenssipapereita ja artikkeleita sekä lehdissä että painetuissa kirjoissa – oli yhteensä lähes 40. Artikkeleiden teemat liittyivät pääosin Tuomistolle edelleen läheiseen vapaaseen sivistystyöhön sekä aikuiskasvatukseen tieteenä, mutta myös aikuisen oppimiseen ja osallistumiseen ja aikuiskoulutuksen markkinasuuntauk-

³⁵⁶ Sama
³⁵⁷ Sama

seen.³⁵⁸ Suuri osa kirjoituksista on englanninkielisiä ja tarkoitettuja kansainväliselle lukijakunnalle. Tuomisto piti vahvasti yllä myös harvalaista perinnettä – tässä vaiheessa Tampereellakin jo lähes yksin. Hyvä osoitus myös perinteen korostuksesta aikuiskasvatuksen tutkimuksessa on hänen artikkelinsa Kasvatus-lehdessä vuonna 1998 otsikolla: ”Suomalaisen aikuiskasvatustieteen perustalaskijat: Zachris Castrén, Urpo Harva ja Aulis Alanen.” Tuomisto nostaa näin kahden ensiksi mainitun rinnalle ja koulukunnan perustajaksi myös Aulis Alasen.

Sen sijaan Eero Pantzar siirtyi aivan uusille tutkimuksen kentille, 1990-luvun lopulla hyvin ajankohtaiseen ”Informaatioyhteiskunta”-teemaan sekä verkko-pedagogiikan tutkimukseen. Tukena oli aluksi ”Modernien oppimisympäristöjen tutkijaryhmä”, jäseniä yliopiston kasvatustieteilijöistä sekä Teknillisestä korkeakoulusta TKK:sta. Myöhemmin osa tutkijoista siirtyi viimeksi mainitun suojiin. Kun kasvatustieteiden tiedekunnassa ei suurempaa innostusta aiheeseen ollut, Pantzar jäi yksin jatkamaan tutkimusteemaa, minkä otsikoksi vahvistui elinikäisen oppimisen asemesta ”oppimisympäristöt”.³⁵⁹ Seuraavassa Pantzarin julkaisuja vuosilta 1998 – 2003.

- Oppimisympäristöjä etsimässä (1998)
- Informaatio, tieto ja yhteiskunta. Raportti tiedon tutkimusohjelman I seminaarista (1999)
- Tiedosta ja tiedon tutkimuksesta (1999)
- Laajeneva mediakenttä ja digitaaliajan televisiotoiminnan resurssit (2000)
- Informaatio, tieto ja yhteiskunta. Raportti tiedon tutkimusohjelman II seminaarista (2000)
- In a search for human centred information society (2001)
- Perspectives on the age of information (2002)
- Mitä jäi verkkoon? AMU-tutkimusohjelman suunnittelu ja arviointi (2003)

³⁵⁸ Jukka Tuomiston oma yhteenveto artikkeleista kirjoittajalle 15.5.2017

³⁵⁹ Eero Pantzarin muistio kirjoittajalle 3.4.2017

Luettelossa Suomen Akatemian rahoittamiin hankkeisiin kuuluivat raportit Tiedon tutkimusohjelmasta I ja II vuosina 1999 – 2000.

Aikuiskasvatus-lehteen Pantzar kirjoitti kolme artikkelia Järvisen professuurin aikana seuraavasti.³⁶⁰ Hän itse sanoo nyt, että ”*eipä artikkeleita lehden taholta minulta pyydetty*”.³⁶¹

- Koulutuspolitiikka ja aineenopettajakoulutus (1998)
- Edistääkö informaatioyhteiskunta sivistystä? (1999)
- Kieli on valtaa fuusioissakin: Uusia haasteita organisaatioiden kehittämistyölle (2001)

Marjo Vuorikoski puolestaan käsitteli tutkimuksissaan naisvaltaisia ammattialoja, aiheena väitöskirjassahan olivat sosiaalityöntekijät ja sen jälkeen opettajat. 2000-luvulla hän suuntautui entistä vahvemmin sukupuolen ja kasvatusvallan tutkimukseen. Vuorikoski rakensi tutkimusverkostojaan amerikkalaisiin yliopistoihin, joissa hän oli jatko-opiskelijana ja tutkijana 1990-luvulla. Siellä hän kiinnostui kriittisestä ja feministisestä pedagogiikasta ja ammensi niistä oppia aikuisten opettamisen pedagogiseen kehittämiseen. Seuraavassa³⁶² on joitakin esimerkkejä julkaistuista artikkeleista sekä kokoomateoksissa että teellisissä lehdissä, joista mainittakoon Aikuiskasvatus sekä Kasvatus.

- Sosiaalityön koulutusintressit ja elinikäisen oppimisen periaate (2000)
- Opettajan vaiettu valta (2003)
- Life History Research Challenges Teacher Professionalism (2007)
- Onko naisen tiedolle sijaa koulutuksessa (2005)
- Sukupuoli aikuiskasvatuksen tutkimuskohteeksi (2006)
- Feministinen pedagogiikka rajojen ylittäjänä (2006)

³⁶⁰ <https://arto.linneanet.fi>

³⁶¹ Eero Pantzar kirjoittajalle 6.11.2017

³⁶² Marjo Vuorikosken muistio kirjoittajalle 31.5.2017

- Kenen kasvatus? Kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatuksen mahdollisuus (2005)

Vuoden 2000 lopulla aikuiskasvatuksesta väitteli Karin Filander aiheenaan ”Kehitystyö murroksessa. Sitoutuminen, sopeutuminen ja vastarinta julkisella sektorilla 1990 – luvulla”. Vastaväittäjänä oli Anja Heikkinen.³⁶³

Esa Poikela eteni tutkijan työssään, nimitys työssä oppimisen dosentiksi tuli 2001. Dosentuurin sai myös Tapio Varmola opetusalueen ollessa aikuiskoulutuksen arviointi. Molemmat dosentuurit kertoivat, että Tampereella aikuiskasvatuksesta väitelleet harjoittivat myös jatkotutkimusta. Poikelan työkenttää näinä vuosina olivat sekä työelämän ja koulutuksen välinen että oppimisprosessien tutkimus mm. monissa EU-rahoitteisissa ESR-hankkeissa. Poikela vastasi myös tiedekunnan alaisesta Eduta - instituutista.³⁶⁴ Kun Poikelan väitöskirjan yhteenvedossa tehdään työssä oppimisesta teoreettisia yleistyksiä, esitetään seuraavassa yksi näistä.

*”Organisaation tehtävänä on luoda edellytyksiä, tukea ja vaikuttaa ohjaavasti oppimiseen ja ammatilliseen kehittymiseen. Kyse ei ole vain esteiden poistamisesta vaan oppimista tukevien rakenteiden luomisesta organisaatioon. Työssä oppimista säätelee dynamiikka, joka määräytyy yhtäältä henkilökohtaisen työorientaation merkityksistä ja toisaalta toimintakontekstin luomista mahdollisuuksista ja rajoituksista.”*³⁶⁵

Koska Annikki Järvinen oli vuonna 1998 valittu viisivuotiskaudeksi, tuli 2003 esille toimikauden jatkaminen. Virka päätettiin täyttää kutsumenettelyllä. Asiantuntijalausunnot kuitenkin tarvittiin. Ne antoivat professorit Matti Vartiainen ja Tapio Vaherva. Jälkimmäisen arvion mukaan Järvinen oli ollut hyvin aktiivinen opettajan ammatillisen kehittämisprosessin sekä organisaatioiden työyhteisöjen tiedon muodostuksen tutkijana. Järvisen mm. Poikelan kanssa kirjoittama teos ”Oppiminen työssä ja työyhteisössä” sai erityismaininnan: kirjalla oli hyvä

³⁶³ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat 2000, 8.11

³⁶⁴ Esa Poikelan haastattelu 2.4.2017

³⁶⁵ Poikela 1999, 245-246

julkisuus. Vartiainen puolestaan korosti lausunnossaan Järvisen tieteellisen tuotannon laajuutta: 68 nimikettä, joiden joukossa useita kansainvälisiä refereeartikkeleita sekä kongressijulkaisuja. Järvisen ansiot ”oppimisen ja opettajuuden teoreettisen käsitteistön ja mallien kehittämisessä olivat merkittäviä”. Johtopäätökset olikin helppo tehdä: *”Järvinen on erittäin kelpollinen professorin virkaan.”* Uudeksi virkakaudeksi tuli 2003 – 2007.³⁶⁶

Samalla valittiin kolmivuotiskaudeksi 2003 – 2006 myös uusi aikuiskasvatuksen assistentti, nyt oli vuorossa Kati Tikkamäki. Virka kiinnosti edelleen, sillä Tikkamäen lisäksi hakijoina olivat Kai Kiviranta, Marjo Palokorpi, Katja Piiksi ja Titta Pirkola. Myös Tikkamäki oli erikoistunut *työssä ja työyhteisössä oppimisen* tutkimukseen. Tampereen aikuiskasvatustutkimuksen orientaatio oli edelleen selvästi ammatillista aikuiskoulutusta. Lehtori Eero Pantzar toi tämän hyvin esille lausunnossaan: ”Tikkamäen tutkimus edustaa juuri niitä alueita ja näkökulmia, joista aikuiskasvatus saa jatkossa uusia haasteita.”³⁶⁷ Käytännössä hän oli myös mukana professori Järvisen hankkeissa.³⁶⁸

Vuosi 2003 oli jälleen harvinaisempi Tampereen aikuiskasvatuksessa, sillä tuolloin hyväksyttiin kolme väitöskirjaa, Helena Koskisen, Vesa Korhosen sekä Sari Poikelan. Viimeksi mainittu väitteli hyvällä menestyksellä: kun tuolloin ei Tampereella annettu erikseen väitöskirjoista arvosanoja, sai hän kuitenkin erityismaininnan ”kiittäen hyväksytty”.³⁶⁹

Helena Koskinen: ”Pohjoismaisilta juurilta kohti maailmanlaajuista toimijuutta”

Vesa Korhonen: ”Oppijana verkossa. Aikuisopiskelijan oppimisen seurantatutkimus ja oppimiskokemukset verkkopohjaisessa oppimisympäristössä”

Sari Poikela: ”Ongelmaperusteinen oppiminen ja tutorin osaaminen”

³⁶⁶ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat 2003, 16.4

³⁶⁷ Sama

³⁶⁸ Esa Poikela kirjoittajalle 17.10.2017

³⁶⁹ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat 2003, 18.6

Vuoden 2004 kesällä valittiin aikuiskasvatuksen yliassistentiksi Juhani Lehto, jonka valinnan ratkaisi perehtyminen ”kognitiivisen psykologian lähestymistapaan oppimisen tutkimuksessa”.

”Elinikäisen oppimisen ja kasvatuksen tutkimuksen” professuuri

2004 avoimeksi tuli kasvatustieteen professuuri, minkä erityisalana oli ”elinikäisen oppimisen ja kasvatuksen tutkimus”. Vaikka virka ei ollut aikuiskasvatuksen, pitää sen täyttöprosessi kuitenkin tässä käsitellä, koska professuurin alaan kuului myös Tampereella niin tärkeässä asemassa ollut elinikäinen oppiminen. Kyseistä virkaa oli väliaikaisena hoitanut Esa Poikela. Nyt siihen ilmoitautui viisi hakijaa:

KT Anja Heikkinen

KT Eero Pantzar

KT Esa Poikela

KT Juha Suoranta

KL Jarmo Levonen

Anja Heikkinen oli toiminut Tampereen yliopistossa 1990-luvulla sekä ammatikasvatuksen assistenttina että kasvatustieteen yliassistenttina erityisalana ammatillinen aikuiskasvatus siirtyen sitten vuosiksi 1999 - 2005 Jyväskylän yliopistoon aikuiskasvatuksen professoriksi.

Virantäyttötoimikunnan muodostivat apulaisprofessori Tuomas Takala, professorit Viljo Kohonen ja Pekka Ruohotie sekä opiskelija Erja Pulkki. Toimikunnan koostumus muuttui sittemmin niin, että siihen kuuluivat dekaani Tuomas Takala, professori Pekka Ruohotie, opiskelijat Erja Pulkkinen ja Laura Tuomi sekä hallintopäällikkö Taina Sylvander. Asiantuntijoiksi oli valittu professorit Risto Rinne, Henning Salling Olesen sekä Hannele Niemi.³⁷⁰ Seuraavassa esitetään kaikkien lausunnot, koska niiden kautta tulee esille se, mitä aikuiskasvatuksen

³⁷⁰ Sama, 15.12.2004

tutkimukselta edellytettiin 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Keskeinen kriteeri näyttää olleen laaja-alaisuus tutkijana sekä näytöt kansainvälisissä ja kansallisissa tutkimushankkeissa. Suorannan kohdalla tuli esiin kysymys tutkimusten painopisteestä: onko hän aikuiskasvatuksen asiantuntija vai ei. Aloitetaan Hannele Niemen lausunnosta.

”Esa Poikela on selvästi alan mies, mutta jää jälkeen kolmesta muusta hakijasta, ansiot ovat siinä, että hän tarkastelee elinikäistä oppimista laajassa yksilön ja yhteisön vuorovaikutteisessa ja jännitteisessä viitekehyksessä. Tuotannon tematiikka kytkeytyy toisaalta hyvin tiiviisti väitöskirjan teemojen avaamiseen, mutta uutta näkökulmaa ei selvästi ole vielä näkyvissä.

Anja Heikkisen väitöskirja ”Lähtökohtia ammattikasvatuksen kulttuuriin tarkasteluun” on mittava analyysi ja kuvaus ammattikasvatuksen historiasta. Osoittaa erittäin suurta asiantuntemusta. Ankkuroituminen historiaan ja yhteyksien etsiminen yhteiskunnan rakenteisiin ja muuhun koulutusjärjestelmään on Anja Heikkiselle ominaista. Hän on hyvin aktiivinen kirjoittaja ja toimija ammattikasvatuksen kysymyksissä. Heikkisen tekstit ovat hyvin perusteellisia ja intensiivisiä sekä hyvin dokumentoituja.

Eero Pantzarin tuotantoa leimaa vahva kansainvälisyys, suurin osa artikkeleista on julkaistu lehdissä tai kokoomateoksissa, joissa kirjoittavat eri maiden johtavat aikuiskasvatuksen tutkijat. Hänelle on tyypillistä luoda katsauksia aikuiskasvatuksen trendeihin. Aikuiskasvatuksen periaatteet ja käsitteet ovat vahvana tarkastelussa. Toinen juonne on tieto- ja viestintätekniikan tutkimus 2002 alkaen. Vastuu on ollut myös kansainvälisestä maisteriohjelmasta.

Suorannan tuotannossa on monta juonnetta, joista yksi on laadullisen tutkimuksen metodologiset kysymykset. Toinen on maailman digitaalinen jakautuminen. Painopiste julkaisuissa on muualla kuin aikuiskasvatuksessa.

Pantzarin tuotanto kohdistuu selvästi viran alaan, mutta jää kuitenkin pätevimmän hakijan eli Heikkisen alapuolelle.”³⁷¹

Niemen preferenssijärjestys olikin seuraava: 1. Heikkinen, 2. Pantzar ja 3. Suoranta.

Risto Rinteen yhteenvedossa myös Anja Heikkinen nousi ensimmäiselle sijalle, perusteena olivat ennen kaikkea kansainväliset näytöt.

”Pantzar on selvimmin aikuiskasvatuksen tutkija, joka on viime aikoina erikoistunut yhä kapea-alaisemmin tietoyhteiskunnan teknologisten oppimisympäristöjen tutkimukseen. Suoranta on ennen kaikkea kulttuuri- ja yhteiskuntatutkija. Suoranta ja Heikkinen ovat luoneet uraa hyvin nousujohteisesti. Heikkisellä on vahvimmat näytöt johtaa kansallisia ja kansainvälisiä tutkimushankkeita. Ero kolmen hakijan välillä ei ole valtava mutta selvä.”³⁷²

Rinteen listalla Eero Pantzar oli vasta kolmannella sijalla, ja toisena Juha Suoranta. Esa Poikelaa Rinne ei pitänyt täydellä varmuudella virkaan pätevänä.

Henning Salling Olesen vetosi lausuntonsa alussa suomen kielen taidon puutteeseen, joka oli vaikeuttanut hänen mahdollisuuksiaan perehtyä hyvin hakijoiden suomenkieliseen tuotantoon. Anja Heikkisen ansiot nousivat myös hänen lausunnossaan muiden hakijoiden edelle. Tässäkin hakijoiden kansainväliset ansiot olivat tärkeä valinnan kriteeri.

”Anja Heikkinen is clearly qualified for the professorship in lifelong learning and education.

I think that the continuity of Eero Pantzar’s engagement in the development of lifelong learning and reflecting new conditions represent an essential quality. Eero Pantzar must on this ground be deemed qualified for this post.

³⁷¹ Sama

³⁷² Sama

Esa Poikela's reserch areas are related directly to lifelong learning and work life learning, So his qualifications are clearly within the scope of the post.

The Faculty will have to by itself ponder the importance of the criterion of international communication and publication,

*I recomend Anja Heikkinen as the first priority. She fulfills all requirements and has a broad research portfolio, including methodology in strong and large projects."*³⁷³

Professorin lista oli seuraava: 1. Heikkinen, 2. Suoranta, 3. Poikela, 4. Pantzar.

Tiedekuntaneuvoston yksimielisen ehdollepanon voi johtaa aika suoraan asiantuntijoiden lausunnoista: 1. Heikkinen, 2. Suoranta, 3. Pantzar.³⁷⁴ Vaikka otetaan huomioon, että Anja Heikkinen olikin toiminut Pekka Ruohotien johtamassa ammattikasvatuksen yksikössä Hämeenlinnassa työtoverina, ei voida katsoa, että häntä olisi vaalissa tämän perusteella suosittu.

Professorin virassa Anja Heikkinen aloitti 1.8.2005. Hän arvioi itse tänä päivänä olleensa koko ajan aikuiskasvatuksen osalta "*Tampereen tallin ulkopuolella*".³⁷⁵ Heikkisen julkaisuluettelo jo Tampereen yliopiston kirjaston sivuilla³⁷⁶ kertoo, että käytännössä hänen tutkimustensa painopiste on ollut ammattikasvatuksen puolella. Toisaalta hän on ollut mukana myös aikuiskasvatukseen yleisesti sekä vapaaseen sivistystyöhön erityisesti liittyvissä hankkeissa "*ainakin vuodesta 1999 lähtien*" – kuten Heikkinen itse kertoo. Kansallisen tason yhteistyö alan järjestöjen kanssa on myös ollut tiivistä.³⁷⁷ Viimeisin tuotos on hänen yhdessä Aaro Harjun kanssa toimittama verkkokirja "*Adult education and the planetary condition*"³⁷⁸.

³⁷³ Sama

³⁷⁴ Sama

³⁷⁵ Anja Heikkinen kirjoittajalle 31.8.2017

³⁷⁶ Ks. esim. Heikkinen 2011, 2013 ja 2014

³⁷⁷ Anja Heikkinen kirjoittajalle 12.11.2017

³⁷⁸ Ks. Harju & Heikkinen 2016

Kasvatustieteen professori (2005 -) Anja Heikkinen (Tampereen yliopiston arkisto)

Seuraavassa esitetään vielä taulukon muodossa Annikki Järvisen professuurin aikana hyväksytyt aikuiskasvatuksen opinnäytetyöt. Luokittelu sarakkeisiin on tehty opinnäytteiden nimikkeiden mukaan niin, että siinä oleva viittaus työhön tai ammattiin on kirjattu ammatilliseen aikuiskoulutukseen, viittaus vapaaseen sivistystyöhön (organisaatio tai koulutuksen sisältö, esim. jooga) on kirjattu po. yläsarakkeeseen ja viittaus esim. aikuiskasvatuksen teoriaan tai aikuisen oppimiseen on kirjattu kohtaan ”yleinen”.

Tilaston keruu tietokannasta on jossain määrin ongelmallista, täysin yksiselitteistä tulosta on vaikea saada, mutta suunnan se varmasti näyttää.

Taulukko 5 osoittaa hyvin selvästi ammatillisen aikuiskoulutuksen suuren suosion ja toisaalta vapaan sivistystyön heikon vetovoiman tutkimuskohteena.

Taulukko 5: Aikuiskasvatuksen opinnäytetyöt vuosina 1998 – 2005³⁷⁹

VUOSI	Ammatillinen aikuiskoulutus			Vapaa sivistystyö / Yleinen		
	PRO GRADU	LIS.	VÄITÖSK.	PRO GRADU	LIS.	VÄITÖSK.
1998	9	-	-	2+3 (yl.)	-	-
1999	7	-	3	1 (yl.)	-	-
2000	4	-	2	8 (yl.)	1	-
2001	5	-	-	1	-	-
2002	4	-	3	3 (yl.)	-	1(vst)
2003	12	-	1	4 (yl.)	1	1(vst)
2004	5	-	1	4 (yl.)	-	-
2005	6	-	1	1 (yl.)	-	1
Yhteensä	52	-	11	27	2	3

On selvää, että aktiivisella ammatillisen aikuiskoulutuksen professorilla Annikki Järvisellä on tässä ollut oma osuutensa, jos kohta myös varmasti alueen nousuvalla merkityksellä suomalaisessa yhteiskunnassa. Tuloksena olikin yhteensä 52 hyväksyttyä pro gradu-tutkielmaa tarkasteluvuosina.

³⁷⁹ www.uta.fi/tampub

Taulukon 5 sarakkeessa "Vapaa sivistystyö/ yleinen aikuiskasvatus" on mukana hyvin sekalainen kirjo aikuiskasvatukseen liittyviä opinnäytetöitä, joista vähemmistö ensiksi mainittuja. "Vapaa sivistystyö" sisältää suoraan opinnäytteen nimikkeessä viittauksen johonkin alan organisaatioon, pääosin kansalaisopistoon. Alueen heikko suosio opiskelijoiden keskuudessa on silmiinpistävää. Erikseen on syytä mainita, että vuonna 2002 hyväksytty, tämän kirjoittajan väitöskirja kuului sekä ammattikasvatukseen että vapaan sivistystyön piiriin, koska kohderyhmänä oli opettajia ammatillisen aikuiskoulutuksen ja myös vapaan sivistystyön kentältä. Tietokannasta ei selviä, miten po. väitöskirja on luokiteltu.

Annikki Järvisen itsensä mukaan hän ohjasi sekä professorivuosiensa aikana että eri sopimuksella yliopiston kanssa sen jälkeen yhteensä 15 väitöskirjaa, joista viisi oli lääketieteellisen tiedekunnan puolella. Järvisen jäätyä eläkkeelle 2005 alkupuolella, hoitivat hänen professuuriaan määräaikaikaisina sekä Esa Poikela että Eero Pantzar.

Tampereen yksikön ulkopuolella ja siitä riippumatta kannattaa erikseen todeta, että yliopiston alainen ammattikasvatuksen yksikkö Hämeenlinnassa oli 2000-lukoinen "tohtoritehdas", sillä väitöskirjoja syntyi 2000-luvun alkuvuosina peräti 20 ja lisensiaatintutkimuksia samoin 20. Viimeksi mainittujen suuren määrän taustalla oli ennen kaikkea Hämeenlinnassa käyttöön otettu ammatillisesti suuntautunut lisensiaatintutkinto, joka oli tarkoitettu ammattikorkeakoulujen opettajille. Ylipäättään ammattikorkeakoulujen "perustamisbuumi" 1990-luvulla vaikutti melkoisesti siihen, että sekä niiden että perinteisten ammattikoulujen opettajat hakeutuivat suorittamaan jatkotutkintoja yliopistoihin.

Lisensiaatintutkimusten ja väitöskirjojen runsas määrä ja taso Hämeenlinnassa aiheuttivat välillä keskustelua Tampereella. Niiden tasosta ei voida paljon kuitenkaan sanoa, koska Tampereen yliopistossa ei noina vuosina väitöskirjoista ja lisensiaatintutkimuksista annettu arvosanoja; oli vain joko "kiittäen hyväksytty" tai "hyväksytty". On selvää, että järjestelmä ei kannustanut opinnäytteissä hyviin suorituksiin, joten puheet "väitöskirjatehtaasta" eivät olleet täysin oi-

keudenmukaisia. Joka tapauksessa tämän kirjoittajan mieleen tuosta ajasta jäi todellakin hyvin tiivis, samaan suuntaan kulkeva joukko vähän varttuneempia, mutta innokkaita tutkijoita.

Professori Juha Suorannan myöhemmän arvion mukaan *"Tosiasiaksi jää, että ammattikasvatuksen tutkimuksella (Hämeenlinnassa) on ollut sekä kasvatustieteiden menestykseen Tampereen yliopistossa liittyvää sisäistä että suomalaisen työelämän kehittämiseen yleisemmin liittyvää ulkoista vaikuttavuutta."*³⁸⁰

Myös aikalaisten mukaan Hämeenlinnassa elettiin "omaa elämää". Kanssakäymistä Tampereen suuntaan ei juuri ollut.³⁸¹

Vuoden 2005 aikana sai jälleen kaksi aikuiskasvatuksen tutkijaa dosentuurin, Karin Filander ja Petri Salo. Filanderin ala oli Tampereella jo tuttu, työelämän tutkimus, mutta "uusvanhaa" oli Petri Salon nimitys: hänestä tuli vapaan sivistystyön dosentti. Tämä oli näin jälkeenpäin arvioiden yllättävää – siinä määrin perinteinen vapaa sivistystyö oli jäänyt sivuosaan tutkimusorientaatioissa. Professori Leena Kosken asiantuntijalausunto Salon ansioista oli hyvinkin mairitteleva:

*"Petri Salon ansiot riittävät erinomaisesti vapaan sivistystyön dosenttuuriin. Hänen tekstinsä ovat sen alaa laajemmat, ja julkaisujen määräkin täyttää hyvin dosentin kelpoisuusvaatimukset. Voidaan sanoa, että Salo on käsitellyt vapaata sivistystyötä jopa intohimoisesti."*³⁸²

Osoitus tiedekunnan aikuiskasvatuksen tutkijoiden kysynnästä ulkopuolelle oli se, että yliopiston täydennyskoulutuskeskus TYT ja tiedekunta tekivät sopimuksen, minkä mukaan ensiksi mainittu rekrytoi kaksi lehtoria, jotka vastaavat avoimen yliopiston ammatillisten aikuiskasvattajien sekä perus- ja aineenopettajien koulutuksesta. Määräaikaisiin lehtorin virkoihin valittiin yliopistossa jo 1980-luvulta ollut Rainer Aaltonen sekä Vesa Huotari.

³⁸⁰ Juha Suorannan muistio kirjoittajalle 2.9.2017

³⁸¹ Juhani Honka kirjoittajalle 5.9.2017

³⁸² Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat II/2005, 3.5.

"Laaja-alainen aikuiskasvatus" tutkimuskohteena

Yliopiston kanslerin päätöksen mukaan Annikki Järvisen virkasuhde yliopistoon tulisi päättymään heinäkuun lopussa 2005, mikä todettiin tiedekunnan laitosneuvoston kokouksessa. Aikuiskasvatuksen professorin virka julistettiin haettavaksi joulukuussa 2004.

Yllättäen viran tehtäväala tulikin tiukkaan keskusteluun; Järvisen viran täsmennys "erityisesti ammatillisen aikuiskoulutuksen" professori ei ollut itsensänselvyyttä, vaan siitä jouduttiin äänestämään. Äänin 6-2 päätettiin, että virka on määriteltävä "laaja-alaisesti" aikuiskasvatuksen professuuriksi. Laitoksen "vanhat" tutkijat – Pantzar, Tuomisto - voittivat, vähemmistöön jäivät ammattikasvatuksen professori Pekka Ruohotie sekä assistentti Kati Tikkamäki, jotka olisivat pitäneet tehtäväalan ennallaan. Annikki Järvisen virasta poiketen siitä tehtiin nyt pysyvästi täytettävä.³⁸³ Laitosneuvoston puheenjohtajana tuolloin toiminut Eero Pantzar itse muistelee jälkeensä taustalla olleen ehkä sen, että tiedekunnan sisällä edelleen jollain tavalla elänyt "vanha" aikuiskasvatuksen koulukunta "iski" nyt takaisin. Katsottiin myös, että ammatillisen koulutuksen professoreita oli jo riittävästi.³⁸⁴ Marjo Vuorikoski muistelee, että Annikki Järvisen edustamalla tutkimussuunnalla ei ollut nyt riittävästi kannatusta.³⁸⁵

Muutokset olivat ilman muuta merkittäviä. Laitosneuvoston pöytäkirjassa oli "virallinen" selitys: tiedekunnassa oli tuolloin seitsemän professoria, joista kaksi oli ammatillisen aikuiskoulutuksen virkoja. Pöytäkirjan mukaan "nyt viran määrittely olisi syytä tehdä laajemmin".³⁸⁶

Annikki Järvisen "laajennettua" aikuiskasvatuksen professorin virkaa hakivat:

KT Karin Filander

KT Eero Pantzar

KT Esa Poikela

³⁸³ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan laitosneuvoston pöytäkirjat 2004, 8.12

³⁸⁴ Eero Pantzar kirjoittajalle 12.4.2017

³⁸⁵ Marjo Vuorikosken muistio kirjoittajalle 31.5.2017

³⁸⁶ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan laitosneuvoston pöytäkirjat 2004, 8.12

KT Petri Salo

KT Juha Suoranta

KT Sanna Vehviläinen

Asiantuntijoiksi valittiin professorit John Field, Seppo Kontiainen ja Leena Koski. Heidän lausunnoistaan nousee hyvin selvästi esiin professorin valinnan keskeinen kriteeri: nyt haettiin – aivan toisin kuin esimerkiksi Matti Peltosen valinnan yhteydessä aikanaan – *aikuiskasvatuksen tutkimuksen asiantuntijaa*. Toisena tärkeänä valinnan perusteena asiantuntijat nostivat esiin opetustaidon, mikä myös näin painotettuna oli uutta kulttuuria aikaisempiin vaaleihin verrattuna. Kolmantena vaatimuksena kaikilla oli näkyvyys *kansainvälisillä foorumeilla*. Tältä osin Annikki Järvisen vaalissa esille tullut asia oli edelleen tärkeä. Neljänneksi huomiota lausunnoissa kiinnitettiin jatko-opiskelijoiden ohjaamiskokemukseen, mitä ei kaikilla hakijoilla ollut.³⁸⁷ Merkille pantava yhteinen havainto asiantuntijoiden lausunnoissa oli se, että kukaan ei enää pohtinut erikseen aikuiskasvatustieteen olemusta; mitä sen pitäisi olla vuonna 2005 ja siitä eteenpäin.

Erityisesti Helsingin yliopiston aikuiskasvatuksen professori Seppo Kontiainen korosti lausunnossaan valituksi tulleen Juha Suorannan kohdalla tämän aikuiskasvatustutkimuksen meriittejä. Ansiona Kontiainen piti myös Suorannan uutta orientaatiota *mediakulttuurin* tutkijana.

”Suoranta on yliopistollisen työkokemuksensa ja laajan tutkimustyönsä sekä julkaisujensa puolesta vahva aikuiskasvatuksen tuntija: hän on suuntautunut sivistyksellisen aikuiskasvatuksen perusteisiin ja laajentanut teollista kirjoitteluaan myös mediakulttuurin ja informaatioteknologian makrotason kysymyksiin, jotka heijastuvat olennaisesti aikuisen oppimisen arkeen. Häntä voidaan pitää myös tutkimusmenetelmien ja erityisesti laadullisen tutkimuksen asiantuntijana. Hän korostaa aikuiskasvatuksen oppiaineen ja tutkimuksen monitieteistä luonnetta. Hän on ollut näkyvästi esillä kirjoituksillaan sekä kotimaisilla että ulkomaisilla julkaisufooru-

³⁸⁷ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat II/2005. 16.11

meilla. Hän on poikkeuksellisen tuottelias tutkija. Pidän Suorantaa epäilyksettä pätevänä aikuiskasvatuksen professorin virkaan.”³⁸⁸

Englantilainen Field korosti lausunnossaan Suorannan ansioita kansainvälisestikin näkyvänä tutkijana. Myös hän piti Suorannan tutkimusta lapsista informaatioyhteiskunnassa merkittävänä avauksena.

”His work is very significant, and of all the candidates he most clearly demonstrates the potential to make an international impact. He has experience working outside Finland and of debates outside of his own immediate specialism. Combining empirical rigour with theoretical insights his work has a breadth that allows him to engage with wider debates. His co-authored book on children in the information society struck me as solid. His work makes a clear and distinctive contribution.”³⁸⁹

Juha Suorannan tuotteliaisuus nuorena tutkijana tuli esiin professori Leena Kosken lausunnossa: yhteensä 221 nimikettä. Myös Koski painotti aikuiskasvatustutkimuksen ansioita tuoden toisaalta esiin Suorannan taipumuksen olla tuossa vaiheessa ”yleiskriittinen” tuonaikaisia trendejä kohtaan. Muista poiketen Koski ei pitänyt Suorannan suuntautumista mediakulttuuriin pelkästään hyvänä.

”Suoranta keskustelee tutkijana suurista kysymyksistä ja hänen lähestymistapansa on globalisaatiokriittinen, kapitalismikriittinen ja kriittinen kasvatuksen markkinaistumista kohtaan. Hänen vahvat alueensa ovat mediakasvatustutkimus ja aikuiskasvatuksen sivistyshistoriallinen tutkimus.”³⁹⁰

Kun Kontiainen piti kelpoisina Pantzaria, Poikela ja Suorantaa, olivat Kosken listalla Salo, Suoranta ja Pantzar, tässä järjestyksessä. Priorisointia voidaan pitää yllättävänä, koska Kontiainen ja Field eivät pitäneet Saloa riittävän pätevänä

³⁸⁸ Sama

³⁸⁹ Sama

³⁹⁰ Sama

aikuiskasvatuksen professorin virkaan. Koski poikkesi lausunnossaan muista myös siten, että hän arvioi Karin Filanderin ansioita hyvin myönteiseen sävyyn:

*"Koko Filanderin tuotanto keskustelee tämän hetken tärkeistä teemoista. asettuu selvästi täytettävän viran alaan. Pidän pätevänä aikuiskasvatuksen professorin virkaan."*³⁹¹

Esa Poikelan tuotantoa pidettiin yksipuolisesti oppimisen psykologiaan suuntautuneena, ja Sanna Vehviläinen puolestaan katsottiin epäpäteväksi. Lähimmäksi Suorannan jälkeen professorin virkaa lausunnoissa pääsi erittäin kokenut laitoksen tutkija Eero Pantzar.³⁹² Koska auki julistettu aikuiskasvatuksen professuuri oli laaja-alainen eikä ammatilliseen aikuiskasvatukseen suuntautunut, näkyi tämä ehkä myös hakijajoukossa, sillä työelämälähtöinen tutkimus ei ollut kellään painopistealueena, jos kohta Karin Filanderilla oli tutkimuksia myös tästä. Professori Koski kiinnitti huomiota siihen, että kukaan hakijoista ei ollut asettanut arvioitavaksi aikuiskasvatuksen teoreettiseen keskusteluun liittyvää tutkimusta. Koski nosti myös yhteenvedossaan esille hakijoiden ansiot opetuksen alueella, jossa hän piti ansioituneimpina Esa Poikela, Juha Suoranta ja Eero Pantzaria.³⁹³

Leena Kosken yhteenvedosta näkyvät hyvin kunkin hakijan ansiot ja orientaatio.³⁹⁴

Filander: *"Työelämän tutkimuksen osaaminen ja ammatillisen kasvun sukupuoliin liittyvä problematiikka"*

Pantzar: *"Aikuiskasvatuksen perusteiden käsitevertailut, aikuiskoulutuksen yleiset kysymykset"*

Poikela: *"Elinikäisen oppimisen ja työssä oppimisen tutkimus"*

³⁹¹ Sama

³⁹² Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat I/2005, 27.4

³⁹³ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat II/2005. 16.11

³⁹⁴ Sama

Salo: "Laajalla alueella elinikäinen oppiminen, vapaan sivistystyön perspektiivit ja organisaatiot"

Suoranta: "Selkeästi aikuiskoulutuksen kansainväliset kysymykset, globalisaatio, kulttuuriset teemat, laadukas tutkimus yleensä"

Kun sekä John Field että Seppo Kontiainen olivat asettaneet Juha Suorannan ensimmäiselle ehdokassijalle, oli tiedekuntaneuvoston ehdollepano luonnollinen: neuvosto päättyi näet yksimielisesti asettamaan ehdolle ensiksi Juha Suorannan ja toiseksi Eero Pantzarin. Suoranta professuurin myös sai. Tampereen yliopiston aikuiskasvatus ja aikuiskasvatustutkimus ottivat jälleen suunnan kohti uutta tiedeorientaatiota, jos kohta pitää muistaa se tosiasia, että "ei yksi professori kesää tee" – hän huolehtii vain omasta tutkimusalueestaan. Kun Annikki Järvisen aikana ammatillisen aikuiskoulutuksen ja työssä oppimisen teemat olivat olleet selvästi hallitsevia, ja Urpo Harvan koulukunta oli ollut olemassa ikään kuin edellä mainitun orientaation sisällä, nousivat nyt Suorannan valinnan kautta esiin uudet tutkimusalueet, *mediakasvatus ja kriittinen kasvatus*.

On syytä vielä pohtia tiedekuntaneuvoston kokoonpanon kautta ehdollepanoa. Neuvoston puheenjohtajana oli tuolloin tiedekunnan dekaani Tuomas Takala, jota ei pidetty erityisen suopeana aikuiskasvatukselle – ja ehkä sitä kautta ei myöskään "vanhan koulun" edustajalle Eero Pantzarille. Muut jäsenet olivat professorit Anja Heikkinen ja Jukka Tuomisto sekä opiskelijoiden edustaja Johanna Axelsson ja hallintopäällikkö Taina Sylvander. Pantzarin valinta ei olisi ollut asiantuntijoiden priorisoinnista kaukana, mutta tiedekuntaneuvostossa ei kuitenkaan "kättä nostettu" hänen puolestaan. Esiin nousee kysymys, pyrittiinkö taas hakemaan "uutta verta" ja uusia tuulia. Se myös tiedetään, että ainakin Jukka Tuomistolla oli sympatioita edelleen vapaan sivistystyön tutkimukseen, josta Eero Pantzar oli jo etääntynyt tutkimustyössään. Marjo Vuorikosken jälkeenpäin esittämä arvio aikuiskasvatuksen asemasta yhdistyneellä kasvatustieteen laitoksella 2000-luvun alussa ei ole hyvä.

"Aikuiskasvatus oli periferiassa suhteessa kasvatustieteeseen, minkä piirissä viratkin näyttivät lisääntyvän ja aikuiskasvatuksessa vastaavasti vähentyvän".³⁹⁵

Vuorikosken arviossa on sikäli perää, että ainakin verrattuna yliopiston Ammattikasvatuksen tutkimus- ja koulutuskeskukseen Hämeenlinnassa oli Tampereella sijaitseva aikuiskasvatuksen tutkimus heikommassa asemassa. Kasvatustieteiden tiedekunnan laitosneuvoston budjetit ja toimintakertomukset vuoden 2005 jälkeen osoittavat tämän hyvin. Jo talousarviossa AkTk:n asema oli paljon vahvempi, olihan se selvästi omana yksikkönä ja omilla "rahoilla" merkitty. Yliopiston rahoituksen lisäksi yksiköllä oli runsaasti koulutuksesta saatua ja ulkopuolisia tuloja; yksikköä osattiin myydä ulos.³⁹⁶

2000-luvun ensimmäisinä vuosina oli Tampereen aikuiskasvatuksen tutkijoilla kysyntää myös muualle: Esa Poikelalla oli laitosneuvoston pöytäkirjojen mukaan pitkähkö virkavapaus, jonka syynä oli professuurin hoito Lapin yliopiston kasvatustieteellisessä tiedekunnassa.³⁹⁷ Sijaisuuden hoito varmaan vaikutti osaltaan siihen, että Poikela sai vuonna 2006 vakinaisen professorin viran Rovaniemeltä.

Annikki Järvisen kausi merkitsi tamperelaisen aikuiskasvatustutkimuksen selvää laajentumista uusille alueille osan tutkijoista jatkaessa omia projektejaan. Jukka Tuomiston muutamat tutkimukset olivat edelleen osoitus Urpo Harvan koulukunnan jatkuvuudesta.

³⁹⁵ Marjo Vuorikosken muistio kirjoittajalle 31.5.2017

³⁹⁶ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta, laitosneuvoston pöytäkirjat 2006-2007

³⁹⁷ Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan laitosneuvoston pöytäkirjat 2003-2005

JUHA SUORANNAN PROFESSORIKAUSI: MEDIAKASVATUS JA PROFESSORIN SIIRTO YHTEISKUNTATIEETEISIIN

Juha Suoranta oli professorin virkaan valittu tuotteliaana ja aktiivisena, uudistavana ja kansainvälistä kokemusta omaavana tutkijana. Ja kieltämättä, ansio-
luettelo ennen vuotta 2006 on vaikuttava. Suomalaisista yliopistoista hän oli
ehtinyt hankkia kokemusta jo Lapin ja Joensuun yliopistoista sekä Sibelius Aka-
temiasta. Myös Tampere oli tuttu informaatioyhteiskunnan tutkimuskeskuksen
kautta. Ulkomaisia yliopistoja luettelossa edustavat amerikkalaiset University
of Illinois, University of California ja University of Minnesota. Näin ollen hänel-
lä oli jo ennen valintaansa hyvät näytöt kansainvälisestä tutkimuksesta. Toisaal-
ta voidaan sanoa, että niin oli myös Eero Pantzarilla, vaikka hänen kokemuk-
sensa olikin lähinnä Pohjoismaista ja Saksasta.

Suorannan edeltäjään, Annikki Järviseen, verrattuna lähtökohdat ja tiede-
orientaatio oli aivan erilainen. Annetaan Suorannan itsensä määritellä se,
miten hän asemoi aikuiskasvatuksen. Keskeistä on näkemys aikuiskasvatuk-
sen *monitieteisyydestä*. Tämä käsitys on tietysti hyvin sopusoinnussa Suoran-
nan viran tehtäväalueen määrittelyn kanssa. Suorannalle tyypillisellä, mutta
ehkä vähän poikkeavalla tavalla professori kuvaa tutkimusorientaatiotaan
viittauksilla kirjallisuuteen ja jopa herätysliikkeeseen: *”Minulle kirjailija Per
Olof Enqvistin ajatus ja puhe herrnhutilaisuudesta on metafora tieteen- ja oppialois-
ta yleensä: ne eivät ole itsessään tärkeitä, vaan ne tutkimukset, joita niissä tehdään
ja se ajattelu, joka niistä välittyy opiskelijoille ja muille.”*³⁹⁸

Suoranta asemoi myös aikuiskasvatustutkimuksen: se on selvästi *osa yhteis-
kuntatieteitä* oleva tiede. Niinpä ei ole ihme, että Juha Suorannan mukaan
aikuiskasvatus oppiaineena oli ollut ”väärässä” tiedekunnassa siitä lähtien,
kun se vuonna 1974 liitettiin kasvatustieteiden tiedekuntaan. Suoranta itse
sanoo asian hyvinkin vahvasti:

³⁹⁸ Juha Suorannan muistio kirjoittajalle 21.8.2017

*"Aikuiskasvatus ei tutkimusalaltaan oikein millään istunut kasvatustieteen tai opettajankoulutuksen yhteyteen."*³⁹⁹

Verrattuna muihin aikaisemmin esitettyihin määrittelyihin aikuiskasvatuksen asemasta suhteessa kasvatustieteeseen ilmaisee Suoranta tässä itsensä varsin tiukkaan sävyyn. Toki Jukka Tuomisto ei tässä mahdottoman kaukana ole kirjoittaessaan yhteiskuntatieteisiin suuntautuneesta kasvatuksen tutkimuksesta. Samoin olihan vaatimus aikuiskasvatuksen paikasta yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa esitetty jo 1970-luvulla.

Koulukunta-käsitettä Suoranta on vieroksunut alusta asti aikuiskasvatustutkimuksen yhteydessä. Päinvastoin hän toteaa nyt:

*"Aikuiskasvatuksen tutkimuksen tila ja olemus oli melko selkiytymätön tullessani Tampereelle. Niinpä koulukunta on liian vahva ajatus Tampereen yliopiston aikuiskasvatuksen tutkimuksesta pois lukien ammattikasvatuksen tutkimus. Etsikkoajasta menetettiin 1990-luvulla, kun professuuria ei Aulis Alasen jälkeen saatu pitkään aikaan täytettyä."*⁴⁰⁰

Suoranta sanoo viimeisessä lauseessa sen, mikä on tässä kirjassa todettu lähteiden perusteella jo aikaisemmin, kuitenkin niin, että ensimmäinen etsikkoajasta oli jo 1980-luvulla, eikä silloinkaan tartuttu tilaisuuteen niin kuin olisi ehkä pitänyt. Koulukunta-käsitteen kritiikkiin on syytä todeta, että Suoranta ei mainitse tässä Zahcris Castrénin ja Urpo Harvan luomaa tiedeorientaatiota. Viittaukseen "etsikkoajasta" ennen Aulis Alasen professuuria on helppo yhtyä. Suoranta itse on muutoin nähnyt aikuiskasvatuksen aina laaja-alaisesti, mistä yhtenä osoituksena on esimerkiksi hänen yhdessä Petri Salon kanssa julkaisema teos "Sivistyksellinen aikuiskasvatus"⁴⁰¹.

Jos ei Suorannan käsityksen mukaan Tampereen yliopiston aikuiskasvatuksen tutkijoista koskaan muodostunut koulukuntaa, mainitsee hän yllättäen Pekka

³⁹⁹ Juha Suorannan muistio kirjoittajalle 21.8.2017

⁴⁰⁰ Sama

⁴⁰¹ Suoranta & Salo 2002

Ruohotien perustaman Ammattikasvatuksen tutkimus- ja koulutuskeskuksen Hämeenlinnassa: *”Mikäli siis Tampereen yliopiston aikuiskasvatuksesta halutaan nostaa esiin jokin koulukunta, se on ehdottomasti Pekka Ruohotien ammattikasvatuksen tutkimus. Se täyttää koulukunnan kriteerit sekä toiminnan pituudessa että sisällön laajuudessa.”*⁴⁰²

Ehkä päinvastoin joitakin arveluja Juha Suorannan suuntautumisesta myös vapaan sivistystyön tutkimukseen ei hän itse tätä tunnusta lainkaan, eikä kuulemma sen vuoksi Tampereelle mennyt:

*”En hakeutunut Tampereen yliopistoon vapaan sivistystyön tutkimuksen vuoksi – miten olisinkaan, koska sellaista ei ollut olemassa, paitsi kenties joidenkin nostalgisissa puheissa – vaan yliopiston vahvan yhteiskunnallisen tutkimusperinteen tähden. Täytyy kuitenkin painottaa, että jos Luoja suo, itselläni on tätä kirjoittaessani vielä puolitoista vuosikymmentä työuraa jäljellä, niin en vanno, ettei myös vapaan sivistystyön lintu vielä joskus lentäisi työhuoneeni auki jääneestä ikkunasta sisään.”*⁴⁰³

Koulukunta-käsitteen alle mahtuu Suorannan mukaan hyvin Tampereen ulkopuolelta myös Yrjö Engeströmin Helsingin yliopistossa perustama kehittävän työntutkimuksen suunta.⁴⁰⁴ Tämän kirjoittaja voi yhtyä käsitykseen Ruohotien ”koulukunnasta” – siis käsite tässä ehdottomasti sitaateissa – siitä näkökulmasta, että Hämeenlinnassa oli paljon samanhenkisiä tutkijoita ja sen seurauksena runsaasti väitöskirjoja, joissa monissa mainittiin Ruohotien ainakin joku teos⁴⁰⁵ lähteenä. Toisaalta on niin, että tutkijan uralle ei näistä Ruohotien ja Hongan ohjattavista kovinkaan moni lähtenyt; jatkotutkinnolla pyrittiin ammatilliseen edistymiseen. Tämän kirjan määrittelyn mukaisesta koulukunnasta ei ollut kyse. Suorannan kokemus ja kontaktit vaikuttivat luonnollisesti siihen miten hän tutkimustyössä lähti liikkeelle uudessa virassa vuoden 2006 jälkeen.

⁴⁰² Sama

⁴⁰³ Sama

⁴⁰⁴ Sama

⁴⁰⁵ Ks. esim. Jokinen 2002; Tämän kirjoittaja muistaa hyvin, miten laitoksen taholta suorastaan esitettiin toivomus siitä, että teoreettisen viitekehyksen ”voisit ottaa Ruohotieltä”.

Aikuiskasvatuksen professori Juha Suoranta (2006-) Kuva: Harri Hinkka
(Juha Suorannan arkisto)

Suoranta itse kuvaa tilannetta näin: *"Täytyy huomata, että ennen Tampereen yliopistoon tuloani olin tehnyt tutkimusta muissa paikoissa ja kehittänyt niissä orientaatiotani, jota sitten Tampereella jatkoin. Näin ollen en Tampereella viritellyt itselleni uusia tutkimusavauksia enkä yhteistyötä."*⁴⁰⁶ Uuden professorin tutkijaverkosto onkin ollut seuraavissa ryhmissä, Tampereen yliopiston ulkopuolella:

*"Minulle läheisin tutkijaverkosto on koostunut kriittisen yhteiskuntatieteen edustajista, heidän mukanaan kriittisen ja radikaalin aikuiskasvatuksen ja kasvatustieteilijöiden laajasta kansainvälisestä joukosta. He tulevat monista maista, kuten Yhdysvalloista, Isosta-Britanniasta, Kreikasta, Kroatiasta, Kiinasta ja Maltalta. Olen itse mukana useiden kansainvälisten lehtien ja kirjasarjojen toimitusneuvostoissa ja tämä työ pitää minut aika hyvin kartalla siinä, missä muualla mennään."*⁴⁰⁷

Yksi poikkeus on kuitenkin ollut: lehtori Marjo Vuorikosken kanssa käynnistettiin hanke akateemisesta sosialisatiosta. Hanke poiki Suorannan kohdalla kolme artikkelia: *"Kriittinen työläiskasvatus"* (2007), *"Vieraana paratiisissa: metodologisia huomioita ja empiirisiä piirtoja"* (2008) sekä *"Towards Rebellious Research: Pages from the Sketchbook of a Working-Class Academic"* (2015). Marjo Vuorikoski puolestaan kirjoitti hankkeen pohjalta kaksi artikkelia: *"Sukupuoli, luokka ja ikä kasvatustieteen tohtorin elämäkerroissa"* (2011) sekä *"Monen kerroksen tohtoreita"* (2012).⁴⁰⁸

Tampereen vanhemmat aikuiskasvatuksen tutkijat eivät ole olleet pelkästään ihastuneita professori Juha Suorannan tutkimusorientaatiosta ja verkostoista siitä näkökulmasta, että edelleenkin ei Tampereelle muodostunut yhtenäistä tutkijaryhmää, vaan kukin jatkoi pääosin omissa hankkeissaan. Myös suuntautuminen yhteiskuntatieteisiin on herättänyt keskustelua. Kritiikkiä on tullut

⁴⁰⁶ Juha Suorannan muistio kirjoittajalle 21.8.2017

⁴⁰⁷ Sama

⁴⁰⁸ Marjo Vuorikoski kirjoittajalle 25.8.2017

siitäkin, että Suoranta on jakanut opiskelijoita vankkoihin kannattajiin ja toisaalta muihin.⁴⁰⁹

Seuraava asetelma vuosilta 2006 – 2016 kertoo, miten aktiivisia kirjoittajia Juha Suoranta ja toisaalta tutkijakollegat Anja Heikkinen ja Karin Filander olivat Aikuiskasvatus-lehdessä. Näyttää siltä, että lehti ei joko pyytänyt tai sitten Suorantaa itseään ei kiinnostanut kyseinen lehti kirjoittamisen forumina toista professorivuotta lukuun ottamatta. Tosin taas tässäkin pitää muistaa Heikkisen asema päätoimittajana, jolla asemalla on voinut ollut vaikutusta alla oleviin lukuihin ⁴¹⁰. Filander oli toisaalta julkaisijan, ATS:n esihenkilönä pitkään.

Filander: 10 nimikettä

Heikkinen: 7 nimikettä

Suoranta: 3 nimikettä (kaikki 2007)

Suorannan lehdessä olleiden kirjoitusten otsikot viittaavat siihen, mikä häntä kiinnosti tultuaan valituksi professorin virkaan: ”Aikuiskasvatuksen filosofiset perusteet”, ”Aikuiskasvatuksen tutkijan tehtävät”, ”Hooks kirjoittaa niin kuin opettaa pitää”.⁴¹¹

Filanderin ja Heikkisen artikkeleiden otsikot kuvaavat hyvin kummankin tutkimusorientaatiota 2000-luvulla:

Filander:

”Seppo Niemelä in memoriam” (2015)

”Robin Usher aikuiskasvatuksen tutkijana ja teoreetikkona” (2014)

”Keskustelua tulevaisuuden koulusta ja hallinnosta” (2016)

”Sivistystyön olemuksellinen epämuodikkuus” (2007)

”Aikuiskasvatustutkimuksen tila ja tulevaisuus” (2010)

⁴⁰⁹ Eero Pantzarin haastattelu 28.8.2017 ja 6.11.2017; Anja Heikkinen kirjoittajalle 20.5.2017

⁴¹⁰ <https://www.arto.linneanet.fi>

⁴¹¹ Sama

Heikkinen:

”Hyvin menee, jos siltä näyttää” (2009)

”A-luokan aikuiskasvatustiedettä” (2012)

”Kuosinvaihtoa vai uusia tuulia” (2008)

”Aktivismista realismiin: ihmis- ja yhteiskuntakeskeisen aikuiskasvatustieteen kritiikki” (2014)

”Perheet vai poliitikot peruskoulua säättämässä” (2016)

Kumpikin tutkija liikkuu aika laajalla alueella, molemmat aikuiskasvatustutkimuksessa yleensä, Filander lisäksi sivistystyössä ja Heikkinen peruskoulusta oppimiseen ja koulutuspolitiikkaan.

Juha Suoranta jakaa tutkimuksensa pidemmältä ajalta kolmeen ryhmään:

- *Aikuiskasvatuksen ja kasvatuksen kriittinen teoria*, esim. *Sivistyksellinen aikuiskasvatus* (2002), *Radikaali kasvatus* (2005)
- *Informaatioyhteiskunta ja digitaalisten teknologioiden käyttö*, esim. *Kasvatus mediakulttuurissa* (2003) ja *Wikiworld* (2010)
- *Laadullinen tutkimus ja kriittiset tutkimusmenetelmät*, esim. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen* (1998) ja *Taisteleva tutkimus* (2014)

Näistä kolmesta ryhmästä lähinnä perinteistä – voisi sanoa Urpo Harvan ja Aulis Alasen tradition mukaista – aikuiskasvatuksen tutkimusta edustaa ensiksi mainittu, tosin siitä vain alkuosa; jälkimmäinen teos *Radikaali kasvatus* on jo aika kaukana.

Tärkeä ennakkokäsitys uudella professorilla oli virkaan tulleessaan tämän kirjan yhteen kantavaan teemaan ja tutkimustulokseen, nimittäin ammattikasvatuksen ja vapaan sivistystyön väliseen jännitteeseen. Suorannan analyysin mukaan tämä kahtiajako on ollut vain pahasta.

*"Aikuiskasvatustutkimuksesta käytyä keskustelua on aikojen saatossa aivan liian kahlennut puhe työelämäsuuntautuneesta ja sivistyssuuntautuneesta tutkimuksesta, ainakin tamperelaisissa piireissä. Alan kehitystyö on jäänyt pahasti tämän kahtiajaon vangiksi. Jaottelu antaa aikuisten maailmasta liioitellun kaksijakoisen kuvan, ikään kuin aikuisten kasvun maailmassa olisi olemassa toisaalla vain työ ja toisaalla vapaa-ajan organisoidut harrastuspyrinnöt. Toisekseen se tarjoaa alan tutkijoille liian helpon tavan asettua jompaankumpaan poteroon, tälle tai tuolle puolelle, ja unohtaa yliopiston ulkopuolinen aikuisten maailma. Itse olen yrittänyt olla lankeamatta kumpaakaan kuoppaan ja ajatella aikuiskasvatuksen tutkimuksesta mahdollisimman laveasti. Näin ollen en ole myöskään osallistunut alan sisäisiin rajakiistoihin tai rajankäyntikamppailuihin – en ole halunnut nousta tähän junaan."*⁴¹²

Työelämäsuuntautuneen ja vapaan sivistystyön välisestä jännitteestä on Suorannan mukaan mahdollista päästä irti – ja siirtyä näin lähemmäs "harvalaista" tutkimusorientaatiota. *"Erilaisia ilmiöitä pohtimalla ja niihin empiirisesti tarttumalla on mahdollista "pujottaa itsensä pois työelämä-vapaa sivistystyö-kysymyksen hirttosilmukasta"*. Kun ihmisen kokonaiskehitys jaetaan moneen eri osaan, ammatillinen on vain yksi niistä.⁴¹³

Samaan teemaan puuttuu jälkeinpäin myös Annikki Järvinen. Hän ihmettelee, *"miksi työelämäsuuntautunut ja vapaan sivistystyön tutkimus eivät voineet kehittyä ja kukoistaa rinnakkain, olihan viimeksi mainitun puolella virkoja"*.⁴¹⁴ Vastaus Järvisen kysymykseen löytyy osaltaan suoritettujen opinnäytteiden määristä ja Juha Suorannan niihin liittyvistä kommentteista.

Opinnäytteiden määriä ja jakautumista selvitettiin myös Juha Suorannan professorikauden alusta vuoteen 2016 saakka. Ne poimittiin edellisen taulukon taapaa Tampereen yliopiston tietokannasta hakusanalla aikuiskasvatus. Suoritukset jaettiin kahteen ryhmään niiden nimikkeen perusteella. Ammatillinen

⁴¹² Juha Suorannan muistio kirjoittajalle 21.8.2017

⁴¹³ Sama

⁴¹⁴ Annikki Järvinen kirjoittajalle 15.10.2017

aikuiskoulutus ja toisaalta vapaa sivistystyö eroteltiin toisistaan sekä organisaation että myös sisällön perusteella. Kategoria ”Yleinen aikuiskasvatus” eroteltiin vapaasta sivistystyöstä.

Taulukko 6: Aikuiskasvatuksen opinnäytetyöt vuosina 2006 – 2016⁴¹⁵

VUOSI	Ammatillinen aikuiskoulutus			Yl. aikuiskasvatus/ Vapaa sivistystyö		
	PRO GRADU	LIS.	VÄITÖSK.	PRO GRADU	LIS.	VÄITÖSK.
2006	9	2	3	5 (yl.)	-	-
2007	12	-	-	-	-	-
2008	46	-	1	21(yl.) + 3	-	-
2009	9	-	-	4 (yl.)	-	1
2010	8	-	-	-	-	-
2011	2	-	-	-	-	-
2012	12	-	-	5 (yl.) + 1	-	1
2013	5	-	-	5	-	-
2014	10	-	-	1 (yl.) + 1	-	1
2015	6	-	-	3	-	1
2016	7	-	-	1	-	-
Yhteensä	126	2	4	45 + 5	-	4

Taulukon 6 mukaan ammatilliseen aikuiskoulutukseen liittyvä opinnäyte oli edelleen suosiossa, jos kohta myös yleisesti aikuiskasvatustieteeseen liittyvät aiheet kiinnostivat opiskelijoita. Taulukossa huomiota kiinnittää ennen kaikkea vuoden 2008 varsin suuri hyväksyttyjen ammatillisen aikuiskoulutuksen pro gradu-tutkielmien määrä, yhteensä 46. Sen sijaan lisensiaatintutkimuksia ja väitöskirjoja valmistui suhteellisen vähän, monena vuonna ei yhtään. Vapaa sivistystyö oli edelleen vähän kiinnostava alue, graduja viisi ja väitöskirjoja kolme.

Mielenkiintoinen on professorin itsensä kommentti taulukon lukemisen jälkeen – siinähan nostetaan kädet pystyyn vapaan sivistystyön tutkimuksen heikosta

⁴¹⁵ <https://uta.tampub.fi>

tilanteesta. Samalla Suoranta vahvistaa oman suhteensa vapaaseen sivistystyöhön, joka toki on tullut jo edellä selville.

”Taulukon perusteella ja ammattikasvatukseen verraten vapaan sivistystyön opinnäytetutkimus Tampereella näyttää kuolleelta ja kuopatulta. Kuten todettua, itse en ole ollut erityisesti vapaan sivistystyön tutkija: se ei ole kuulunut tutkimuksellisen kiinnostukseni kohteisiin, vaikka olenkin ollut mukana vapaan sivistystyön käytännön kehitystyössä.”⁴¹⁶

Varmaan yksi osoitus professori Juha Suorannan tiedeorientaatiosta oli kasvatustieteen, erityisesti aikuiskasvatuksen filosofian dosentin arvon myöntäminen Olli-Pekka Moisiolle vuoden 2010 lopulla. Suoranta oli samana vuonna aikaisemmin valittu kasvatustieteiden tiedekunnan dekaaniksi, ja hän jääväsi itsensä esitystä käsiteltäessä. Moisio on ollut Suorannan tuttu, sillä hänkin oli lausuntonjen mukaan perehtynyt erityisesti mm. kriittiseen filosofiaan. Molemmat lausunnonantajat, professorit Tapio Aittala Jyväskylästä sekä Petri Salo Åbo Akademista, pitivät Moisiota hyvinkin pätevänä *kasvatustieteen, erityisalana aikuiskasvatuksen filosofia*, dosentiksi. Esimerkiksi Salon mukaan ”tuotannon laajuus riittää mainiosti”. Yliopiston rehtori hyväksyi tiedekunnan ehdotuksen.⁴¹⁷

Vuoden 2011 alusta lukien Tampereen yliopistossa lakkautettiin tiedekuntien alaisuudessa olleet laitokset, ja niiden tilalle perustettiin eri yksiköitä. Kasvatustieteen yksikön johtajaksi valittiin Juha Suoranta. Ainakin osa tutkijoista⁴¹⁸ koki, että aikuiskasvatus ei tässä hallinnollisessa uudistuksessa voittanut, päinvastoin resursseja siirtyi edelleen yleisen kasvatustieteen puolelle. Samoista resursseista kilpailivat opettajien koulutus ja varhaiskasvatus.

Suoranta irtisanoutui johtajan toimesta vuoden 2013 alussa. Saman vuoden keväällä yksiköt saivat tiedoksi yliopiston rehtorin päätöksen, jolla Juha Suoranta siirrettiin yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikköön. Päätöksen perusteluina oli ”työskentelyedellytysten turvaaminen”. Ilmauksesta ei käy ilmi, mitä pää-

⁴¹⁶ Juha Suoranta kirjoittajalle 25.8.2017

⁴¹⁷ Tampereen yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat 2010, 24.11

⁴¹⁸ Eero Pantzar kirjoittajalle 20.10.2017

töksen takana oikeastaan oli. Myöskään tehdyt henkilöhaastattelut eivät avaa asiaa paremmin. Suoranta itse oli siirtoon antanut suostumuksensa.⁴¹⁹ Hänen itsensä mukaan siirtoa olivat olleet ajamassa mm. ainejärjestö Paideian opiskelijat.⁴²⁰ Tilanne oli samantapainen 1970-luvulla, kun opiskelijat vastustivat aikuiskasvatuksen liittämistä kasvatustieteen yhteyteen.

Aikuiskasvatuksen professorin siirtyminen toiseen tiedekuntaan on aiheuttanut entisissä työtovereissa kasvatustieteiden puolella jonkin verran hämmennystä. Näkökulma on se, että heidän mukaansa yhteistyö on entisestään vähentynyt. Samalla koetaan, että kasvatustieteet ovat menettäneet tärkeän resurssin.⁴²¹ Toisaalta tiedekunnassa otettiin kiinni tilanteesta niin, että Eero Pantzar nimitettiin määräaikaiseksi aikuiskasvatuksen professoriksi, jota tointa hän hoiti eläkkeelle jäämiseen, vuoden 2013 loppuun saakka. Professoreista hänellä oli jo pitkä kokemus tätä ennen monien sijaisuuksien kautta, yhteensä 14 vuoden ajalta.⁴²²

Yksikköjärjestelmästä luovuttiin suhteellisen pian, vuoden 2014 alusta lukien. Samalla lakkautettiin johtajan nimikkeet, joiden tilalle otettiin uudestaan käyttöön dekaanit.

Mutta mitä sanoo nyt, syksyllä 2017, kasvatustieteiden tiedekunnan tuore dekaani Risto Honkonen aikuiskasvatustutkimuksen tilanteesta ja resursseista?

"Aikuiskasvatuksen resurssit varmaan ovat siinä mielessä pienet, että elinikäisen oppimisen ja kasvatuksen opiskelijat suorittavat huomattavan osan opinnoissaan muissa tiedekunnissa kun taas opettajaopiskelijat opiskelevat opintonsa pääosin täällä meillä. Lisäksi varsinkin luokanopettajakoulutus on hyvin kontaktiopetuspainotteista ja elinikäisen oppimisen opiskelu on itsenäisempää. Aikasarjaa resurssikehityksestä minulla ei ole, ja sellainen olisi kovin vaikea tehdä nyt kun kasvatustieteellinen opetus on hyvin pitkälti integroitu. Toki meillä on professorina vahvasti aikuiskasva-

⁴¹⁹ Tampereen yliopisto, rehtorin päätökset 2013, 31.5.2013

⁴²⁰ Juha Suorannan muistio kirjoittajalle 24.8.2017

⁴²¹ Anja Heikkisen ja Jukka Tuomiston haastattelu 24.5.2017

⁴²² Eero Pantzar kirjoittajalle 19.11.2017

tukseen suuntautunut Anja Heikkinen ja aikuiskasvatuksen apulaisprofessorina Hanna Toiviainen. Yliopistonlehtorina on aikuiskasvatusta edustava Karin Filander. Metodilehtori Jari Eskolalla on aikuiskasvatustausta. Menossa on Pirkko Pitkäsen johtamana yksi laaja EU-hanke, joka sijoittuu aikuiskasvatuksen alueelle (ks. tarkemmin meidän nettisivut). Päätoimisissa tohtoriopiskelijoissa on aikuiskasvatuksen tutkijoita (Johanna Lätti, Jenni Pätäri, Sini Teräsahde). Juha Suoranta on edelleen aikuiskasvatuksen professori joskin nyt sijoitettuna yhteiskuntatieteiden tiedekuntaan. Resurssit varmaan voisivat olla suuremmatkin, mutta elinikäisen oppimisen ja kasvatuksen sisäänotto ja tutkintomäärät ovat kuitenkin tiedekunnan mittakaavassa merkittävät ja kaikki opetus pystytään hoitamaan.”⁴²³

Näyttää siis siltä, että dekaani ei niin huolestunut olekaan. On selvää, että tiedekunnan dekaanin näkökulma resurssiasioihin on aina erilainen kuin professoreilla ja muilla tutkijoilla. Hän joutuu taistelemaan niistä muiden tiedekuntien kanssa, kun jaettavana on yleensä vain niukkuutta. Tiedekunnan sisällä taas helposti koetaan niin, että kasvatustieteilijät suurempana joukkona saavat enemmän resursseja kuin aikuiskasvatuksen edustajat. Huomio Risto Honkonen muistiossa kiintyy aikuiskasvatustutkimuksen orientaatioon, jota tiedekunnan johdossa pidetään tärkeänä: elinikäisen oppimisen ja kasvatuksen tutkimusta.

⁴²³ Risto Honkonen kirjoittajalle 5.9.2017

TAMPEREEN PITKÄ LINJA

Nykyisen Tampereen yliopiston aikuiskasvatuksella tieteenä ja siihen liittyvällä tutkimuksella on pitkälle menneisyyteen ulottuvat juuret, joiden ”mullan” on muodostanut jo 1900-luvun alkupuolella rakentunut vapaan kansansivistystyön oppilaitosten verkosto. Talvisotaan mennessä oli perustettu 48 kansalais- ja työväenopistoa sekä 40 kansanopistoa. Kuten Jukka Tuomisto on todennut, juuri tämä perusta on luonut pohjan ja kasvualustan myös tieteelle. Kummankin edellä mainitun oppilaitosmuodon taustalla oli elävä kansanliike, joka kokouksissaan pohti, miten toimintaa kehitetään. Jo varhain ymmärrettiin, että tähän tarvitaan myös korkeatasoista tutkimusta. Niinpä ensimmäinen kansansivistystyöstä tehty väitöskirja oli kansanopiston rehtorin, Matti Wilskan vuonna 1936 hyväksytty opinnäyte. Kansanliikkeisiin liittyy myös oppilaitosten yhteiskuntasuhde, millä on Jenni Pätärin tekeillä olevan väitöskirjatutkimuksen mukaan ollut suuri merkitys myös tutkimukselle.

Tässä kirjassa on aikuiskasvatuksen tieteellisen tutkimuksen ensimmäisiksi vaikuttajiksi ja perustan rakentajiksi nostettu Zachris Castrén ja Urpo Harva. Tietenkin muitakin löytyy, mutta heidän merkitystään ei voi kiistää. Castrénin muotoilema työväenopistojen opetuksen tieteenomaisuuden periaate, millä tavoiteltiin akateemisuuden henkeä myös opistoihin, ei tyytynyt vain tieteen popularisoimiseen; oli selvitettävä myös ne menetelmät ja ongelmat, joiden kautta tulokset oli saavutettu.⁴²⁴ Helsingin yliopiston dosenttina ja Yhteiskunnallisen korkeakoulun kansansivistystyön opettajana Castrénilla oli erinomaiset mahdollisuudet edistää alan tutkimusta. Voidaan sanoa, että Urpo Harva jatkoi hänen työtään samassa opettajan toimessa sekä sitten YKK:n ja Tampereen yliopiston kansansivistysopin ja aikuiskasvatuksen professorina. Hyvin tärkeää tämän alan myöhemmälle suosiolle ja yhteyksille kenttään oli korkeakoulun päätös ottaa opetusohjelmaan myös kansansivistysopin opettajatutkinto.

⁴²⁴ Ks. Sihvonen 1996, 62-66

Voimakkaasti pelkistäen on perusteltua sanoa niin, että Urpo Harvan tiedeorientaatio oli hyvin selvästi filosofis-yhteiskuntatieteellistä, aikuiskasvatuksen peruskäsitteiden ja teorian luomista kaiken rakentuen humanismin pohjalle. Aikuiskasvatuksen tiedeyhteys oli *osana kasvatustiedettä*, vaikka toisaalta organisatorinen yhteys olikin yhteiskuntatieteisiin⁴²⁵. Myöhemmin Harva itse esitti aikuiskasvatuksen siirtoa humanistiseen tiedekuntaan ja eroa yhteiskuntatieteiden tiedekunnasta 1970-luvun alussa, jota opiskelijat silloin vastustivat voimakkaasti. Keskustelua tästä tiedeyhteydestä käytiin myöhemmin monta kertaa.

Tutkimusmenetelmien kehittäjänä Harva ei erityisesti kunnostautunut, vaikka hän aina korostikin tutkimuksen empiirisyyden tärkeyttä. Sen sijaan tällä alueella merkittävää työtä teki varsinkin Aulis Alanen, joka Harvan ja Castrénin seuraajista voidaan selkeimmin nostaa heidän rinnalleen nimenomaan aikuiskasvatuksen tieteellisyyden tason kehittäjänä.

Tamperelaista aikuiskasvatuksen tiedeorientaatioita on tässä tarkasteltu ylemmän tason koulukunta-käsitteen kautta, mikä on mahdollistanut tutkijoiden väljän ryhmittelyn eri vuosikymmenillä.

Aineiston perusteella on päädytty siihen että *Zachris Castrén ja Urpo Harva loivat aikuiskasvatustutkimuksen koulukunnan, koska heidän tutkimustyönsä täytti alussa määritellyt kriteerit: se pyrki yhteisiin päämääriin, se tutki samoja teemoja, käsitys aikuiskasvatuksesta tieteenä sekä sen asemasta tieteiden joukossa oli sama, ja he saivat myös seuraajia*. Vaikka on jouduttu toteamaan, että ”harvalaisuus” menetti suosionsa opiskelijoiden keskuudessa viimeistään 1980-luvulla, ja että nyt 2010-luvulla se on katsottu kokonaan haudatuksi, on se jossakin muodossa säilynyt silti edelleen. Alasen ohella Jukka Tuomistoa voidaan pitää Harvan seuraajana, koska he molemmat tutkivat myös Harvan teemoja, ja käsitys aikuiskasvatuksesta tieteenä oli samansuuntainen. Tutkimusmenetelmien osalta löytyy sitten jo huomattavia eroja. Tuomiston ja Alasen ohella Anja Heikkinen voidaan katsoa myös saman perinteen jatkajaksi monien vapaaseen sivistystyöhön liittyvi-

⁴²⁵ Castrénin voidaan sanoa olleen enemmän yhteiskuntatieteisiin suuntautunut kuin Harva

en tutkimushankkeiden ja väitöskirjatyön ohjausten perusteella. Unohtaa tässä yhteydessä ei pidä myöskään Karin Filanderia, joka on jatkanut Tampereen perinnettä paitsi tutkimuskohteiden osalta myös Aikuiskasvatuksen tutkimusseurassa ja Aikuiskasvatus-lehdessä.

Tampereen yliopiston aikuiskasvatus nousi 1970-luvulla tutkimuksellisen monopolin sekä professori Aulis Alasen vuosien 1971 ja 1975 aikuiskoulutuskomiteoiden pääsihteerin tehtävän johdosta valtakunnallisesti vahvaan asemaan. Ammatillinen aikuiskoulutus ja siihen liittyvät käsitteet ja tutkimusteemat olivat pian kaikkien nähtävillä ja käytössä. Aikuiskasvatuksen sisällä alettiin painottaa aikuisten lyhytjännitteistä koulutusta vapaan sivistystyön menettäessä samalla vähitellen suosionsa tutkimuskohteena. Aulis Alasen ohella myös Jukka Tuomistolla oli suuri merkitys uuden suuntauksen suunnittelussa. Niinpä tärkeä kysymys kuuluu: *miksi saavutettu asema sitten menetettiin?*

Yksi vastaus edelliseen kysymykseen löytyy Tampereen yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan pöytäkirjoista vuodelta 1977. Kun Urpo Harvan jälkeen avoimeksi jäänyt aikuiskasvatuksen professuurin täyttö venyi, ja kun sitten viran täyttäjät ryhtyivät tiedepoliittiseen peliin, ei siinä siihenastisella tiedeorientaatiolla vaikuttanut olevan enää mitään merkitystä. Syntyikin koulukunnan asemesta toisilleen jopa vihamielisiä ryhmiä ja erilaisia tiedeorientaatioita. Uusi professori Matti Peltonen tuli elinkeinoelämästä ja ammatillisesta koulutuksesta tuoden mukanaan myös jonkun samoin orientoituneen tutkijan. Peltosen tiedeorientaatio poikkesi jyrkästi aikaisemmasta, eikä hän onnistunut saavuttamaan yliopistolla tutkijana kaikkien hyväksymää asemaa. Kun hän vielä itse lähti mukaan tukemaan ammattikasvatuksen tutkimuksen siirtämistä Tampereelta Hämeenlinnaan, oli seurauksena tamperelaisen aikuiskasvatustutkimuksen hajaannus. Jukka Tuomisto jatkoi väitöskirjansa jälkeen työelämälähtöistä tutkimusta Alasen keskittyessä aikuiskasvatuksen teoriaan ja käsitteisiin sekä myös vapaan sivistystyön tutkimukseen ja siihen liittyviin verkostoihin. Kansainvälinen tutkimuskaan ei ollut vierasta kummallekaan. Tampere oli hyvin mukana myös yhä nousevassa elinikäisen kasvatuksen, sittemmin elinikäisen

oppimisen trendissä. Mikään tehty ei kuitenkaan riittänyt säilyttämään entisiä asemia.

Tietenkin koko aikuiskasvatuksen hajaannukseen vaikutti uusien toimijoiden syntyminen Helsingin yliopistosta ja Valtion hallinnon koulutuskeskuksesta lähtien. Tampereen mahdollisuus olisi ollut vielä 1980-luvulla vahva tutkimuspolitiikan johtaminen ja uusien verkostojen luominen entisten rinnalle, joka olisi vaatinut vahvaa vetäjää – professoria – mutta sellaista ei ollut. Vaatihan Jukka Tuomistokin aikanaan ”kokonaistavaa” otetta. Tätä on katsottu olleen Helsingin (Engeström), Turun (Rinne) ja Jyväskylän (Vaherva) yliopistoissa.

Alasen jälkeen vuonna 1998 täytetyn aikuiskasvatuksen professuurin profiili määriteltiin nyt erityisesti ammatillisen aikuiskoulutuksen suuntaan. Valituksi tuli sekä Tampereella että Jyväskylässä meritoitunut Annikki Järvinen. Tiedekuntaneuvoston pöytäkirjojen mukaan valinnassa painoivat mm. kansainväliset tutkimusansiot ja – verkostot. Haluttiin myös uutta tiedeorientaatiota. Järvinen tarttui työhön tarmokkaasti saaden yliopistolle myös tärkeitä tutkimusrahoja Suomen Akatemialta. Hän veti mukaansa nuoria tutkijoita hankkeisiin, joissa keskeisin teema oli työssä oppiminen. Tampereen tutkimus kansainvälistyi edelleen. Professorin kaudella heikkoudeksi jäi silti edelleen tutkijaryhmän hajanaisuus kasvatustieteiden laitoksen sisällä; kaikki eivät lähteneet mukaan, vaan jatkoivat omia töitään. Toisaalta tätä on pidettävä luonnollisena kehityksenä; yliopiston kaikilla tutkijoilla on suuri vapaus valita tutkimuskohteensa.

Viimeksi aikuiskasvatuksen professori Juha Suoranta valittiin virkaan ilman toimialan täsmennyksiä. Päätös tehtiin tiedekuntaneuvostossa äänestyksellä, joka voidaan tulkita ”vanhan koulun” protestina edelliselle suuntaukselle. Suorannan tutkimusorientaatio oli jälleen erilainen kuin muilla, uutena alueena mediakasvatus sekä kriittinen kasvatus. Sympatioita myös vapaan sivistystyön suuntaan oli, mutta usko alueen merkittävyyteen tutkimuksen kannalta oli mennyt. Myöskään Suorannan tiedeorientaatiolla ei ollut mahdollisuuksia enää mihinkään kokoavaan otteeseen. Hän ei ole nähnyt Tampereella mielestään minkäänlaista koulukuntaa missään vaiheessa. Sen sijaan Suoranta korostaa

Hämeenlinnaan perustetun ammattikasvatuksen tutkimusyksikön aikanaan suurta merkitystä Tampereen yliopistolle.

Tietenkin kulloisestakin professorista riippumatta Tampereella tehtiin koko ajan merkittävää aikuiskasvatuksen tutkimusta. Mainittakoon tässä yhteenvedossa vielä Eero Pantzar, joka erikoistui mm. verkko-oppimisen tutkimukseen ja kansainvälisiin vertailuihin, Marjo Vuorikoski erikoisalueinaan sosiaalityö ja opettajuus sekä sukupuoleen liittyvä tutkimus, Rainer Aaltonen ja ansiot kvantitatiivisten menetelmien hallinnassa, Karin Filander, joka otti kriittisen kannan työelämälähtöisen tutkimuksen ”markkinasuuntaukseen” sekä Esa ja Sari Poikela, jotka erikoistuivat ongelmaperusteisen oppimisen tutkimukseen. Anja Heikkinen puolestaan on jatkanut hänelle professuurissa määritellyllä orientaatiolla, aikuisten oppimiseen sekä ammatilliseen koulutukseen liittyvillä teemoilla, mutta myös jo mainituilla vapaan sivistystyön alueen hankkeilla.

Entä minkälaista keskustelua aikuiskasvatuksesta tieteenä Tampereella käytiin? Urpo Harvan jälkeen aikuiskasvatuksen professuuria täytettäessä 1970-luvulla asiantuntijalausunnoissa silmiin pistää se, että ansioiksi virkaan katsottiin kaikki muu paitsi perehtyneisyys aikuiskasvatuksen tutkimukseen. Näin voitiin Aulis Alanen syrjäyttää viran täytössä. Vastineessaan Alanen pystyi helposti osoittamaan, että lausunnonantajat itse eivät olleet lainkaan perehtyneet aikuiskasvatukseen. Kun lausunnoissa aikuiskasvatus määriteltiin - nojautuen Aikuiskoulutuskomiteaan - *”kasvatustieteen osa-alueeksi, jonka tutkimuskohteena on aikuisten opettaminen ja oppiminen”* - voi tosiaan arvioida, että tuonaikaisen professorikunnan asiantuntemus alueella oli vielä varsin rajattua. Tämä on tietenkin luonnollista, koska nimenomaan aikuiskasvatustutkimuksen asiantuntijoita ei Tampereen ulkopuolella vielä ollut.

Kun 1986 Aulis Alanen sitten - lopulta - valittiin aikuiskasvatuksen professoriksi 1986, näkyi asiantuntijalausunnoissa jo selvästi ammatillisen aikuiskoulutuksen läpimurto. Niinpä yhden lausunnon mukaan aikuiskasvatuksen tutkimuksessa *”keskeinen kriteeri on aikuisen suhde työelämään”*. Vapaa sivistystyö tutkimuskohteena silti mainittiin edelleen.

1990-luvulla aikuiskasvatustutkimuksen sisällä jo vankan aseman saavuttanut elinikäinen oppiminen tutkimuskohteena näkyi myös kasvatustieteiden tiedekunnan strategialausunnossa, sillä sen mukaan aikuiskasvatuksen *"tehtävänä on nyt tutkia elinkäistä oppimista ja koulutusta, ja tätä kautta uusi professuuri toisi voimakkaammin esiin koulutuksen ja työelämän vuorottelun mallin"*. Toisaalta yleisivistävän ja ammatillisesti suuntautuneen aikuiskasvatustutkimuksen välillä säilyi monessa yhteydessä esiin tullut jännite.

Aikuiskasvatuksen sijoittumisesta tieteiden joukossa on käyty jatkuvasti keskustelua ja väittelyä. Urpo Harva näki aikuiskasvatustutkimuksen osana kasvatustiedettä, toisaalta hän luetteli aikuiskasvatuksen yhdeksi *"aputieteeksi"* psykologian. On myös korostettu hänen kirjoitustensa yhteiskunnallista orientaatiota.

1990-luvulla Tampereen yliopiston kasvatustieteiden laitoskin otti kantaa asiaan *"hallinnollisesti"* siirtämällä siihen asti itsenäisen aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksen kasvatustieteiden laitokseen. Aikuiskasvatuksen tutkijat protestoivat päätöstä, mutta eivät mahtaneet sille mitään. Tiedekunta otti kirjaimellisesti aikuiskasvatuksen *"syleilyynsä"*, mikä oli monen tutkijan kokemuksin.

Jukka Tuomisto kirjoitti analyysissään aikuiskasvatustutkimuksen asemasta, että se on Tampereella *"profiloitunut yhteiskuntatieteellisesti suuntautuneeseen kasvatusalalan tutkimukseeni"*. Tällä Tuomisto viittaa ennen kaikkea tehtyyn työelämälähtöiseen tutkimukseen.

Annikki Järvinen ratkaisi dilemman aikuiskasvatustieteen paikasta määrittelemällä sen minkään tieteen alaan kuulumattomaksi: *"Näen aikuiskasvatuksen työelämäorientoituneen tutkimuksen kotipesän aidosti monitieteisessä tutkimusyksikössä."* Hän korosti kasvatustieteilijöiden helposti pyrkivän määrittelemään *"omista lähtökohdistaan sen, mitä työelämälähtöinen aikuiskasvatus on"*.

Juha Suoranta puolestaan näkee aikuiskasvatuksen myös monitieteisenä sekä ennen kaikkea enemmän osana yhteiskuntatieteitä kuin kasvatustiedettä. Var

sinkin opettajien koulutuksen kuulumista samaan tiedekuntaan aikuiskasvatuksen kanssa hän vierastaa.

Kokoavana vastauksena tutkimuskysymykseen Castrénin ja Harvan luoman koulukunnan myöhemmistä vaiheista voidaan aineiston perusteella sanoa, että se oli yhtenäinen 1970-luvun lopulle saakka, minkä jälkeen se hajosi, mutta säilyi ”hengissä”. Aulis Alanen ja Jukka Tuomisto sekä heidän opiskelijansa/seuraajansa – esim. Juha Sihvonen, Helena Koskinen, Mauri Nest sekä nuoremista Sini Teräsahde ja Jenni Pätäri – ovat tehneet työtä samansuuntaisella tiedeorientaatiolla. Harvan perintö on näkynyt konkreettisesti myös Aikuiskasvatuksen tutkimusseurassa ja Aikuiskasvatus-lehdessä. Vielä työsuhteessa olevista tutkijoista erityisesti Karin Filander korostaa seuran ja sen lehden merkitystä, kun arvioidaan Harvan koulukunnan jatkuvuutta.⁴²⁶ Koulukuntaa ei enää ole, mutta kyllä jotakin siitä on säilynytkin.

Tunnistettavin osa tiedeorientaatiota on ollut tutkijoiden mielenkiinnon suuntautuminen toisaalta vapaan sivistystyön ja toisaalta elinikäisen oppimisen tutkimukseen – joista jo Urpo Harvakin kirjoitti.

Tietenkin jo 1970-luvulla alkanut ammatillisen aikuiskoulutuksen erittäin vahva nousu veti mukaansa uusia opiskelija- ja tutkijapolvia. Myös Tampereen yliopiston oli lähdettävä tähän mukaan. Annikki Järvisen yhteyden voidaan esittää edelleen kysymys, eikö näitä kahta orientaatiota voinut nähdä toisiaan täydentävinä eikä kilpailijoina?

Tampereen yliopiston aikuiskasvatuksen tutkimus on 2010-luvulla monimuotoista. Toisaalta on todettava, että niin se on myös monissa muissa tieteissä. Hajoamista on tapahtunut mm. sosiologiassa tavalla, jota monet sosiologit itse ihmettelevät.⁴²⁷

Aikuiskasvatustutkimus on koko maassa edelleen hajallaan. Aituri-hankkeen yhteydessä vuonna 2011 esitetty resurssien kokoaminen ei ole edennyt, ja vai-

⁴²⁶ Karin Filander kirjoittajalle 13.11.2017

⁴²⁷ Marjo Vuorikoski kirjoittajalle 2.10.2017

kealta näyttää myös jatkossa. Toisaalta Aikuiskasvatuksen tutkimusseuran koavaa merkitystä tässä ei ole syytä kuitenkaan vähätellä. Samoin erikseen kannattaa mainita vuosittaiset Aikuiskasvatuksen tutkijapäivät.

Tampereen yliopiston tutkijat tekevät edelleen hyvää työtä, vaikka tutkimuksen profiili ei olekaan niin korkealla, kuin se joskus on ollut. Voi tietysti kysyä, olisiko se enää edes mahdollista.

Tämän kirjan monessa kohdassa on tullut esiin, miten eri tavalla Tampereen yliopiston aikuiskasvatuksen tutkijat eri tilanteet, tapahtumat sekä trendit ovat kokeneet, ja sitten niihin vastanneet. Tämä on tietenkin mitä luonnollisin ilmiö. Ehkä tässä on kuitenkin se tärkein havainto ja selitys sille, mitä tapahtui, miksi tamperelainen aikuiskasvatustutkimus ei enää alun jälkeen saavuttanut entistä asemaa. Eiköhän juuri yhteinen ja samalla tavalla koettu ole omiaan vahvistamaan kokonaisuutta. Näin ei ole Tampereella ollut. Kaikissa organisaatioissa, myös yliopistoissa, vahvaa näyttöä saavutuksista saadaan aikaan vain puhaltamalla yhteen hiileen.

Käytännön suuri kysymys ulkopuolisen näkökulmasta on se, että aikuiskasvatuksen professuurin siirto vuonna 2013 toiseen tiedekuntaan kasvatustieteistä ei ole voinut olla aivan optimaalinen ratkaisu. Vaikka dekaani näkee, ettei tässä mitään ihmeempää ole tapahtunut, voi tämän myös kyseenalaistaa. Sen vaikutelman haastatteluista saa, että Juha Suoranta toimii liian irrallaan Tampereen yliopiston muista aikuiskasvatuksen tutkijoista. Kun kollegat kaipaavat hänen resurssiaan ja yhteistyötä, kumpuaa tämä tunne varmasti ihan perustelluista lähtökohdista. Valitettavasti hajanaisuus edelleen jatkuu. Ns. suuressa kuvassa voi nähdä, että elinikäisen oppimisen painotus kasvatustieteiden tiedekunnan strategiassa on jotakin sellaista, jolla on paitsi tähän aikaan liittyvät perusteet, mutta joka kuulostaa jopa vanhalta kunnon Urpo Harvalta, tämän kirjan kansikuvalta. Ja Harvan taustalla, takakannessa, näemme myös Zachris Castrénin. Aulis Alanenkin siinä voisi olla, mutta ehkä tekstin korostukset riittävät.

LÄHTEET

Arkistolähteet

Tampereen yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntaneuvoston pöytäkirjat 1974 – 2013

Tampereen yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan laitosneuvoston pöytäkirjat 1992 – 2013

Tampereen yliopiston aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksen pöytäkirjat 1974 – 1991

Tampereen yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan demokraattisen laitosneuvoston pöytäkirjat 1977 – 1978

Tampereen yliopiston rehtorin päätökset 2013

Tampereen yliopiston toimintakertomukset 1965 – 2015

Painamattomat lähteet

Risto Honkosen muistio kirjoittajalle 10.9.2017

Annikki Järvisen dokumentit kirjoittajalle 10.4.2017

Eero Pantzarin dokumentit kirjoittajalle 10.5.2017

Juha Suorannan muistio kirjoittajalle 15.8.2017

Marjo Vuorikosken muistio kirjoittajalle 31.5.2017

Haastattelut

Filander Karin, dosentti, lehtori

Heikkinen Anja, professori

Honka Juhani, filosofian tohtori

Honkonen Risto, dekaani

Järvinen Annikki, professori emerita
Pantzar Eero, dosentti, filosofian tohtori
Poikela Esa, professori emeritus
Pätäri Jenni, tohtoriopiskelija
Sihvonen Juha, kasvatustieteiden tohtori, opetusneuvos
Tuomisto Jukka, professori emeritus

Kirjalliset ja sähköiset lähteet

- Aikuiskoulutuskomitean I osamietintö. Helsinki 1971.
- Aikuiskoulutuskomitean II osamietintö. Helsinki 1975.
- Alanen Aulis 1969. Edistävä ja viihdyttävä opintokerhotoiminta. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol. 29. Tampereen yliopisto.
- Alanen Aulis 1980. Johdatus aikuiskasvatukseen. Oy Yleisradio Ab.
- Aikuiskasvattajan ammatti: kehityssuuntia ja ongelmia. Teoksessa
- Aikuiskasvattaja. Vapaan sivistystyön 24. vuosikirja. WSOY. Porvoo?
- Alanen Aulis 1983. Elinikäisen kasvatuksen käsite. Teoksessa Elinikäinen kasvatus. Toim. Aulis Alanen ja Juha Sihvonen. Gaudeamus.
- Alanen Aulis 1992. Suomen aikuiskasvatuksen organisaatiomuodot. Tampereen yliopisto. Opetusmonisteet B 7.
- Alanen Aulis 1997. Aikuiskasvatuksen arvofilosofi, poleeminen individualisti, humanisti. Teoksessa Urpo Harva. Filosofi, kasvattaja, keskustelija. Toim. Jukka Tuomisto & Raija Oksanen. Tampereen yliopisto 1997.
- Filander Karin 2005. Tutkimuksen muuttuvat tähtäyspisteet. Teoksessa Aikuiskasvatuksen tutkimuspolut. Toim. Anja Heikkinen. Kansanvalistusseura. Dark Oy. Vantaa.
- Filander Karin 2012. Discursive turns from 'Bildung' to managerialism. European Journal for Research on the Education and Learning of Adults.
- Harva Urpo 1946. Kansansivistys. Kustannusosakeyhtiö Otava.

- Harva Urpo 1960. Systemaattinen kasvatustiede. Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Harva Urpo 1970. Aikuiskasvatus. Tammi.
- Harva Urpo 1973. Aikuisten opettaminen. Tammi.
- Heinonen Laila 2006. Aulis Alanen aikuisdidaktiikan kehittäjänä. Tampereen yliopisto. Pro gradu-tutkielma.
- Honka Juhani 1998. Näkijä ja tekijä. Matti Peltonen on poissa. Teoksessa Matti Peltonen – näkijä ja tekijä. OKKA-säätiö. Tampereen yliopiston Ammattikasvatuksen tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja. Saarijärven Offset Oy.
- Huuhka Kosti 1985. Kansansivistystyöstä aikuiskoulutukseen. Teoksessa Humanistin teemojen tuntumassa. Acta Universitatis Tamperensis. ser A. vol 196. Vammalan kirjapaino Oy.
- Huuhka Kosti 1955. Talonpoikaisnuorison koulutie. Yhteiskunnallisen korkeakoulun väitöskirja. Helsinki 1955.
- Huuhka Kosti 1990. Kansalais- ja työväenopistotoiminnan historia 1899 – 1979. Kansalais- ja työväenopistojen liitto KTOL r.y. Kirjapaino Gummerus Oy.
- Järvinen Annikki 1985. Lääketieteen opiskelijoiden tieteellisiä ja ammatillisia käsityksiä koskeva seurantatutkimus. Acta Universitatis Tamperensis ser A 197. Tampereen yliopisto.
- Järvinen Annikki 1990. Reflektiivisen ajattelun kehittyminen opettajankoulutuksen aikana. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja A 35.
- Kansanopistokomitean mietintö. Komiteanmietintö N:o 8-1945. Helsinki 1945.
- Kari Kantasalmen ja Mauri Nesten toimittama teos ”Valistajia, sivistäjiä, poliitikkoja, asiantuntijoita
- Karjalainen Erkki 1970. Suomen vapaan kansansivistystyön vaiheet. Weilin + Göös.
- Karjalainen Erkki & Toiviainen Timo 1984. Suomen vapaan kansansivistystyön vaiheet. Weilin + Göös.
- Karttunen M.O. 1979. Suomen kansanopisto 1889 – 1979. Forssan kirjapaino Oy. Forssa.

Koivisto Juha 1998. Professorit järjestykseen. Kasvatustieteen virantäytöt 1970-luvulta 1990-luvulle. Turun yliopisto. Koulutussosiologian tutkimuskeskus Ru-se. Raportti 45/1998. Painosalama Oy, Turku 1998.

Koulutussuunnittelun neuvottelukunnan mietintö. KM 1983:60. Helsinki.

Manni Eeva & Tuomisto Jukka 1985. Humanistin teemojen tuntumassa. Acta Universitatis Tamperensis. ser A. vol 196. Vammalan kirjapaino Oy.

Honka Juhani 1984. Ammattikoulujen opettajien täydennyskoulutustarpeet. Ammattikoulujen Hämeenlinnan opettajaopiston julkaisuja n:1.

Honka Juhani 1988. Näkijä ja tekijä Matti Peltonen on poissa. Teoksessa Matti Peltonen 1998. Näkijä ja tekijä. Toim. Juhani Honka, Lasse Lampinen, Pekka Ruohotie, Kimmo Harra. Okka-säätiö. Tampereen yliopisto. Ammattikasvatuk-sen tutkimus- ja koulutuskeskus. Saarijärven Offset Oy.

Paloheimo Heikki 1979. Tiedepolitiikan koulukunnat. Turun yliopisto. Politolo-gian tutkimuksen ja sosiologian laitos. N:o 36. Turun yliopiston offset.

Pantzar Eero 1985. Aikuiskasvatustutkimus viidessä maassa. Vertaileva tutki-mus aikuiskasvatuksen tutkimustoiminnan yleisistä lähtökohdista ja tehdystä tutkimuksesta Saksan liittotasavallassa, Suomessa ja muissa Pohjoismaissa. Tampereen yliopisto. Aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksen julkaisuja 2/1985 (väitöskirja).

Pantzar Eero 1986. Katsaus suomalaisen aikuiskasvatustutkimuksen tilaan 1980-luvulla. Tampereen yliopisto.

Parlamentaarisen aikuiskoulutuskomitean mietintö. Opetusministeriön työ-ryhmien muistioita 3:2002.

Peltonen Matti 1981. Aikuisdidaktiikan perusaineksia. Werner Söderström Oy. Juva.

Peltonen Matti 1969 a. Oppilasarvostelun häiriöistä. Acta Universitatis Tampe-rensis ser A 28). Tampereen yliopisto.

Peltonen Matti 1969 b. Johdatus kasvatustieteen kokeellisiin menetelmiin. Tam-pereen yliopisto. Julkaisusarja B. Opetusmonisteet N:o 2.1.9.1969.

Peltonen Matti 1978. Kouluttajan opetusoppi. Otava.

Poikela Esa 1999. Kontekstuaalinen oppiminen. Acta Universitatis Tamperensis 675. Tampereen yliopisto.

Rasila Viljo 1973. Yhteiskunnallinen korkeakoulu 1925-1966. Tampereen yliopisto 1973. Acta Universitatis Tamperensis ser B vol 7.

Rinne Risto, Kivinen Osmo & Naumanen Päivi 1991. Aikuiskoulutuksen yhteiskunnalliset lähtökohdat. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Painosalama Oy. Turku.

Rinne Risto & Vanttaja Markku 2000. Suomalaista aikuiskoulutuspolitiikkaa. Muutoksia ja jännitteitä 1980- ja 1990-luvuilla. Opetusministeriö.

Rinne Risto 2003. Arjen, työn ja kulttuuristen merkitysten jäljillä. Teoksessa Aikuiskasvatus tutkijoiden silmin – tutkimusta 2000-luvun taitteessa. Jyri Manninen, Antti Kauppi, Arja Puurula & Seppo Kontiainen (toim.) Kansanvalistus-seura. Dark Oy. Vantaa.

Rinne Risto & Vanttaja Markku 1998. Aikuiskoulutuksen tila ja muutossuunnat Suomessa 1970-luvulta vuosituhannen loppuun. Aikuiskoulutusneuvoston julkaisuja 14/1998. Helsinki.

Sihvonen Juha 1990. Onko vapaat sivistystyöt tehty? Kansalais- ja työväenopistojen liitto KTOL. Kowapaino Oy, Helsinki.

Sihvonen Juha 1996. Sivistystä kaikille vai valituille. Acta Universitatis Tamperensis. ser A vol. 519. Tampereen yliopisto.

Silvennoinen Heikki 2014. Käänteentekijät – vaikuttajia 1980-luvulta 2010-luvulle. Teoksessa ”Valistajia, sivistäjiä, poliitikkoja ja asiantuntijoita”. Toim. Kari Kantasalmi ja Mauri Nest. Tampereen yliopistopaino Juvenes Print. Tampere.

Sipilä Jorma 2010. Sinivalkoinen, punainen ja harmaa. Teoksessa Tamperelainen yliopisto. Toim. Pertti Haapala. Juvenes Print. Tampere.

Sippola Sirkka 1994. Koulutuksen tasa-arvon käsite aikuiskoulutuksen suunnittelu- ja kehitystyössä Suomessa 1971 – 1991. Pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto.

Suomalainen ammattikasvatus 1988. Professori Matti Peltosen juhla-kirja. Toim. Pekka Ruohotie ja Juhani Honka. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki.

Suoranta Juha & Kauppila Juha 2006. Aikuiskasvatuksen tieteellistyminen. Teoksessa Aikuiskasvatuksen risteysasemalla. Joensuun yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Julkaisusarja B. Oppimateriaaleja n:o 23. Joensuun yliopistopaino.

Suoranta Juha & Salo Petri 2002. *Sivistyksellinen aikuiskasvatus*. Tampereen yliopisto.

Tuomisto Jukka 1975. *Aikuiskoulutus sukupuolten välisen tasa-arvon näkökulmasta*. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta.

Tuomisto Jukka 1985. *Aikuiskasvatuksen kehittymisestä käytäntönä, oppiaineena ja tieteenä*. Teoksessa *Humanistin teemojen tuntumassa*. Acta Universitatis Tamperensis. ser A. vol 196. Vammalan kirjapaino Oy.

Tuomisto Jukka 1986. *Teollisuuden koulutustehtävien kehittyminen*. Tutkimus teollisuustyönantajien koulutustoiminnan ja kvalifikaatiointressien historiallisesta kehityksestä Suomessa. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 209. Tampereen yliopisto.

Tuomisto Jukka 1989. *Esipuhe teoksessa Kriittinen ajattelu aikuiskasvatuksessa*. Vapaan sivistystyön 31. vuosikirja. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen tutkimusseura. Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo. Pieksämäki 1989.

Tuomisto Jukka 1996. *Tutkimuksen tausta ja teoreettiset käsitteet*. Teoksessa *Yhteiskunnan rakenteet ja elinikäinen oppiminen*. Jukka Tuomisto, Kirsi Heikkilä, Arto Juhela, Esa Poikela & Marjo Vuorikoski. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Julkaisusarja A/59.

Tuomisto Jukka 1997. *Esipuhe*. Teoksessa *Humanistin teemojen tuntumassa*. Acta Universitatis Tamperensis. ser A vol 196. Vammalan kirjapaino Oy.

Tuomisto Jukka 2003. *Elinikäisen oppimisen toinen sukupolvi – unohtuiko jotakin?* Teoksessa *”Elämänlaajuinen oppiminen ja aikuiskasvatus”*. Aikuiskasvatuksen 44. vuosikirja. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen tutkimusseura.

Tuomisto Jukka 2005. *Searching for a New Paradigm of Adult Education*. Teoksessa *Aikuiskasvatuksen tutkimuspolut*. Toim. Anja Heikkinen. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen tutkimusseura. Dark Oy. Vantaa.

Tuomisto Jukka 2006. *Esipuhe*. Teoksessa *Edistävä ja viihdyttävä aikuiskasvatus*. Aulis Alanen aikuisopetuksen laatua etsimässä. Toim. Jukka Tuomisto & Petri Salo. Tampere University Press 2006.

Tuomisto Jukka 2014. *Suunnittelukeskeisen aikuiskoulutuspolitiikan arkkitehdit*. Teoksessa *”Valistajia, sivistäjiä, poliitikkoja ja asiantuntijoita”*. Toim. Kari Kantasalmi ja Mauri Nest. Tampereen yliopistopaino Juvenes Print. Tampere.

Vanttaja Markku 1993. Aikuiskasvatuksen tutkimus Suomessa. Aikuiskasvatuksen historian muotoutuminen ja tutkimusten painopisteet vuosina 1970-1990. Pro gradu-tutkielma. Turun yliopisto.

Vares Vesa 2000. Puolueen sparraaja. Tuhatkunta – Kokoomuksen opiskelijaliitto 40 vuotta. (Teoksessa ei ole mainittu painopaikkaa.)

Varmola Tapio 1996. Markkinasuuntautuneen koulutuksen aikakauteen? Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 524. Tampereen yliopisto.

Wilska Matti 1936. Kansanopistoatteen kehitys Suomessa vuosina 1868-1892. Helsingin yliopisto.

Wuorenrinne T.I. & Kosonen Viljo. 1951. Zachris Castrén. Kansansivistäjä ajatustensa valossa. Kustannusosakeyhtiö Otava.

Vuorikoski Marjo 2011. Sukupuoli, luokka ja ikä kasvatustieteen tohtorin elämäkerroissa. Teoksessa A. Eteläpelto, T. Heiskanen & K. Collin (toim.) Valta ja toimijuus aikuiskasvatuksessa. Aikuiskasvatuksen 49. Vuosikirja. Helsinki. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen tutkimusseura.

Vuorikoski Marjo 2012. Monen kerroksen tohtoreita. Teoksessa T. Soini & K. Pyhälä (toim.) Akateeminen ohjaus tohtorikoulutuksessa. Tampere University Press.

www.finna.fi/Record/jykdok.12451, noudettu 12.2.2017

<http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8528-2>, noudettu 10.3.2017

<https://www.aikuiskasvatuksentutkimusseura.fi/aikuiskasvatus/tutkimus/aituri-hanke-2010-2011/>, noudettu 5.1.2017

www.aikuiskasvatuksentutkimusseurary.blogspot.fi, noudettu 12.2.2017

Tampereen koulukunta oli valtiotieteiden ja kasvatustieteen tohtori Jyrki Jokisen mukaan 1930-luvulta alkaen Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa ja sitten 1960-luvun lopulta lähtien Tampereen yliopistossa muotoutunut tiivis aikuiskasvatuksen tutkijoiden ryhmä, jonka käsitys tieteestä ja tutkimuskohteista oli samansuuntainen. Ryhmän voidaan sanoa hajonneen 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa mm. silloisen professorin vaalin vuoksi. Koulukunnan luoneet Zachris Castrén ja Urpo Harva saivat kuitenkin seuraajia, joten osa koulukunnan elementeistä – esimerkiksi vapaa sivistystyö tutkimuskohteena – säilyi 2010-luvulle saakka. Myös Tampereen yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan nykyisessä strategiassa painotettu elinikäisen oppimisen tutkimus jatkaa Urpo Harvan tutkimusperinnettä.

Yliopiston ohella Aikuiskasvatuksen tutkimusseura on ollut Harvasta lähtien tärkeä tamperelaisten tutkijoiden kansallisen tason vaikuttamisen forum.